

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI SALNAMELERİ'NDE BERGAMA

HAZIRLAYAN
Ramazan UYAR

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

DİYARBAKIR
2011

ÖZET

Aydın Vilayet Salnameleri'ne Göre Bergama Kazası adlı tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm, 1879-1908 seneleri arasında 25 defa yayınlanmış olan Aydın Vilayet Salnamelerinde Bergama Kazası ile ilgili kısımların transkripsiyonundan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Salnamelerdeki bilgiler ışığında Bergama Kazası'nın idari, sosyal, iktisadi ve kültürel durumunun bir değerlendirmesini yaptık.

ABSTRACT

This thesis, *Aydın Vilayet Salnameleri'ne Göre Bergama Kazası*, consists of two sections. The first section includes the twenty-five transcripts of Annals of Aydın Province that mention Bergama municipality, which were published between the years 1879- 1908. The second section analyzes governmental, social, economic, and cultural conditions of Bergama municipality in light of the Annals.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından.....
.....
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başkan (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
.....
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü
(Mühür)

ÖNSÖZ

Bergama, İlk Çağ'da Anadolu'da Büyük İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra batı Anadolu'nun yaklaşık yarısından fazlasına hakim olmuş bir krallığın başkentliğini yapmış, jeopolitik ve jostratejik konumu dolayısıyla tarihte bir çok devletin dikkatini çekmiş ve 12. yüzyılda Türk ve 14. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine girmiş bir şehirdir.

Şehir tarihi araştırmalarında vilayet salnamelerinin önemiortada iken bu kaynaklardan yeteri kadar istifade edilemediği bir gerçektir. Hâlbuki Osmanlı vilayet salnamelerinde, vilayet, ona bağlı sancak, kaza ve nahiyelerin idarî, sosyal, iktisadî ve kültürel yapısı hakkında başka kaynaklarda bulunmayan değerli bilgiler bulunmaktadır. İşte biz bu değerli bilgilerden hareketle çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde Aydın Vilayeti'ne bağlı İzmir Sancağı'nın önemli yerleşim yerlerinden biri olan Bergama kazasının19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarındaki durumunu 1879-1909 seneleri arasında 25 adet yayınlanmış olan Aydın Vilayeti Salnamelerindeki veriler ışığında ele aldık.

Çalışmamız Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş'te Bergama'nın tarihi ve Osmanlı salnameleri hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun gördük. Birinci Bölüm'de Aydın Vilayeti Salnamelerinin Bergama kazası ile ilgili bölümlerinin transkripsiyonunu yaptık. İkinci Bölümde ise bu Salnamelerde Bergama hakkında verilen bilgilerin idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlardan değerlendirmeye çalıştık.

Gerek araştırma konusunun seçimi, gerekse yürütülmesi esnasında bilgi, tecrübe, görüş, düşünce ve tavsiyelerinden istifade ettiğim muhterem hocam ve yüksek lisans tez danışmanım Prof.Dr.Abdurrahman Acar'a ayrıca bana 25 adet Aydın Vilayet Salnameleri'nin tümünü sağlayan Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ramazan UYAR
DİYARBAKIR-2011

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

A- KURULUŞUNDAN OSMANLILARA KADAR BERGAMA

1) Coğrafi Konumu.....	9
2) Bergama Adının Kökeni ve Anlamı.....	9
3) İlk Çağ'dan Bergama Krallığı'na Kadar.....	10
4) Bergama Krallığı Devri.....	12
5) Roma Dönemi.....	25
6) Bizans Dönemi.....	27
7) Müslüman –Türk Devletleri Dönemi.....	29

B- SALNAMELER VE AYDIN VİLAYET SALNAMELERİ

1) Devlet Salnameleri	32
2) Vilayet Salnameleri.....	33
3) Resmi Kurum ve Kuruluşlara Ait Salnameler	34
4) Özel Konulu veya Kişi ve Kuruluşlara Ait Salnameler.....	35

BİRİNCİ BÖLÜM:

AYDIN SALNAMELERİNDE BERGAMA KAZASI

SUNUŞ.....	38
1) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1296/1879, (DEF'A 1).....	40
2) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1297/1880, (DEF'A 2)	42
3) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1298/1881, (DEF'A 3)	43
4) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1299/1882, (DEF'A 4)	45
5) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1300/1883, (DEF'A 5)	46
6) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1301/1884, (DEF'A 6)	50
7) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1302/1885, (DEF'A 7)	55
8) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ. SENE: 1303/1886, (DEF'A 8)	58
9) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1304/1887, (DEF'A 9)	61

10) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1305/1888, (DEF'A 10)	62
11) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1306/1889, (DEF'A 11).....	63
12) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE: 1307/1890, (DEF'A 12)	65
13) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1308/1891, (DEF'A 13)	66
14) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1311/1893, (DEF'A 14)	70
15) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1312/1894, (DEF'A 15)	83
16) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1313/1895, (DEF'A 16).....	88
17) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1314/1896, (DEF'A 17)	89
18) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1315/1897, (DEF'A 18)	90
19) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1316/1898, (DEF'A 19)	97
20) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1317/1899, (DEF'A 20)	98
21) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1319/1901, (DEF'A 21)	99
22) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1320/1902, (DEF'A 22)	100
23) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1321/1903, (DEF'A 23).....	101
24) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1323/1905, (DEF'A 24)	106
25) AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, SENE:1326/1908, (DEF'A 25)	108

İKİNCİ BÖLÜM:

AYDIN VİLAYET SALNAMELERİ İŞİĞİNDA BERGAMA KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL TARİHİ

1)İDARİ VE SİYASİ DURUM.....	116
2) SOSYAL YAPI	119
3) EKONOMİK YAPI	123
4) KÜLTÜREL DURUM.....	136

EKLER

Ek-1 Bergama Haritası	129
Ek-2 İzmir Sancağı Haritası	130

Ek-3 H.1296 Senesine Ait Aydın Vilayet Salnamesi'nde Bergama Kazası ile İlgili Kısım (Def'a 1).....	131
Ek-4H.1204 Senesine Ait Aydın Vilayet Salnamesi'nde Bergama Kazası İle İlgili Kısım (Def'a 9).....	134
Ek- 5 H.1305 Senesine Ait Aydın Vilayet Salnamesi'nin Orijinal Kapağı.....	138
Bibliyografya.....	139

KISALTMALAR

A.E.K.	Atıf Efendi Kütüphanesi
A.M.K.	Arkeoloji Müzeler Kütüphanesi
b.	ibn.(oğlu)
Berksav.	Bergama Kùltür Sanat Vakfı
bkz.	bakınız
cm.	santimetre
D.İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
km.	kilometre
M.	Miladi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
MİL.	Millet Kütüphanesi
R.	Rumi
s.	sayfa
S.K.	Süleymaniye Kütüphanesi
T.S.K.	Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
v.b.	ve benzerleri
vd.	ve diğerleri
v.s.	ve saire
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

A)KURULUŞUNDAN CUMHURİYETE KADAR BERGAMA TARİHİ

1)COĞRAFİ KONUMU

Bergama; 39° 07' kuzey enlemi ile 27° 12' doğu boylamları arasında yer alır. İlçenin doğusunda Manisa, kuzeyinde Balıkesir bulunmaktadır. Yüz ölçümü 1688 km kare olan ilçe¹Anadolu'da Bakırçay'ın (Kaikos) geçtiği ovanın kuzeyinde kurulmuş eski uygarlık merkezlerinden biridir. Denizden yüksekliği 60 m.dir. (Akropol ise 335 m. yüksekliktedir.) Bakırçay, Ege Bölgesi'nin doğu-batı doğrultusunda uzanan ve alüvyonlarla dolmuş çöküntü yerlerinden biridir. Burada toprağın bereketli, yerleşim için doğanın uygun olması, erken dönemlerden bu yana bu topraklarda sürekli yerleşime neden olmuştur.²

2)BERGAMA ADININ KÖKENİ VE ANLAMI

Bergama'nın ilk adı, Pergamos (Pergamon) dur. Latince Bergamum, Fransızca Pergame olarak yazılmaktadır. Dilbilimciler tarafından yapılan yeni araştırmalarda *nd-*ya da *nth-* ve *ss-*li yer adlarının Anadolu'nun batı ve güneybatı yörelerinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Pergamon gibi *amo-* kökünün de Anadolu damgası taşıdığı saptanmıştır. Asıl kök olan *perg* ile *amo* kökü Anadolu dillerinde sıkça karşılaşılan yerel sözcüklerdir.³

Bergama isminin menşei ve anlamları hakkındaki görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

Pergamus: Hitit dilinde yüksek tepe, bayır anlamı taşımaktadır. Hititçe de Perganu sözcüğü; yükseltmek, kaldırmak demektir.⁴

Perg (Berg): Dağ, tepe, yükseklik ulaşılması güç yer anlamına gelmektedir. Bergama'nın Akropol Tepesi'nde kurulduğunu ifade eder ve en eski Anadolu dillerinden Luvice'deki anlamı budur.⁵

¹ ERİŞ, Eyüp; Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, Bergama Ticaret ve Kültür Odası yayınları, Bergama, 2003, s.6

² KEKEÇ, Tevhid; Bergama, Hitit Color,İstanbul, 2001, s.3

³ ERİŞ, Eyüp; a.g.e, s.10

⁴ ERİŞ, Eyüp; a.g.e, s.10

Bergam: Ahraco-phrygie dilinde kent anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Anadolu kökenli olduğu kesinlik kazanmaktadır. Avrupa dillerine de *burg* olarak geçmiştir. (Hamburg gibi)⁶

Pergamum: Hisar karşılığında bir sözdür. Antalya'daki adaşı Perge gibi kale, burç, surlarla çevrili yer anlamına gelmektedir. Türkçe de bile kapamak, çevirmek karşılığı olarak berketmek denir.⁷

Pergament: Koyun, keçi, dana, ceylan derilerinden yapılan ve Parşömen kağıdı olarak bilinen buluş Bergama da gerçekleşmiştir. İşte bu yüzden Bergama kağıdı anlamına pergament denmiştir ki kökünde pergam vardır. Fransızca'da bu kağıda parchemin, Almanca'da pergament denmektedir. Bu şekilde anlamı kağıt yaprağı, kısaca yapraktır.⁸

Bergama ismi Latince'de Pergamun, Fransızca'da ise Bergame şeklinde kullanılmaktadır.⁹

3)TARİHTEN ÖNCE BERGAMA

Bergama da Akropolis'in büyük kapısında yapılan kazılar sırasında iki taş balta bulunmuş, ayrıca seramik parçalar, kesici taş araçlar Cilalı Taş Döneminin yaşandığını kanıtlamıştır.¹⁰

Ayrıca Bakırçay etrafına dağılmış bulunan pek çok höyüklerde yapılan araştırmalar ışığında kentin iskan tarihinin en azından Eski Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000) kadar gittiği anlaşılmaktadır.¹¹

4)İLK ÇAĞ'DAN BERGAMA KRALLIĞI'NA KADAR BERGAMA

Anadolu'da M.Ö. 2.500- 2.000 yıllarında, ilk uluslaşmış halkların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu halklar, Hatti (Khatti)'ler, Luwi'ler ve Hurri'lerdir. Bunlardan ilk ikisi

⁵ ÖZDEMİR, Hatice; Bergama'da Türk İslam Mimarisi, İzmir İl Özel İdaresi Yayınları, İzmir, 2009, s.1

⁶ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi, İzmir, 1977, s.5

⁷ BİLGE, Umar, Türkiye'de Yer Adları, İnkılap Kitabevi, Ankara, 1993, s.50

⁸ BİLGE, s.51

⁹ ÖZDEMİR, s.1

¹⁰ ERİŞ, a.g.e, s.15

¹¹ CENKER, Atilla ve Münteha, Sahan; "Bergama Tarihi" Bergama Belleten, sayı:1, Berksav Yayınları, Bergama, 1989, s.14

tam Anadolu olmasına karşılık, Hurriler Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye yöresinde yasıyordu. Luviler ise, zaman içinde Ege Denizi adalarına, Yunanistan'a, Marmara ve Karadeniz kıyılarına yayılmışlardı. Mysia ve Bergama, yani batı Anadolu'da Luvi halkının dili ve kültürü daha sonraki dönemlerde bu bölge insanların dilinin ve kültürünün oluşmasına geniş ölçüde katkıda bulunmuşlardır.¹²Luviler, M.Ö.3000-2000 yılları arasında Bergama yöresinde kültürel etki ve egemenlik kumuşlar ve başlangıç dönemine damgasını vurmuşlardır.¹³

M.Ö. II. binde Hitit egemenliği Batı Anadolu'ya değin uzanınca, Bergama yöresinin adı da Assuva olmuştur. Ancak bölgede, Hitit buluntularının rastlanmayışı özerk ve gevşek bir federasyon yapısını kanıtlar. Merkeze olan bağları zayıf olan Assuva'nın halkı, Hititler'in imparatorluk döneminde bağımsızlık arayışına girmişler ve Assuva'da 22 kent ortak kalkışma yapmışlarsa da IV. Tuthalya karşısında yenilmişlerdir. Bu ayaklanmalar neticesinde Assuva halkının cezalandırıldığını Hitit anallarından¹⁴ öğreniyoruz. Ama yine de tüm bu gelişmeler karşısındaHititler'in, Assuva'daki egemenlikleri kağıt üzerinde kalmış, merkezden uzaklık ve yöre halkının duyarlılığı bağımsız bir çizgiyi korumalarını sağlamıştır.¹⁵

M.Ö. 1200-1300 yıllarına gelindiğinde ise Dorlar'ın baskısı altında Yunanistan'dan Ege adalarına ve daha sonra Lydia (Lidya) krallarının yönetimi altındaki Ege kıyılarına göç eden Yunan göçmenlerinden Aiol'ler İzmir'in kuzeyinde Edremit¹⁶'e kadar olan alana yerleşmişler ve buralara kendi isimlerini vermişlerdir. Bergama Aiol'lerin ya bizzat kurdukları ya da gelip yerleştikleri kentlerden biriydi.¹⁷

Ege Göçleri'nin ardından M.Ö. 1000-700 yılları arasında süre gelen göçlerle Helenleşme süreci başladı ve bölgede özellikle kıyı kesimlerde yeni yerleşmeler kuruldu ve bunun neticesinde kültürel etkileşim hız kazanmaya başladı. Bu tarihten sonra göçlerin batı Anadolu'yu Helenleştirdiği sırada bölge Lidya egemenliğine girdi. Bu

¹² GÜNGÖR, Yüksel, Bergama'da Krallık Kültü; Berksav Yayınları, Bergama, 2005, s.16

¹³ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi, s.7

¹⁴Anallar: Hitit İmparatorluğu'nda yıllıklara verilen isim. (Bir yılın önemli olaylarının belirtildiği levhalar.)

¹⁵ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.17

¹⁶Edremit: Bergama'nın Kuzey-Batı'sında yer alan Bergama'ya yaklaşık 100 km. uzaklıkta Balıkesir'in ilçesi.

¹⁷ CEBECİ, Mustafa; "Bergama" Bergama Belleten sayı:16,Berksav YayınlarıBergama, 1995, s.73

zamanda Lidya sahil boyundaki Helen kentlerinin güçlenmesini engellemeye çalıştı.¹⁸ Çünkü bölge, özellikle Ege kıyıları dönemin ticaret merkeziydi. Artan ticari hareketlilik dolayısıyla bölge şehirleri oldukça zenginleşmiş ve refaha kavuşmuştu. Ayrıca Bergama dağlarında bulunan altın ve diğer maden yatakları şehrin refahına refah katmıştı. Öyle ki halk zengin ve varıllık içinde yüzerken hiç kimse askerlik dahi yapmak istemiyordu.

İşte Lidyalılar böyle bir bölgede söz sahibi olarak buranın ticaretinden ve zenginliğinden pay almaya çalıştılar bununla da yetinmeyip Ege'den Basra'ya kadar uzanan Kral Yolu'nu yaparak aynı zamanda kara ticaretinde de söz sahibi oldular ve zamanın en zengin devleti oldular. Ayrıca bu devlet Karun diye anılan Kral Krezüs zamanında da parayı basarak dünya ticaretine bir katkıda bulunmuş oldular.

Ama bu refah dönemi de bu krallığın sonunu getirdi. Bolluk içinde yaşayan halkta kimse askerlik yapmak istemedi, ücretli asker topladılar.¹⁹ M.Ö. 6. yy.'da (M.Ö.546) bütün Anadolu Persler tarafından istila edilince güçlü ve zengin Lidya krallığı özgürlüğünü ve varlığını Anadolu'daki Yunan kentleri de bağımsızlığını kaybetti. Bergama'da bu sırada Pers egemenliğini tanımak zorunda kaldı.²⁰

Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında doğu seferine çıkmasıyla, Perslerin Anadolu'daki 200 yıllık saltanatı son bulmuştur.²¹ Bu tarihten sonra tüm Batı Anadolu olduğu gibi Pergamon'da Makedonya Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak İskender'in 33 yaşında ölümüyle imparatorluğun toprakları, uzun süren mücadeleler sonucunda ardılları arasında paylaşılmıştır.²² Bu paylaşmada şundan kaynaklanmaktadır: İskender ölürken; "İmparatorluğu kime bırakıyorsun?" sorusuna "En layık olana", demiştir. Generallerin hepsiye kendilerini en layık olarak görüyordu. İskender "Generallerim benim için kanlı cenaze alayı yapacaklar." sözünü yerine getirir

¹⁸ ERİŞ, a.g.e,s.9

¹⁹ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.18

²⁰ CEBECİ, s.73

²¹Büyük İskender; Perslerle Graniko (M.Ö. 334), İssos (M.Ö. 333) ve Gavgamela(Dicle Nehri üzerinde ki Erbil)(M.Ö. 331) olmak üzere üç savaş yapmış ve Pers İmparatorluğunu tarihten silmiştir. En son savaştan sonra Mısır'a girmiş burayı fethettikten sonra Hindistan'a yönelmiştir. Ve 20 yaşında çıktığı tahtta 33 yaşına kadar Makedonya'dan, Anadolu'ya, Kafkaslar'dan, Mısır'a, İran'dan, Orta Asya ve Hindistan'ı alan büyük bir imparatorluk kurmuştur.

²² CENKER, s.14

gibi birbirleriyle boğuşular. Otuz dört parçaya ayrılan geniş imparatorlukta, yirmi yıl sonra başlıca şu devletler ortada kaldı.²³

Mısır'da Ptolemaioslar, Suriye'de Slevkoslar ve Makedonya'da Antigonoslar üç büyük krallık kurdukları gibi, Anadolu'da Bergama, Bithynia (Bursa dolayları), Galatya (Ankara dolayları), Kapadokya (Kayseri dolayları), Pontos (Trabzon dolayları), Part (İran) ile küçük, büyük birçok devletler meydana geldi.²⁴

M.Ö. 301 yılında bütün Batı ve Güney Anadolu'yla birlikte Pergama yöresini de ele geçiren Makedonyalı komutan Lysimachos, krallığını ilan etmiş ve 9000 talentlik²⁵ savaş ganimetini saklamak için Bergama'yı elverişli bulmuş ve bunu koruması için de Philetairos adlı subayı görevlendirmiştir. M.Ö. 282 yılında isyan çıkaran Philetairos, yönetime el koymuş ve yaklaşık 150 yıl sürecek olan Bergama Krallığı'nın temellerini atılmıştır.²⁶

5)BERGAMA KRALLIĞI DEVRİ (M.Ö. 283-133)

Bergama Krallığı tahtına 6 kral geçmiştir. Bunlar sırasıyla Philetairos, I.Eumenes, I.Attalos, II.Eumenes, II.Attalos ve III.Attalos'tur. şimdi bu kralların dönemlerini kısaca görelim.

Philetairos Dönemi(M.Ö. 283-263):

Lysimachos Philetairos'tan hazinesini istediğinde Philetairos Lysimachos'tan kurtulmak ve Bergama'daki konumunu güçlendirmek amacıyla Suriye kralı Slevkos'la anlaşmıştı. Anlaşmaya göre Suriye kralı Lysimachos'u yenerse hazineyi ona teslim edecekti. Sonunda Suriye kralı Trakya kralı Lysimachos'ı yendikten sonra adamlarını Bergama'ya gönderip Philetairos'tan hazinenin kendisine verilmesini istedi. Ama Philetairos hazineyi teslim etmedi ve türlü bahanelerle hem kalenin sağlamlığını hem de askerlerinin düzeni göstererek aynı zamanda Slevkos'un elçilerine gözdağı vererek onları yaklaşık yedi ay kadar oyaladı. Buna karşılık, Philetairos bastırıldığı paraların

²³ BAYATLI, Osman, Bergama Tarihinde Krallık Devri, Anıl Basımevi, İstanbul, 1950, s.6

²⁴ BAYATLI, s. 7

²⁵ Talent: Terazi ve terazinin iki gözü demektir. Eskiden ağırlık ve para ölçüsü olarak kullanılmıştır. Bir talentin ağırlığı 34 okka yani 43,5 kg'dır. 9.000 talent günümüz parasıyla 2.700.000 Atatürk altını kadar bir meblağ tutmaktadır.

²⁶ CENKER, s.14

üstüne krallık tacını taşıyan Slevkos'un portresini yaptırmıştır. Böylece onu büyük kral görüyor ve vasalı olduğu izlenimi veriyordu. Sonuçta hazineyi ona vermemiş, onun yerine kaleyi onarmak ve asker toplamak için harcamıştır.

Philetairos, Kral Slevkos'la dost geçinmek için her yolu deniyor bir yandan da topraklarını genişletmek için gizliden gizliye çalışıyordu. Bu eylem de kral Slevkos'u kuşkulandırıyor ama yaşlı kral, Trakya Seferi sırasında Gelibolu yarımadasında PtolemaiosKeraunaos tarafından öldürülünce ve Philetairos bunu duyduğunda hemen cenazeyi aldırıp bir tören yaptıktan sonra yeni Suriye kralı Antiochos'a gönderdi.²⁷

Günaltay; bu konuyla ilgili "Philetairos yerine geçen Suriye kralına yaranmak için, büyük para karşılığında Slevkos'un ölüsünü satın alarak, krallara yaraşan bir tören ve ayinle yaktırmış, külünü oğlu yeni kral I.Antiochos'a göndermek suretiyle, bu aileye olan bağlılık ve saygısını göstermek istemiştir." demektedir.²⁸

I.AntiochosPhiletairos'un bu sinsî planlarını seziyordu ama krallığa geçtiğinde ülkenin her tarafında yayılan isyan dalgası sebebiyle de onun bağlılığına inanır görünüyordu. Kral Philetairos ise tüm bunlar karşısında daha serbest hareket etme imkânı buluyordu ve giderek bağlılıktan sıyrılıp kendi prensliğini kuruyordu. Eski paralan kaldırarak yeni paraların bir yüzüne kendi adı ve portresini, diğer yüzüne miğferi, kalkanı ve mızrağı ile Tanrıça Athena figürü koydurması bunun delilidir. Ayrıca Philetairos şehri yeniden imar etmiş, güzel ve büyük binalarla donatarak şehri yaşanılabilir bir yer haline getirdi.²⁹

Bir devlet adamında bulunması gereken bütün vasıfları taşıyan Philetairos, kurduğu Bergama Krallığı'nı, barış ve bayındırlık içerisinde 20 yıl idare etti. Philetairos hadım olduğu ve çocuğu olmadığından dolayı kardeşi Attalos'u kendisine halef edinmişti. Ama Attalos'un kendisinden önce ölmesi üzerine kardeşinin oğlu Eumenes'ievlat ve halef edildi. Philetairos gözlerini hayata kapadığında 86 yaşındaydı. (M.Ö 263)³⁰

²⁷ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.25

²⁸ GÜNALTAY, Şemsettin, Yakın Şark IV, Bl.1, Ankara, s.283

²⁹ KEKEÇ,s.7

³⁰ BAYATLI, s. 16

I.Eumenes Dönemi (M.Ö.263-241):

Philetairos'un yerine geçen I.Eumenes'i prens olarak kabul etmeyen Antiochos hazineyi tekrar istedi. Bu teklifi reddeden I.Eumenes olabilecek bir savaş için gerekli hazırlıkları yaptı. Suriye Kralının Sardes³¹'teki askeri hareketlerini izleyerek bunların tehlikeli olabileceği düşüncesiyle ordusuyla Sardes'e saldırdı. Sardes ovasında yapılan savaşta Antiochos'un ordusunu bozguna uğrattı. Antiochos kaçarken yolda bir Galat askeri tarafından öldürüldü.(M.Ö.262).³²

Bu savaşın en önemli sonucu Bergama Devleti'nin kesinkes bağımsızlığa kavuşması olmuştur. Bu savaştan sonra I.Eumenes sınırlarını kuzeyde İla Dağları ve güneyde ise Çandarlı ve Gediz vadisine değin uzatmıştır. Ayrıca komşu şehirler ve krallıklarla da iyi ilişkiler kurarak ve sınır boylarındaki kaleleri tahkim ederek kendi devletini daha da güvence almıştır.³³

Halkı tarafından tanrı mertebesine yükseltilen I.Eumenes 22 yıllık saltanatından sonra yerine geçecek olan amcaoğlu I. Attalos'a oldukça geniş bir ülke, disiplinli ve güçlü bir ordu ve zengin bir hazine bırakarak hayata gözlerini yumdu.(M.Ö241)³⁴

Ktesikles I. Eumenes'in ölümüne neden olarak, onun içkiye olan düşkünlüğünü belirtir.³⁵³⁶

I.Attalos Dönemi(M.Ö.241-197)

I.Attalos dönemi hem Attalos'un iyi bir yönetici ve hem de dünya devletlerinin hem kendi aralarında hem de komşularıyla ittifakların ve savaşların olması sebebiyle her yönden hareketli geçmiştir. I. Attalos 44 yıllık hükümdarlığında Bergama'yı hem tam bağımsız bir krallık yapmış hem de her bakımdan en parlak dönemini yaşatmıştır. Güçlü bir devlet olan Slevkoslar'la savaşmalarından dolayı zaman zaman kendilerinde sadece Bergama şehir devleti sınırları kalsa da krallık en geniş topraklarına bu zamanda

³¹Sardes.Bugünkü Salihli (Manisa) sınırları içinde antik bir şehir.

³² KEKEÇ, s.9

³³ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.28

³⁴ CEBECİ,s.74

³⁵ KEKEÇ, s.9

³⁶ BAYATLI, s. 21

ulaşmıştır. I.Attalos'un 44 yıllık dönemi de devamlı savaşlar ve ittifaklıklarla geçmiştir. Bu yönden çok yoğun bir dönemdir. İşte bunun birincisi;

I.Eumenes'in ölümünden sonra yerine I.Attalos geçti. Sınırlarını emniyet altında bulundurmak isteyen Pergamon Anadolu'yu üç nüfus bölgesine ayıran, üç galat kabilesinden Tolisgodlar'a vergi veriyorlardı. Galatların Tolisgod kabilesi Philetairos ve I. Eumenes zamanında aldıkları vergiyi I.Attalos'dan da istediler. I.Attalos, haraca bağlı kalmayı kendi şerefine ve egemenliğine uygun bulmayarak istenilen parayı vermedi, gelen elçileri geri çevirdi. Pergamon'un vergiyi kesmesi üzerine Tolisgot kabilesi Ankara bölgesinden Pergamon'a doğru harekete geçti. Tolisgotlar, arazi kazanmaktan çok şehirleri yağma etmek ve Pergamon'un hazinesini soymak için geliyorlardı. Her iki ordu Kaikos (Bakıçay) boyundaki Soma sırtlarına yakın yerde karşılaştılar. Savaşın ilk başlarında Pergamon ordusu sarsılır gibi oldu; ancak I.Attalos'un telkinlerinden sonra Galatların tüm saldırıları püskürtülerek komutanları öldürüldü. Böylece Kaikos Savaşı zaferle sonuçlandı. (M.Ö.240)³⁷

Bergama'ya hâkim olan krallar her ne kadar bağımsız olsa da kendilerine kral demiyorlardı. I. Eumenes döneminde ise kazanılan bu zaferden sonra hem Tolisgotlar'a vergi vermekten kurtulup tam anlamıyla bağımsız oldular hem de artık yöneticiler kral unvanı aldılar.

Bir süre sonra yenilgiyi hazmedemeyen Galatlar, üç kabileden biri olan Tektotoslardan yardım istediler. Diğer taraftan Sardes'te oturan Suriye Kralı AntiokhosHierax'a birleşme teklifinde bulundu. Bir yıl içinde hazırlandılar ve Pergamon üzerine saldırdılar; ancak bu savaşta yenildiler (İ.Ö. 240). Selevkos Devleti, Selevkos II. (246-226) ile Sardes'te oturan küçük kardeşi AntiokhosHierax arasında paylaşılmıştı. İ.Ö. 235-284'de iki kardeş savaşınca, bundan yararlanan Attalos, sınırlarını Toroslara kadar genişletti. Bir zaman sonra Attalos I. Suriye Kralı Antiokhos ile Galatlardan Tektosog ve Tolisgotlarla savaşa girdi. Arka arkaya üç meydan savaşı yaptı. Sardes (M.Ö.229), Koloe³⁸ (M.Ö:228) ve Karia³⁹ (228-227) da yapılan savaşlarda düşmanı mağlup etti. Bu zaferler üzerine Selevkos Devleti'nin Anadolu'da bulunan şehirleri

³⁷ KEKEÇ,s.9,11

³⁸Koloe: Marmara gölü yanında bir mevki

³⁹Karia: Balıkesir ve Gördük arasında bir yer

Pergamon'un idaresi altına girdi. Pergamon Krallığının sınırları Marmara Denizi'nden, Toros Dağları'na kadar uzanmaktaydı.⁴⁰

Tarihler M.Ö. 220 yıllarını gösterdiğinde Bergama'nın batısındaki olaylar ister istemez Attalos'u ve Bergama'yı etkilemiştir. Bu tarihlerde Roma ile Kartaca arasında Pön (M.Ö. 218-201) savaşları devam ederken aynı zamanda yine Roma ile Makedonya arasında I.Makedonya Savaşı (M.Ö. 217-205) yapılmaktaydı.⁴¹

Bir süre sonra Makedonya kralı V.Philippos ile Kartaca ordularının generali Hannibal birleşince üstelik buna V.Philippos'un kayınbiraderi Bithynia⁴² kralı Prusias da katılınca Roma zor durumda kaldı ve kendine müttefik aramaya başladı.⁴³

Bithynia ile Bergama Batı Anadolu'da kurulmuş devletlerdi ve her ikisi de genişleme politikası izliyorlardı. Bithynia kralı Prusias V.Philippos ile birleşince daha da güçlenmişti. Bu güçlenme her an Bergama için büyük bir tehdit oluşturabilir ve topraklarına saldırabilirdi. Çok ileri görüşlü ve iyi bir devlet adamı olan I.Attalos bu tehlikeyi sezmiş, o da kendisine bir müttefik arama ihtiyacı hissetmiş ve o sıralarda kendisine müttefik arayan Roma ile yakınlaşmıştı. Aynı tehlikelere maruz kalma ihtimali olan Batı Anadolu ve Yunan şehir devletleri yani Aetolya ya da diğer bir deyişle Elen birliği de bu ittifaka dahil olmuştur. Oluşan bu ittifaklarla Kartaca-Makedonya ve Bithynia bir tarafta Roma-Bergama ve Aetolya (Elen) Birliği de bir tarafta olmak üzere bilinen dünyanın merkezindeki devletler iki kutba ayrılmış oluyordu.

Böylece yaklaşık 15 yıl boyunca iki gruptan biri diğerine üstünlük sağlamak için, Avrupa'da Roma sınırlarında, Balkanlar'da, Yunan topraklarında, Afrika'da Kartaca sahillerinde, Asya'da Batı ve Kuzey Ege topraklarında ve Ege adalarında, kâh denizde kâh karada savaşlar devam etmiş. Bilinen dünyanın merkezinde âdeta üç kıtaya yayılan bir dünya savaşı olmuştu.

---

⁴⁰ KEKEÇ, s.9,12

⁴¹ BAYATLI, s. 29

⁴² Bithynia: Büyük İskender'in ölümünden sonra Trakya, Marmara Bölgesi ve Batı Karadeniz'i içine alan topraklarda kurulan devlet.

⁴³ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygurluk Tarihi, s.12

Yaklaşık 15 yıl boyunca yapılan savaşlarda hiçbir ittifak kuvveti diğerine karşı bariz bir üstünlük sağlayamadı. En sonunda M.Ö. 207 yılında Bergama kralının savaştan çekilmesi üzerine M.Ö. 206'da Aetolya, M.Ö. 205'te de Roma, Makedonyalılarla barış antlaşması imzaladılar. Aynı yıl Bergama ile Bithynia arasında da bir antlaşma sağlandı. Bu antlaşmaya göre bütün devletler o anda hangi toprak elinde varsa ona sahip olacaktı. Böylece Aegine adası Bergama'ya kaldı.⁴⁴

Bu antlaşmaya bakarsak her ne kadar barışı Roma Devleti istese de galip bir tarafın olmadığını da görürüz. Çünkü ne bir devlet bir devlete toprak vermiş ne de savaş tazminatı ödemişti.

Ama bu savaşın Bergama'ya faydası ve bu savaşta I.Attalos'un da hizmeti büyük oldu. Bergama'nın harbe girmesi Philippos'un İtalya'ya asker çıkarmasına mani oldu. Eğer Attalos savaşa girmeseydi ve Aegine adasını üs yapmasaydı, Aetolular'ın Makedonya kuvvetlerine karşısında dayanmaları mümkün olamayacaktı. Aynı zamanda Philippos da, İtalya'ya askeri kolayca çıkaracak Hannibal ile birleşip savaşa girecekti ki, bu da Roma için bir felaket olacaktı. Ayrıca Attalos bu savaşlarda gösterdiği kahramanlık ve diplomasiyle Yunanistan'da maddi manevi büyük bir nüfuza sahip olmuştur.⁴⁵

M.Ö. 201 yılında Makedonya kralı Philippos, yeni Mısır kralı'nın çocuk olması ve Suriye'de de iç savaşın olmasından yaralanarak Anadolu'ya geçmeyi uygun buldu. Böylece Mısır, Rodos ve Bergama'ya ait topraklara aynı anda saldırı geçti. V.Philippos bu hareketiyle II.Makedonya Savaşı'nı başlatmış oluyordu. İlk iş olarak Mısır donanmasının Ege Denizi'ndeki en önemli üssü olan Samos adasını işgal etti. Anadolu'da Bergama surlarına kadar yaklaştı. Bu durum karşısında Bergama ve Rodos devletleri ittifak yaptı. Roma senatosu Mısır ile Suriye'yi barıştırdı, savaşı bırakması ve aldığı yerleri geri vermesi için Philippos'a ultimatoma verdi ama Philippos bunu reddetti.⁴⁶

Bu arada Suriye kralı III.Antiochos, Bergama Kralı'nın ham Makedonyalılarla savaşmasını hem de ordu ve gemileriyle Yunanistan'da olmasını fırsat bilerek M.Ö.

⁴⁴ BAYATLI, s. 34

⁴⁵ BAYATLI, s. 34

⁴⁶ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.36

199-198 yılı güzünde Bergama topraklarına döndü. I.Attalos derhal Bergama'ya döndü. Ancak ordusunun büyük bir kısmını Yunanistan'da bıraktığı için düşman kuvvetleri Bergama şehrine kadar sokulabildi. Zor durumda kalan Attalos Roma'dan yardım istemek üzere bir kurul gönderdi. Kendisine yardım edilmezse Yunanistan'daki orduları çekmek zorunda kalacağını belirtti. Kurulun isteklerini dikkate alan Roma senatosu Suriye kralından Bergama topraklarından çekilmesini istedi. Suriye Kralı III.Antiochos, Roma'nın bu isteğine Mısır'ın Roma tarafından silahlandırılmasına son verilmesi koşuluyla olumlu yanıt verdi. Böylece kendi sınırlarına çekilirken ayrıca savaş zararlarını da ödedi.⁴⁷

Suriye meselesini halleden Attalos M.Ö. 198 yılında üstün gayretlerle Philippos'a karşı Bergama, Rodos devletleri, Achaia Birliği'nin birleşmesini sağladı. Ayrıca Attalos Roma senatosuna heyet gönderip onlardan donanma ile 8000 piyade ve 800 süvariden oluşan bir ordu göndermesini sağladı. Ayrıca Sparta Tiran'ı⁴⁸Nabis'le anlaşma yapmayı başardı. Nabis'te bağlaşık güçlere bir ordu gönderdi. I. Attalos V.Philippos'a karşı bütün Yunan şehir devletlerinin de ittifaka girmesi için çalıştığı ve Thebai şehrinde ateşli bir konuşma yaptığı sırada sözlerini bitirmeden yığıldı kaldı. Daha sonra Bergama'ya getirildiği zaman hayatının son günlerini yaşıyordu. Bütün ömrünü siyasi ve askeri faaliyetler içerisinde geçiren I.Attalos hayata gözlerini yumduğunda 72 yaşında (M.Ö. 197) bulunuyordu. Ne yazık ki yaşlı komutan zor durumda kalan V.Philippos'un M.Ö. 197'de Tesalya'dan çekildiğini ve Bağlaşık güçlerin zaferini göremedi.⁴⁹

Gerçekten I.Attalos, güvenilir ve atak bir insandı. 72 yıllık ömründe 44 yıl hükümdarlık yaparak kişisel erdemleri içinde, ulusuna hizmetçi gibi didinerek uğraş verdi. İleri görüşlü, yöntemleri usa dayalı, sevimli, sevecen, dost tutan ve kazanan bir kişi olmak yanında yılmaz bir savaşçı ve kahramandı.⁵⁰

Geç evlenen Attalos'un Kizukoslu genç Apollonidisten dört oğlu olmuştur. Bunlar: Attalos, Philetairos, Eumenes ve Atenais olup, Eumenes kral olmuştur.⁵¹

⁴⁷BAYATLI, s. 39

⁴⁸Tiran: Bir şehir devletinin sahibine verilen isim. Derebeyi.

⁴⁹ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi s.38

⁵⁰ERİŞ, a.g.e, s.38

⁵¹GÜNGÖR, s.31

II.Eumenes Dönemi (M.Ö.197-159)

Attalos'un ölümünden sonra onun Eumenes kral oldu. Bu sırada Makedonya Savaşı sürmekte ve Roma ordusu başarıyla ilerlemekteydi. Yenilen Philippos batış istemek zorunda kaldı. Philippos, ağır şartlara imza attı. Gerçi Makedonya'nın toprak bütünlüğüne dokunulmuyordu. Helen kentlerine özgürlüğü tanınıyordu ve Makedonya Bergama'ya saldırmayacağına garanti verdi. Eumenes kendi yardımlarından dolayı birkaç Yunan kenti ve bölgelerini de kendisine bırakılmasını istiyordu. Roma başlangıçta Oreos ve Eretria kentlerini kendisine bırakmıştı ama general Quinctius'un buna karşı çıkmasından dolayı bu kentler özerk ilan edildi.⁵²

M.Ö. 196 yılında Yanan şehir devletlerinden güçlüsü olan Sparta Kralı Nabis bu Achaia birliğini tehdit ediyordu, bu toprakları kendi krallığında toplama için bu şehirler savaşı açtı. Bunun üzerine Roma Devleti, Rodos devletçikleri ve Bergama Krallığı birleşerek Nabis'e savaşı açtılar. Yapılan savaşta Nabis yenilerek barış istemek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Nabis, Aetolyalılara ve Suriya kralı III.Antiochos'a yaptığı ittifaka güvenerek Achia birliğine karşı savaşa girişti ama dostu Aetolyalıların bir ihaneti ile öldürülmesi üzerine savaşı sona erdi.⁵³

M.Ö. 192 yılında Slevkos (Suriye) kralı III.Antiochos, Aetolyalılarla ittifak yaptı ve Bergama kralına kendisiyle anlaşarak Roma'yı terk etmesini istedi. Roma gibi bir müttefikten ayrılmayan ve ayrıca antlaşma şartları kendisine uymayan⁵⁴II.Eumenes bunu reddetti. Bunu üzerine III.Antiochos Bergama'ya savaşı açtı. Yanında Aetolya birliği ve 4.000 kişilik paralı Galat süvarisi de vardı. Ayrıca Bergama'yı sevmeyen diğer Anadolu halklarını da buna dahil etmek gerekir. Bunun üzerine Bergama Roma'dan yardım istedi. Bölge egemenliğini Slevkoslar'a bırakmak istemeyen Roma senatosu bu yardımı kabul etti. Ayrıca Rodos devletçikleri de donanma ile yardıma koştu. Bunun yanında Makedonya da Bergama yanında yer aldı. Bir tarafta 70.000 piyade, 2.000 atlı ayrıca 4.000 paralı Galat süvarisi ve 54 filden müteşekkil Suriye ordusu ve müttefikleri, diğer tarafta 30.000 piyade, 2.000 atlı ve 13 filden müteşekkil

⁵² ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.39

⁵³ BAYATLI,s. 44,45

⁵⁴Antlaşmaya göre Antiochos kızını Eumenes'e verecek Anadolu'da da bazı topraklar alacak bunun karşılığında Bergama Roma ittifakını bırakacak, boğazlar ve Marmara Slevkoslar'a bırakılacaktı. Eumenes bu anlaşmaya göre Anadolu'da ikinci devlet olacağından ve kendisi de ekonomik ablukaya alınacağından bunu kabul etmedi.

Bergama ve bağlaşık ordu. Bağlaşık ordunun sağ taraf kumandanı II.Eumenes, sol taraf kumandanı Roma generali Aemilius'du. Magnesia(Manisa)'nın doğusunda yapılan savaşta, Bergama ve bağlaşıklar sağ tarafta galip gelirken solda hezimete uğradılar. Bunun üzerine Eumenes Kardeşi Attalos'u sağ tarafa yardıma gönderdi ve kendisi de arkadan saldırdı. İki ateş arasında kalan düşman ordusu 50.000 piyade, 4.000 atlı ve 15 fil kayıp vererek hezimete uğradılar. Kral Antiochos bu mağlubiyetten sonra barış istedi. Yapılan ünlü Apamea barışına göre;

- Suriye, Anadolu ve Yunanistan'daki topraklarından vazgeçecek,
- Suriye bir kısmı peşin bir kısmı 12 yıllık taksitler olmak üzere savaş zararı ödeyecek, bunun 500 talentlik kısmını Bergama'ya verecek.
- Hannibal ve Aetolya'lı Thoas'ı teslim edecek.
- Torosların güneyi hariç bütün Anadolu Bergama verilecek.
- Anadolu'da daha önce I.Attalos'a vergi veren şehirler bu vergileri II.Eumenes'e vermeye devam edecek ama Antiochos'a vergi veren şehirler ise vergiden kurtulacak.⁵⁵

M.Ö. 186 yılı içinde Eumenes, Bitinya Kralı Prusias ile savaşa başladı. Bu savaşta Makedonyalı V. Philippos'da, Bitinyalıların yanında yer aldı. Ayrıca Galatların'da Bitinyalılar yanında yer alması ile Bitinya ittifakı daha da güçlendi. Deniz savaşlarında; Kartaca'da Romalıları yenen Hanibal, Bitinya'nın yanında savaşıyordu. Hanibal, Eumenes'i deniz gücü ile yendi. Deniz ve kara birlikleri ile süren bu savaş M.Ö.184 yılında Roma'nın müdahalesi ile sona erdi. Eumenes M.Ö.183 yılında Romanın yardımı ile Trakya'yı Philippos'dan aldı ve daha sonra Galyalıları üzerine yürüdü. Galyalıları mağlup edildi. Galatya toprakları Bergama'ya katıldı. Bundan rahatsız olan Pontus Kralı Farnakes, Eumenes'e savaş açtı. Anadolu'daki diğer krallıklarında her iki tarafta müttefik olarak savaşa girmesi ile savaş M.Ö. 180 yılında Bergama ve müttefiklerinin zaferi ile sonuçlandı. Yapılan barış ile Bergama toprakları Trakya'dan Toroslara, Ege'den Halüs (Kızılırmak)'a, kadar uzanıyordu.⁵⁶

⁵⁵ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi, s.11

⁵⁶ GÜNGÖR, s.32

Eumenes, Delfi'deki Apollon Tapınağına kurban adamak için giderken Rodoslular tarafından kendisine suikast düzenlendi ve yaralandı. Tedavi için Aygina'ya getirildi. Tedavisi gizli yapıldığından herkes onu öldü sanıyordu. Kardeşi Attalos idareyi ele aldı. Eumenes'in dul karısı Stratonike ile evlendi. Bu evlilikten III. Attalos doğdu. Eumenes iyileşip Bergama'ya gelince kardeşi, krallığı Eumenes'e bıraktı. Eumenes kendisine yapılan suikastın intikamını almak için Rodos'a saldırdı. Bir yandan da müttefiki olduğu Roma'ya askeri yardım gönderiyordu. Halkis ve Kalinikos savaşlarında Roma'nın yanında savaşımlara girdi. Bu uzun süren savaşlarda Roma istediği başarıları elde edemeyince, Romalılar ile Eumenes'in arası açıldı. Eumenes bütün bu olumsuzluklara karşılık, Roma ile yapılmış olan ittifakı bozmadı. Küçük Asya'da Galatların Bergama'ya saldırması üzerine Galatlarla savaştı ve onları yendi. Elde ettiği Galat topraklarını Romanın geri vermesini istemesi üzerine toprakları geri verdi. Romanın bu tutumu Eumenes'i gözden çıkardığının bir ifadesine karşılık, Eumenes ise sağlığında Roma'ya karşı bir ittifaka girmede. Roma, Bergama'yı parçalamak için kardeşi Attalos'u kullanmak istediysede Attalos böyle bir tutum içine girmede.

Zeki, faal olmasının yanı sıra iyi bir idareci ve yönetici olan II.Eumenes 38 yıllık saltanatında Bergama'ya hem en parlak devirlerini yaşatmıştır, hem de en büyük sınırlara ulaştırmıştır. Zaman zaman düşmanlar başkentini yakınına kadar gelseler de Bergama bu huzur ve güven ortamında İskenderiye'yle yarışacak kadar bölgenin ilim, bilim, sağlık ve kültür merkezi olmuşve mimari açıdanda zirve noktaya gelmiştir. Mısır'ın papirüs kâğıdını dış pazarlarda satma kısıntısı yapınca, kendine özgü Parşömen kâğıdını icat edip 200.000 ciltlik bir kütüphane kurması bunun göstergesidir. Mimari açıdan da dünyaca ünlü eşsiz mabet Zeus⁵⁷ tapınağı da bu dönemde yapılmıştır.

Bergama'yı çağın ilerisine taşıyan bu büyük kral M.Ö. 159 hayata gözlerini yumdu. Halk demek ki onu çok seviyormuş ki ölümünden sonra onu tanrı mertebesine yükseltmiştir.

II.AttalosDönemi (M.Ö. 159-138)

II.Eumenes'in ölümünden sonra, Eumenes'in Bergama'dan her dışa çıkışında kendisini vekil bıraktığı II.AttalosBergama'ya kral oldu.

⁵⁷Bu eşsiz mabet şu an Berlin (Almanya) de Berlin şehir müzesindedir.

II.Eumenes hayatının sonlarına doğru Roma yanlısı siyasetin ülkeyi nerelere doğru götürdüğünü öğrenmiş ve bundan dolayı da Roma'ya karşı bazı önlemler alma ihtiyacı hissetmişti. Ama kardeşi Attalos ise bunun yerine kayıtsız koşulsuz tam bağlılık siyaseti güdüyordu. Yıllardan beri Roma yanlısı siyaset ülkede tamir olmaz bir gedik açmış II.Attalos da bu deliği kapatmak yerine Roma gibi güçlü bir devletle cebelleşmektense, teslimiyetçi kolaylığı seçti.⁵⁸

Attalos II. kral olunca ilk işi olarak Kapadokia kralı Orophernes'i tahtından indirerek yerine kayınbiraderi V.Ariarathes'i kral yapmak oldu. Bu tarihte Bithynia kralı Prusias, Bergama Krallığının büyüklüğünden çekindiğinden sınır kavgalarını gerekçe göstererek Roma'ya şikâyet etti. Roma tarafından gönderilen elçiler olayları inceledi ve senato Bergama'yı haklı gördü. Bunun üzerine cephelerde karşılıklı 1000'den fazla asker bulundurulmaması kararlaştırıldı. Ancak Prusias bir sınır çarpışmasını bahane ederek Bergama'ya saldırdı. Bergama senato kararlarına bağlı kalarak ordusunu Akropole çekti, topraklarını düşman istilasına açık bıraktı. Prusias, ordusuyla Akropole kadar ilerledi. Akropolün alınmasının güç olduğunu anlayınca kenti yakıp yıktı. Tüm bunlar olurken II.Attalos savaştı. Bunun yerine olayı anlatmak için Roma'ya elçi gönderdi, durumu açıklattı. Bunun üzerine Roma Bergama'yı haklı buldu ve kıyı kentlerine Bithnia'ya yardım etmemesini istedi. Öte yandan Bergama kralı II.Attalos bu haber üzerine Bithynia'ya hem karadan hem de denizden saldırmak suretiyle harekete geçti. Zor durumda kalan kral Prusias barış istemek zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Prusias, Attalos'a 20 gemi ve 20 yıl için 500 talent savaş tazminatı vermeyi kabul etti. Ayrıca Galatya da eskisi gibi bağımsız kalacaktı.⁵⁹

Bu olaydan sonra Prusias ağır antlaşmayı hafifletmek için oğlu Nikomedes'i Roma'ya gönderdi. Buna karşılık II.Attalos da kardeşi Andronikos'u gönderdi. Sonuçta Bergama'nın dediği oldu. Bu başarısızlıktan sonra, Nikomedes'in üvey annesi Prusias'a karşı oğlunun gözünden düşmesini sağladı. Zaten oğluna çok kızan Prusias oğlunu öldürtmek için birini gönderdi. Ancak durumu haber alan oğlu Andrikos'la beraber Bergama'ya gitti. Bu olaydan sonra Nikomedes babasına karşı yürümeyi ve Bithynia krallığını ele geçirmeye karar verdi. Bergama'yı da yanına alan Nikomedes babasına savaş açtı. Roma'ya güvenen Prusias beklediği yardımı alamadı ve sonunda bir

⁵⁸ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.54

⁵⁹ KEKEÇ, s.14,15

tapınakta yakalanıp öldürüldü. Bu savaşta Prusias'a yardım eden Trakya kralı Diegles de yenilgiye uğratıldı.(M.Ö. 159)⁶⁰

M.Ö. 150 yılında II.Attalos, Kapadokya ve Mısır krallarıyla birlikte Suriye kralı DemetriusSoter'i tahtından indirerek yerine Antiochos'un oğlu Aleksandre Bala'ya geçirdiler. Ondan önce Demetrius Yahudilerle anlaşmış ve Doğu Akdeniz'de saldırgan bir politika gütmüştü. Bundan tedirgin olan Roma, Mısır ve Bergama birleşerek Aleksandre Bala'ya yardım ettiler. Yapılan savaşta da DemetriusSoter öldürüldü.⁶¹

M.Ö. 146 yılında Roma'nın Makedonya kralı düzmece lakaplı Philippos'la savaşmasını fırsat bilen Yunan şehirleri (Achia Birliği) ayaklandı. Roma bu şehirler üzerine ordu gönderdi. Roma'ya II.Attalos'un orduları ile yardım etmesi üzerine Yunanistan bir Roma eyaleti haline geldi.⁶²

İyi bir yönetici ve ilim adamlarını seven bu kral 21 yıllık saltanat döneminden sonra yeğeni tarafından zehirlenerek 82 yaşında öldü.⁶³

III.AttalosDönemi (M.Ö. 138-133)

II.Attalos'un ölümünden sonra oğlu III.Attalos krallığın başına geçti. Attalos kral olduktan kısa bir süre sonra, Bithinya kralının saldırısına uğradı. Koskoca krallık III.Attalos'la beraber eski gücünden öyle uzaktı ki eğer senatonun araya girmesi olmasaydı krallık yıkılabilirdi. Roma yardımı ile krallık son bir zafer daha kazandı ama kazanmasına rağmen Roma'nın isteği ile sınırlarda bir değişiklik olmadı.⁶⁴

III.Attalos kendisinden önceki kralların aksine silik bir yapıya sahipti. Devleti yönetmek yerine zamanının çoğunu bitkilerle ve zehirli otlarla geçirmiştir.

Günaltay bu kral için "Tahta bir cinayetle çıkmıştı, burada oturduğu sürece de yaşamı cinayetlerle geçmiş ve bu sayede tutunabilmişti. Bir çeşit deli olduğu sanılan bu

⁶⁰ BAYATLI, s. 68,69

⁶¹ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi, s.13

⁶² BAYATLI, s. 69

⁶³ CEBECİ, s.80

⁶⁴ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi BakırçayÜçlemesi, s.58

adam, zehirli bitkilerin öldürücü etkilerini araştırıyor, bunları dostları ve akrabaları üzerinde deniyor ve ne kadar zamanda öldüklerini saptıyordu.” demiştir.⁶⁵

Attalos çok sevdiği annesi ihtiyar kraliçe Statonike'nin ölümüyle büyük sarsıntı geçirdi. Kısa bir süre sonra güzel karısı Berenike'de ölünce kral bir bunalıma girdi. Peş peşe gelen ani ölümlerin doğal olduğunu kabul etmiyor, annesi ve karısının zehirlenerek öldüklerine inanıyordu. Artık herkese şüphe ile bakıyor, yakınlarını öldürüyor sonra da vicdanen huzursuz oluyordu. III. Attalos, annesi için bir lahit yapmak için sıcak güneş altında çalışmaya başlamış ve daha sonra güneş çarpmasından ölmüştür. O, M.Ö. 133'de ölümüyle 5 yıllık kısa bir krallık dönemini tamamlamıştır. III.Attalos'un, ruhsal bozukluk içerisinde "PopulusRomenusbonorummeorum here esto" -Roma ailesi memleketin müşterek sahibidir- şeklindeki vasiyetiyle, Bergama Roma idaresi altına girmiş oluyordu.⁶⁶

6) ROMA DÖNEMİ (M.Ö. 133- M.S. 395)

III. Attalos'un vasiyeti sonrasında Roma konsülü devleti teslim almak için 5 kişiden oluşan bir komite gönderdi. Bu komite Bergama Krallığı'nı III.Attalos'un ani ölümü sonrasında oluşan yönetim boşluğunu ortadan kaldıracak ve ülkede asayiş ve düzeni devam ettirecekti.

Yalnız bu arada Romalıların hiç hesaba katmadıkları bir durum gerçekleşir. O da Aristokinos isyanıdır Aristonikos,Eumenes'in, Ephesos'lu bir harpist'ten(dansöz) olma, evlilik dışı bir oğludur. Attalos'un ölümünden sonra bu genç adam, atalarına ait olduğunu ileri sürerek tahta sahip çıkmak istedi. Bu arada Roma da hem sosyo-ekonomik sıkıntıdan hem de normal vatandaşlar gibi hak isteyen köle ayaklanmasından dolayı zor günler geçiriyordu. Bu durum Aristonikos'un işine yaradı ve Batı Anadolu'da bulunan binlerce köleyi özgürlük vaadiyle yanına çekmeyi başardı. Ayrıca yanında mevcut sosyal ve ekonomik düzenden hoşnut olmayan ve son kralın vasiyetine karşı çıkan kitlelerinde gelmesiyle kısa zamanda büyük bir güce kavuştu(M.Ö. 133). Aristonikos önce kıyı şehirlere saldırdı fakat Symrna⁶⁷ ve Ephesos⁶⁸ şehirlerinin

⁶⁵ GÜNALTAY,s.290

⁶⁶ KEKEÇ, s. 15

⁶⁷Symrna: İzmir'in eski adı

⁶⁸Ephesos. Efes şehrinin eski adı

kuvvetli müdafaası karşısında beklediği başarıyı gösteremedi. Bunun üzerine kölelerin daha çok ve asayişin olmadığı iç kesimlere yöneldi. Kendisine tabi olan kölelere özgürkükvaad edince bir anda binlerce köleden oluşan bir güce sahip oldu. Üzerine gönderilen Roma donanmasını ani bir baskınla etkisiz hale getirir ve ordu komutanı konsül Crassos esir alınır. Gücünün zirvesinde olan Aristonikos artık başkent Bergama'ya saldırmayı planlar ayrıca Bergama'daki taraftarları da onu davet etmektedir. Ama şehri korumakla görevli olan Pontos kralı V.MithradatesEuergetes, şehir içindeki Aristonikos taraftarlarını etkisiz hale getirir ve böylece şehirden görmesi mümkün olan desteği engeller. Roma donanmasının yenilgisi ve Crassus'un ölümü ile ilgili haber Roma'ya gelir gelmez, M.Ö.130 yılı consul'ü olan M. Perperna, yanına bir miktar asker ve yüksek dereceli 10 memur alarak Anadolu'ya hareket eder. Bu sırada, isyancılar ve Aristonikos elde ettikleri zaferi kutlamaktadırlar. Perperna hiç vakit kaybetmez ve ani bir hücumla Aristonikos'un kuvvetlerini büyük bir bozguna uğratar ve kaçan Aristonikos'uStratonikeia şehrinde yakalar ve Roma'ya götürür. İlk Çağ'da Anadolu'da ki bu en büyük köle ayaklanmasının banisi Roma'ya getirdikten sonra buradaki hapisanede boğdurtularak yaşamına son verilir.⁶⁹

Roma İmparatorluğu Anadolu'da tam sükuneti sağladım derken bu sefer deMithridates olayı baş gösterdi. Şöyleki; Aristonikos isyan ettiğinde Roma Pontus⁷⁰ Kralı Mithridates ile anlaşıp yardımları karşılığında kendisine Friky'a'yı⁷¹ vaat etmişti. Mithridates'te Bergama'ya gelip Aristonikos'la savaşmış hem şehre kendisini sokmamış hem de Aristonikos'un yenilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Roma Aristonikos isyanını bertaraf edince Mithridates kendisine vaat edilen toprakları istedi. Fakat Roma Mithridates güçlenmesin diye bu vaadi yerine getirmede. Bunun üzerine MithridatesFriky'a'yı işgal etti ve Nikomedes'iBthinya tahtından indirip yerine kardeşi Sokrates'i getirdi. Fakat Roma bu iki bölgeyi eski krallara geri verdi ve bu iki krallık birleşerek Pontus'a saldırdı. Mithridates olayı Roma'ya şikayet etti. Cevap alınmaması üzerine büyük bir ordu toplayarak bu iki devlete savaş açtı ve şehirleri birer birer zapt etti. Bu arada Roma, vatandaşlık hakkı isteyen İtalyanlarla iç savaşa girdiğinden buraya ordu gönderemedi. Mithridates'te bölgede bulunan eyalet komutanlarını kolayca yendi

⁶⁹ MALAY, Hasan; "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması" Bergama Belleten sayı:3 Bergama, 1993, s.25

⁷⁰Pontus. Büyük İskender'in ölümünden sonra kurulan devlet, bugünkü Trabzon dolaylarına verilen ad.

⁷¹Friky'a: Bugünkü Batı Anadolu ve İç Ege Bölgesini içine alan büyük bir arazi

ve Batı Anadolu'ya (Bergama) doğru harekete geçti. Mithridates geçtiği şehirlerdeki bütün esirleri hür vatandaş ilan etti, vergileri beş yıl süreyle bağışladı. Yıllarca ağır vergiler ve kanunsuzluklar dolayısıyla Roma zulmünden inim inim inleyen halk Mithridates'i bir kurtarıcı gibi gördü. Mithridates kısa sürede Batı Anadolu'yu zapt etti ve Bergama'yı başkent ilan etti. Ezilen halkı teskin için Anadolu'da ne kadar Romalı varsa bir gün kararlaştırıp hepsini öldürttü ki sayıları 80 ila 150 bin arası olduğu söylenir. Ama Mithridates'te gelen gideni aratır sözünü hatırlatır gibi zulmünü arttırdı öyle ki halkta yeni yönetimin Romalılardan daha kötü bir yola gittiği kanaati oluştu. Mithridates bu başarılarından sonra gözünü Yunanistan'a dikti. İşlerin kötüye gittiğini gören Roma başlarında kudretli generallerin bulunduğu büyük bir ordu gönderdi. Tıpkı İskender gibi bütün Yunanistan ve Makedonya'ya hakim olmak isteyen, buraları zapt etmek için ordularını dağınık halde buralara gönderen Mithridates kuvvetli Roma ordusu karşısında az bir kuvvetle yaptığı savaşı kaybetti ve süratle Bergama'yı terk etti. Kendi Pontus krallığına çekilen Mithridates'in Anadolu'yu işgal ve Roma ile savaşları yirmi yedi yıl (M.Ö. 90-63) kadar sürdü. Asya eyaletine ise çilesini çekmek düştü.⁷²

27 yıl süren savaşlar sonrasında tekrar Roma idaresine geçen Batı Anadolu (Asya Eyaleti) tekrar ağır vergiler ve zulümler yaşamaya devam eder. Bundan nasibini Bergama'da alır öyle ki eski ihtişamından eser kalmaz ve bu olay 150-200 yıl kadar sürer.

M.S. 112-117 yılları arasında Roma imparatoru Karakal'ın tutulduğu ağır hastalığın şifasını Bergama'da bulması ve daha sonra Roma İmparatorluğu'nun en kudretli İmparatorlarından İmparator Hadriyanos'un M.S. 117-118 yılları arasında sağlık sorunları nedeniyle Bergama'ya gelmesi ve burada iyileşmesi üzerine Bergama yeniden parlak dönemlerini yaşar ki M.S. 2. yy.'da 180.000 nüfuslu bir kent haline gelir.⁷³

7) BİZANS DÖNEMİ (M.S. 395-1113)

Roma İmparatorluğunun M.S.395 yılında ülke yönetiminin ikiye bölünüp Anadolu toprakları ve İmparatorluğun Asya'da yayıldığı alanlar yönetim olarak Doğu Roma İmparatorluğu idaresine katıldı. Tarihte diğer adı Bizans "İstanbul şehrini kuran

⁷² BAYATLI, s. 80-83

⁷³ CEBECİ, s.82

Byzantion'a izafeten" Bizans İmparatorluğu olarak da anılan yönetimin idaresi altına girdi.⁷⁴

M.S. 313 yılında Roma İmparatoru Büyük Konstantin ünlü Milan Deklerasyonu ile Hıristiyan dinini tanımış. 379'da ise Büyük Theodosius Hıristiyanlığı İmparatorluğun resmi dini olarak ilan etmesiyle Bergama eski Pagan ve çok tanrılı inançtan kurtulmuş bölgede dinsel bir merkez olmuştur. Batı Anadolu'da havari Pavlos'un kurduğu "Yedi Kilise" den biri de Bergama'dadır.⁷⁵

Bergama önceleri Efes'e bağlı bir piskoposluk iken daha sonra Asya eyaletinde kurulan 4 metropolitten⁷⁶biri oldu.⁷⁷ Havari Pavlos'un kurduğu "Yedi Kilise" ye gönderdiği mektupların İncil'de geçmesi ve bunların arasında Bergama'nın da olması bu şehrin o zamanlar Hıristiyanlık açısından önemini açıkça belirtmektedir. Pavlus'un söz konusu mektubu şöyledir;

"İsa'ya ait biri olarak sıkıntıda, Tanrısal egemenlikte ve sabırda ortağınız ve kardeşiniz olan ben Yuhanna, Tanrı sözü ve İsa'ya tanıklık uğruna Patmos denilen adada bulunuyordum. Rab'bin gününde Ruh'un beni yönetimine almasıyla arkamda borazan sesine benzer bir ses işittim. Ses, "Gördüğünü kitaba yaz ve yedi topluluğa, yani Efes, İzmir, Bergama, Tiyatira, Sart, Filadelfiya ve Leodikya'ya gönder" dedi.⁷⁸

Bergama'daki topluluğa;

"Bergama'daki topluluğun meleğine yaz. İki ağızlı keskin kılıca sahip olan şöyle diyor: "Nerede yaşadığını biliyorum; Şeytan'ın tahtı oradadır. Yine de adıma bağlı kalıyorsun. Aranızda, Şeytan'ın yaşadığı yerde öldürülen sadık tanıgım Antipa'nın günlerinde bile bana iman ettiğini inkar etmedin. Ne var ki sana karşı birkaç sitemim var. Aranızda Balam'ın öğretisine bağlı kalanlar var. Putlara sunulan kurbanların etini yemeleri ve cinsel ahlaksızlıkta bulunmaları için İsrail Oğullarını ayartmayı Balak'a öğreten Balam'dı. Aynı şekilde sizin aranızda da Nikolas yanlılarının öğretisine bağlı kalanlar var. Onun için tövbe et! Yoksa senin yanına tez gelir. Ağzımdaki kılıçla onlara

⁷⁴ GÜNGÖR, s.114

⁷⁵ KEKEÇ, s.20

⁷⁶Bu dört metropolit Ephesos(Efes), Smyrna (İzmir), Tralles ve Bergama

⁷⁷ EMECEN, Feridun, Diyanet İslam Ansiklopedisi 5.cild "Bergama" maddesi s.493, İstanbul

⁷⁸ İncil, "Tanrı'dan Yuhanna'ya Gelen Esinleme" bölümü, Yeni Yaşam Yayınları İstanbul, 1982, s. 286

karşı savaşıyorum. Kulağı olan, Ruh'un topluluklara ne dediğini işitsin. Galip gelene, saklı maldan vereceğim. Ayrıca, ona beyaz bir taş ve bu taşın üzerinde yazılı olan yeni bir ad, alandan başka kimsenin bilmeyeceği yeni bir ad vereceğim.”⁷⁹

Bu önemden sonra Bergama ve çevresi eski ihtişamından uzaklaşıp dinsel bir merkez oldu.⁸⁰ Şehirlerdeki tapınaklar da ya yıkıldı ya da kiliselere çevrildi. Ayrıca bölgede muazzam büyüklükte kiliseler de inşa edildi.

Tarihler 716 yılını gösterdiğinde İslam orduları Bergama önlerinde görünmeye başlamıştır. Şehir İstanbul'u fethetmek için giden Mesleme b. Abdülmelik komutasında ki 120.000 kişilik Emevi ordusunun hücumuna uğramış ve Akrapol ele geçirilmiştir. Bir yıl kadar burada kalan ordunun geri çekilmesinden sonra Bergama yeniden Bizans hâkimiyetine girmiştir.⁸¹

11. yy'la kadar kısmen sükûnet yaşayan şehir, 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nın kazanılması sonucunda tüm Anadolu ile birlikte doğudan gelen Oğuz Boyları'nın akınına uğramıştır.

8) MÜSLÜMAN-TÜRK DEVLETLERİ DÖNEMİ

1100 yıllarında bölgeye ilk önce ilk Türk denizcisi kabul edilen Çaka Bey hakim olmuştur. Güçlü bir donanmaya da sahip olan Çaka Bey tüm ege kıyılarına hakim olmuştur. Anadolu Selçuklu hükümdarı I.Kılıçarslan'a kızını da veren bu bey Bizans'ın kışkırtması sonucunda damadı tarafından zehirlenmiştir.⁸²

Bu tarihten sonra I.Haçlı Seferi sırasında (1096-1099) Bizans Batı Anadolu topraklarını geri aldı. III.Haçlı Seferinde ise Frederik Barbaros'un orduları Bergama'dan geçmişlerdi. Bizans imparatoru Manuel Komnen ise Bergama'yı elinde tutabilmek için surlarını tahkim ettirmiş ve yeni istihkamlar oluşturmuştu. Anadolu Selçuklu Devleti 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollar'a yenilince devlet zayıflamış ve uç beyler ortaya çıkmıştı.⁸³

⁷⁹ İncil, s.287

⁸⁰ Günümüzde de Hristiyanlar hacı olmak için üç yere giderler. Bunlar: Efes, Kudüs ve Antakya'dır.

⁸¹ EMECEN, “Bergama” maddesi s.493

⁸² ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.86

⁸³ ERİŞ, a.g.e, s.87

1301 yılında Osman Gazi Koyunhisar'da Bizans generali Musallon'u yenince, Bergama'da bulunan Bizans imparatoru Bandırma'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Bu idare boşluğunu değerlendiren Karesi Oğulları, aynı yıl içerisinde şehri ele geçirmişlerdir.⁸⁴

Bir zamanlar servet ve ihtişam diyarı olan Bergama'yı harap bir halde bulan Karesioğulları, Türk nüfusu çoğaltmak ve şehri yeniden imar etmek için büyük gayretler sarf ederek, ilçeyi Balıkesir'den sonra ikinci merkezleri durumuna getirmişlerdir.⁸⁵

Ünlü gezgin İbni Batuta (1304-1377) 1333'de burayı ziyaret etmiş ve Seyahatnamesinde şöyle anlatmıştır:

"Ertesi gün yola çıkarak Bergama'ya vardık. Harap bir şehir olmakla beraber, dağın üzerindeki kalesi sapaşlam idi. Şehrin hamisinin adı Yahşi Han'dır. Han sözü bunlar arasında sultan anlamını taşır. Yahşi ise güzel iyi demektir. Buraya geldiğimiz zaman kendisi yaylada idi. Gelişimizi haber alınca bize yemekler ve kuzeyden yapılmış bir kat elbise göndermişti."⁸⁶

Yahşi Han Karesi Bey'in oğlu olup 1334 de ya da 1336'da ölmüştür. Bu arada Demir Han'ın zulmünden bıkan Karesi emirleri Hacı İl Bey ile Ece Bey'i Orhan Gazi'ye elçi olarak gönderdi. Osmanlıların yanında bulunan Dursun Bey'i Balıkesir'e emir yaptığıında memleketinyarisinin Osmanlılara bırakılacağını bildirdiler. Orhan Gazi bu teklif üzerine Dursun Bey'i de yanına alarak Balıkesir üzerine yürüdü. Bunun üzerine Demir Han Bergama Kalesine sığındı. Orhan Gazi, kardeş olan Dursun Bey ile Demir Hanı barıştırmak amacıyla Hacı İl Bey ile Dursun Beyi Bergama'ya gönderdi. Dursun Bey Bergama Kalesi önüne geldiğinde kaleden atılan bir ok ile öldürüldü. Bu duruma çok üzülen Orhan Gazi, Bergama Kalesi üzerine yürüyerek kaleyi kuşattı. Bu kuşatma üzerine Demir Han teslim olmak zorunda kaldı. Bursa'ya götürülen Demir Han birkaç yıl sonra veba hastalığından öldü (1339). 1345'den sonra Osmanlı idaresine bağlanan Bergama, giderek bir uç kalesi olarak önemini yitirmiş ve Türk ahali de dağlardan inip vadilerde yerleşmiştir. Bizans tarihçisi Dukos'a göre, Ankara Savaşından sonra Timur,

⁸⁴ ÖZDEMİR, s.2

⁸⁵ UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri Tarihi, Ankara, 1937, s.32

⁸⁶ İbni Batuta, Seyahatname I.Cild, İstanbul, s.338

Bergama'yı yağma etmiş ve şehirde bulduğu bütün Türkleri ve Rumları kılıçtan geçirmiştir.⁸⁷

Osmanlı'nın son dönemlerinde Bergama tüm diğer şehirler gibi âyanlık (voyvodalık) rütbesi taşıyan sülale beyleri tarafından yönetilmekteydi. Günümüze kadar kalabilen kitabe ve mahkeme sicillerinden 1737'de Arapoğulları, 1775'te Karaosmanoğulları yönetiminde söz sahibi idiler. Ancak II.Mahmud döneminde bütün ayanlıklara son verilmiş, 1841 yılında kaza müdürlükleri, 1867 yılında bu müdürlükler kaymakamlığa dönüştürülmüştür.⁸⁸

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Hüdavendigâr sancağına bağlı biz kaza olan Bergama, XVI. Yüzyılda 120 köy, 30 mezra, 38 çiftlik ve bir yaylaya sahipti. Uzun süre yöreye hakim olan ayanlar idaresine son verilince yeniden merkezden gönderilen idareciler tarafından yönetildi. 1841'de kaza müdürlüğü haline getirildi. 1864'te Balıkesir'e bağlandı, 1867'de kaymakamlık oldu. Daha sonra 1868'de teşkil edilen Aydın Eyaletine bağlı Saruhan (Manisa) sancağının bir kazası haline geldi. (1873) 1875'te İzmir'e bağlandı. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru Bergama kazası 163 köy, Kozak, Ayazmend, Dikili, Çandarlı (Altınova), Kiliseköy (Zeytinadağ), Ilıca-i Bergama (Turanlı) ve Nevahi-i Bergama(Kınık) adlı yedi nahiye ve toplam 35.237 kişilik nüfusa sahipti.⁸⁹

---

⁸⁷ KEKEÇ, s.21

⁸⁸ CENKER, Atilla ve Münteha, Sahan, "Bergama Tarihi" Bergama Belleten, s.151

⁸⁹ EMECEN, Feridun, Diyanet İslam Ansiklopedisi 5.cild "Bergama" maddesi s.494

B)SALNAMELER VE AYDIN SALNAMELERİ

Tezimizin esas konusuna geçmeden önce Salnameler hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Salname: Bir senelik olayları topluca göstermek üzere hazırlanmış eserler için kullanılan bir sözcük olup, Türkçe'ye Tanzimat'tan sonra girmiştir. Kelime anlamıyla “yıllık, muayyen mevzuata dair, yıldan yıla çıkan dergi, kitap” olarak tanımlanan salname ile “yeni yıl, yılbaşı” şeklinde sözlüklerde karşılık verilen nev-sal kelimesi Farsça'da ikişere kelimenin birleşmesinden Türkçe'ye geçmiş olup, bugünkü karşılığı yıllıktır.⁹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemdeki aynası olan salnameleri kendi içinde dört ayrı gruba ayırabiliriz: Devlet Salnameleri, Vilayet salnameleri, Resmi Kurum ve Kuruluşlara Ait Salnameler, Özel Konulu Salnameler

1) DEVLET SALNAMELERİ

İlk Devlet Salnamesi, Sadrazam Reşid Paşa'nın isteği ile Hekimbaşı Abdülhak Efendi zade Hayrullah Efendi ile 19. yüzyıl Osmanlı fikir ve ilim adamlarımızdan Ahmed Cevdet Paşa'nın yardımları ile AhmedVefik Paşa tarafından hazırlanmış ve H.1263 (M.1847) senesinde Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye adı ile neşredilmiştir.⁹¹

Salnamelerin hazırlanması işi ile bir müddet sonra Meclis-i Maarif başkâtibi Behçet ve Meclis azasından Rüşdü Beyler görevlendirilmişlerdir. Ama bundan sonra bir İrade-i Seniyye (Padişah emri) ile bu iş, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî Heyetine verilmiş, 1306 H. (1888) yılından itibaren de Memurin-i Mülkiye Komisyonuna bağlı Sicill-i Ahval Memurin İdaresine havale edilmiş olup, bu durum saltanatın sonuna kadar devam etmiştir. 1297 (1880) tarihleri arasındaki def'a (sayı/cilt) 1 – 35'ler, taş baskısı (litoğrafya) ile yayınlanmışlar, daha sonrakiler ise matbaa harfleriyledir. İçlerinde altın yaldızlı ve lüks baskılara tesadüf edilir. Bilhassa 1876–1908 tarihleri arasında Sultan II. Abdülhamid devrinde çıkanlar, en mükemmelleridir. Bunlar inanılmayacak zenginlikte

⁹⁰ DUMAN, Hasan; Osmanlı Sâlnameleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu, C.I, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.1

⁹¹ TÜKOĞLU, Ömer; Salnamelerde Çankırı (1869–1903), Çankırı, 1993, s.2

bilgilerle doludur ve devlet yıllıklarında mülki taksimat işaret edilirken, önceleri daima Edirne Vilayeti'nden başlanmak üzere ve evvela Rumeli, sonra Anadolu ve daha sonra da Arabistan Vilayetlerinin gösterilmesi yolundaki usul terkedilerek, bu devirde Hicaz Vilayeti'nden ve Mekke'den başlanıp, Arabistan vilayetlerinin başa alınması usulü gelmiştir. Söz konusu devlet yıllıkları, 1263–1325 (def'a 1–64) yılları arasında, hicri yıllar esas alınarak yayımlanmıştır. 1263 hicri yılı, 20 Aralık 1846- 10 Kasım 1847 dönemini ihtiva eder. 1326 (Rumi) yılında, hicri yıl yerine mali yıl 1 Mart -28 Şubat arası resmen kabul edildiğinden, yıllığın 65. sayısı 1326 mali yıl için çıkarılmış ve bunu 1327–1328 (def'a 66–67) mali yılları için neşredilenler takip etmiştir. 1328- 1332 (1913–1916) yıllık yayınlanma işi, ele alınamamıştır.⁹² Bu dönemlerde bazı yıllar salname basımı yapılamamıştır. En son devlet yıllığı, 1333–1334 (1918) yıllarını kapsar. Nihayet 1333–34 (1918) yıllarını kapsayan ve Osmanlı devletinin son yıllığı olan 68. salname yayınlanmıştır.⁹³

Cumhuriyet'ten sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi adı ile 1925–1926, 1926–1927, 1927–1928 yıllarına dair 3 kez devlet yıllıklarının neşredildiğini görüyoruz. Latin harflerinin kabulünden sonra da bir kaç defa Devlet Yıllığı neşredilmiştir. Ayrıca, gerek 1968 ve gerekse Cumhuriyetin 50. Yıldönümü (1973) münasebetiyle 2 defa il yıllıkları çıkarılmıştır.⁹⁴

2) VİLAYET SALNAMELERİ

Devlet salnamelerinin faydası görüldükten sonra, vilayet ve nezaret salnameleri çıkarılmağa başlanmıştır. Bazı kayıtlarda ilk vilayet salnamesinin 1282 H. yılında Trabzon'a ait olduğu söylenirse de, ilk Trabzon vilayet salnamesi 1286 H. (1869 M.) yılında neşredilmiştir. İlk Osmanlı vilayet salnamesi 1283 H. (1866 M.) senesinde neşredilen Bosna, son vilayet salnamesi ise 1337–38 Mali 1921–22 Miladi senesi Bolu Livası Salnamesi olup, 1337–41/1921-22'de yayınlanmıştır. Şunu ifade edebiliriz ki, vilayet idaresi çalışmalarının düzenlenmesi özellikle “Vilayet Nizamnamesi'nin 1284 H. (1867) de neşredilmesinden sonra vilayet salnamelerinin neşrinde büyük bir artış görülür. Vilayet salnameleri, ilgili vilayetin idari bölünüşü, memur listeleri, mahalli

⁹²Bunun sebebi de Osmanlı Devleti'nin o tarihlerde savaşta olmasıdır.

⁹³DUMAN, s.4,5

⁹⁴DUMAN, s.5

tarih ve coğrafyası, eski eserleri, ticari ve ekonomik faaliyetleri, nüfus, okullar, kütüphaneler vb. pek çok bilgiler verirler. Bazı vilayetlerin bir kere salname neşretmeleri yanında, bazı vilayetlerin de otuz beş yıl boyunca salname neşrettiklerini görmek mümkündür. Bunların içinde Türkçe-Arapça, Türkçe-Rumca, Türkçe-Boşnakça ve hatta sadece Arapça olanları bile vardır. Verdikleri bilgiler bakımından Aydın, Bolu, Diyarbakır, Halep, Hüdâvendigâr (Bursa), Manastır ve Selanik salnameleri özellik arz ederler. Tarih ve coğrafi bilgi bakımından pek zengindirler. Osmanlı devletinde mevcut eyaletlerin hepsinde yıllıklar yayınlanmıştır. H.1282–1336(1865–1918) yılları arasında 527 adet vilayet salnamesi neşrolunmuştur. Bu yayınlar bazı vilayetlerde 1919 yılına kadar sürüp gitmiştir. En çok salname çıkaran vilayetlerin başında ise Adana (57 adet), Hüdavendigâr (Bursa) (34 defa) ve Halep (34 defa) gelir. Yukarıda yapılan vilayet salnamelerinin bir benzeri il yıllıkları adıyla. 1968 ve 1973 yıllarında iki kez yayınlanmışsa da sürdürülememiştir.⁹⁵

Osmanlı Devleti'nde toplam vilayet salnameleri 1282—1336 arasında, 527 adet salname hazırlanmıştır ki bu da küçümsenemeyecek bir sayıdır.⁹⁶

3) RESMÎ KURUM VE KURULUŞLARA AİT SALNAMELER

Bazı nezaretlerin ve resmi kurumların çıkardığı salnameler, üçüncü grubu teşkil eder. Bunlar, devlet yıllıkları ve vilayet yıllıkları kadar düzenli neşredilmemişlerdir. Bazı gayretli bakanlar kendilerine bağlı kuruluşların kanuni statülerini belirtmek, daireleri yöneten görevlilerin isimlerini tespit etmek için nezaret salnameleri tertip ettirmişlerdir. Bu bölümde devlet kuruluşlarından olmakla birlikte, ayrı bütçeye sahip veya herhangi bir bakanlıkla münasebet ve irtibatı sınırlı idarelerin yıllıkları da ele alınmıştır. Resmi kurum ve kuruluşlara ait salnamelerin belli başlılarına kısaca temas etmekte yarar vardır: Salname-i Askeri, Harbiye Nezareti ve Makam-ı Seraskeri tarafından, Keçecizâde Fuad Paşa'nın seraskerliği sırasında neşrine başlanmıştır. Askeri yıllıklarda, başlangıçta bahriye sınıfı da dâhil olmak üzere, ordu teşkilatı, kadrolar, zabıtların adları, nişanları, rütbeleri, istatistikler vb. bilgiler bulunurdu. Bunlar, 14 (sayı) neşredilmiştir.1330 mali (1914 M.) yılında neşredilen Ordu Salnamesinin özelliği, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından ortaya atılıp, bir

⁹⁵DUMAN,s.5,6

⁹⁶ Heyet; "Salnama Maddesi", İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yayınları, Ankara, 1968,s.134

müddet Ordumuzda resmen kullanılan Arap harfleriyle dizilmiş olmasıdır. Salname-i Bahri'ler, Bahriye Nezareti Fen Heyeti'nce tertip edilmişlerdir ve Deniz Kuvvetlerimizle ilgili tarihçe, teşkilat, zabıtlar, donanmadaki gemilerle bunların vasıflarından vb. konulardan bahsederler. Bunlar 24 sayı basılmıştır. Bunların dışında Bahriye-i Ticariye Salnamesi, “Osmanlı Kaptan ve Makinistler ve Müntesebin-i Bahriye Cemiyeti Reisi Mütেকaidin-i Bahriyeden Süleyman Nutku Bey tarafından cem ve telif olunmuştur”. (1329/1913). Hariciye Nezareti hakkında, 1302–1320 H. (1885–1902.) tarihleri arasında neşredilen Salname-i Nezret-i Umur-ı Hariciye, Sicill-i Ahval Müdüriyetince hazırlanmıştır. Tarihçe, teşkilat, hariciye nazırları, eski ve yeni sefirler, Osmanlı Devleti nezdinde bulunan eski ve yeni sefirler vb. bilgiler ile muahedeler hakkında bilgi verir vs.⁹⁷

4) ÖZEL KONULU VEYA KİŞİ VE KURULUŞLARA AİT SALNAMELER

Bundan ayrı özel kurum ve kişilere ait Resmi ve özel kurum ve kişilere ait pek çok nevsal (Meşahir, Mihı, Eczacı, Osmanî, Servet-i Fünün, Hürriyet, ,Afıyet, Asır, Askeri, Bahri, Baytari, İktisat, Marifet, Nisvön, Ziraat ve Ticaret, Takvim'ünNisd-ı Ebüzziyav.b.) yayınlanmıştır. Bunların sayısı ise 54 adettir. Bu salnamelerin ilki “Türkiye” adı ile Suavi tarafından H.1288/ 1871'de Paris'te neşredilmiştir. Hususi salnameler daha çok ‘Almanach’⁹⁸ vasfını taşır. Bilhassa Ebüzziya Tefvik'in hazırladığı salnameler nefis baskıları ile dikkati çeker. Salname-i Hadika, memleketimizde özel salnamelerin ilki olarak Ebüzziya Tefvik Bey tarafından 1290 H. (1873 M.)'de yayımlanmıştır.⁹⁹

Aynı şahsın H.1294 (M.1877) tarihinde çıkardığı Salname-i Ebüzziya'nın ilk baskısı ise padişah emriyle daha matbaada iken imha edilmiştir.¹⁰⁰

Hüsü Salnameler şunlardır: 1- Ali Suavi, Türkiye; Paris, 1288 ve 1290. 2 adet 1- Ebüzziyü Tefvik, Salname-i Hadika 1290, 2-Salname-i Ebüzziya ,(1294), 3-Salname-i kamerî (1297), 4-Rebî-i mârifet (1297-1305) 8 adet, 5-Nevsâl-i marifet (1306-1310) 3 adet, 6-Takvimi-i Ebüzziya (1310-1317), 3 adet, (daha ziyade almanak), 7-Takvim-ün-

⁹⁷BİLGİN, Aydın, Diyanet İslam Ansiklopedisi 34.cild “Salname” maddesi İstanbul, 2007,s.52,53

⁹⁸Almanach (Almanak):Salnameye çok yakın fakat onun konuları yanında halka hitap etme mecburiyeti ile ev idaresi, oyunlar, sağlık öğütleri, fıkralar ve mizahi resimler gibi her şeye yer veren eserlerdir.

⁹⁹DUMAN, s.10

¹⁰⁰ERTUĞ, “H.Refik, Eski Harflerle Özel Yıllıklar” Hayat Tarih Mecmuası I/4,İstanbul, 1984, s.20

nisâ (1317), 8-Mehmed Ârif, el-Münakkah (1292), 8-Ahmed İhsan, Nevsâl-i Servet-i Fünûn (1310-1314), 5 adet, 9-Nevsâl-i Mâlûmat (1315-1317), 2 adet, 10-Selanikli Tevfik, Nevsal-i Askeri (1316), 11-Osman Ferid ve Ekrem Reşad, Nevsâl-i Osmâni (1325-1327), 3 adet, 12-Kanâat kütüphanesi, Milli Nevsal (1338-1341),4 adet, 13-Akçuraoğlu Yusuf, Türk yılı(1928), 14-Nevsal-i Râgıb (1324), 15-Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1331), 16-Şirket-i Hayriye Salnamesi (1330), 17-Nevsâl-i Edebi (1340), 18-Büyük Salname (1923—1926).¹⁰¹

---

¹⁰¹ Heyet; “Salnama Maddesi”C.10, s.136

BİRİNCİ BÖLÜM:
AYDIN VİLAYET SALNAMELERİNDE BERGAMA
KAZASI (1296/1879-1324/1908)
-Transkripsiyon-

SUNUŞ

Tezimizin esas konusunu teşkil eden Bergama kazası hakkındaki bilgiler Osmanlı Eyalet (Vilayet) salnamelerinin Aydın Vilayet Salnameleri içerisinde yer almaktadır.

Bergama kazasının da içinde bulunduğu Aydın Vilayet Salnameleri ilk olarak 1296 H(1879),son olarak da 1326 H(1908) yılında yayınlanmıştır. Bazı aralıklarla toplam 25 adet yayımlanabilmiştir.

1309(1892), 1310(1893), 1318(1900), 1322(1904), 1324(1906), 1325(1907) yıllarında ise Aydın Vilayet Salnameleri yayınlanmamıştır.¹⁰²

Aydın Salnameleri toplamda 25 adet yayınlanmış ve bu yayınlanma sayısıylavilayet salnameleri arasında yayınlanma sayısı bakımından Adana (57 adet), Haleb (35 adet), Hüdâvendigâr (34 adet), Konya (30 adet) ve Edirne (28 adet)'nin ardından altıncı en fazla yayınlanan vilayet salnamesi olmuştur.

Aydın Vilayeti vilayet merkezi İzmir olmak üzere 4 sancak ve bunlara bağlı kazalar ve kazalara bağlı nahiyelerden oluşmaktaydı.

Aydın Vilayetine (Merkezi İzmir) bağlı sancaklar ve bu sancakların kazaları şunlardır.

İzmir sancağı: Nefsi İzmir, Kuşadası, Çeşme, Tire, Ödemiş, Urla, Foçateyn ve Menemen kazaları

Saruhan sancağı(Merkezi Manisa): Manisa, Turgutlu, Kula, Atala, GörDOS (Gördes), Akhisar, Eşme, Demirci ve Alaşehir kazaları

Aydın sancağı (Merkezi Güzelhisar): Güzelhisar, Nazilli, Çine, Bozdoğan, Söke ve Denizli kazaları

Menteşe sancağı (Merkezi Muğla): Muğla, Bozöyük, Milas, Bodrum (Peçin), Tatya, Meğri, Tavas ve Köyceğiz kazaları¹⁰³

¹⁰² İNAN, Süleyman, "Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-1900)", PAÜ Eđt. Fak. Der. Sayı:5, Denizli, 1999, s. 28,29

¹⁰³ DUMAN, s.173

Yukarıdaki listede Bergama kazasının ismi bulunmamaktadır. Çünkü Bergama 1841 yılında kaza müdürlüğü haline getirilerek 1864 yılında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlanmış, 1867’de ise kaymakamlık haline getirilerek 1868’de yeni teşkil edilen Aydın vilayetinin bağlı Saruhan (Manisa) Sancağı’na bağlanmış ve en sonunda da 1875 yılında İzmir’e bağlanmıştır.¹⁰⁴

H.1298 ve H.1299 tarihli (ki transkriptini yaptığımız 1 ve 2nolu salnamelerdir) Aydın Vilayeti’nin Saruhan (Manisa) sancağına bağlı gözükmektedir.

Şimdi bu salnamelerin transkriptinegeçelim.

---

¹⁰⁴ EMECEN, a.g.e, D.İ.A. 5.cild “Bergama” maddesi s.493

Bergama tarihi hakkında kaynak olabilecek hemen her kitapta bu şehrin 1875 yılında İzmir’e bağlandığı belirtilmektedir. Hâlbuki bize en sağlam bilgileri veren 1879 ve 1880 yılına ait Aydın Vilayet Salnameleri’nde Bergama kazası hakkındaki bilgiler aynı salnamenin Saruhan (Manisa) sancağı kısmında anlatılmaktadır. Biz de o yüzden Bergama’nın İzmir’e bağlanma yılını 1875 değil de 1881 olarak yazmayı uygun gördük.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayet-i Aydın)

1296 Hicri senesi (1879) Def'a 1¹⁰⁵

142+1 S. Taş Baskı, sayfa Boyutu: 16x11, Yazı Boyutu: 13.5x8

BERGAMA KAZASI¹⁰⁶

Me'murin (Memurlar)

Kaymakam: Mahmut Raci Bey

Mal Müdürü: Süleyman Efendi

Tahrirat Kâtibi: Hafız Sami Bey

Rüsumat Memuru: Abdülaziz Efendi

Evkaf Muhasebe Vekili: Hoca Süleyman Sırrı Efendi

Mal Müdürü Muavini: Hüsnü Efendi

Tapu Kâtibi: Hacı Ahmed Efendi

Nâib: Ali Es'ad Efendi

Nevahi Bergama Nahiyesi Müdürü: Osman Nuri Efendi

Ilıca Nahiyesi Müdürü: Hüseyin Kamil Efendi

Çandarlı Nahiyesi Müdürü: Ahmed Enver Efendi

Kozak Nahiyesi Müdürü: Hacı Mahmud Efendi

Zabıta Memuru: Ahmed Ağa

Sandık Emini: Hacı Mahmud Efendi

---

¹⁰⁵ Bulunduğu yerler: Atıf Efendi Kütüphanesi (AEK), Arkeoloji Müzeler Kütüphanesi (AMK), Millet Kütüphanesi (MİL), İstanbul Üniversitesi 89364(İÜ), Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi (TSK), Türk Tarih Kurumu (TTK), Süleymaniye Kütüphanesi (SK),

¹⁰⁶ 1296 Hicri senesi (1879), s.127-128

MECLİS-İ İDARE

Reis Kaymakam Bey

Azalar: Müftü Veliyyüddin Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Hacı Hafız Muhammed Nuri Efendi, Ömer Atıf Efendi, Nikolaki Nikoyli Efendi

MECLİS-İ DEAVİ

Reis Nâib Efendi

Azalar: Hoca Yusuf Efendi, Hoca Hasan Efendi, Hıristaki Efendi, Kâtip Muhammed Nuri Efendi, Eytam Müdürü Hoca İsmail Efendi

MECLİS-İ BELEDİYE (BELEDİYE MECLİSİ)

Reis Hasan Zühtü Efendi

Azalar: Hafız Hüseyin Efendi, Kegurak Ağa, Kâtipler: Hafız Şerif Efendi, Tabib Corçii Rayi Efendi, Komiser Hayri Ağa, İsmail Hakkı Efendi, Piraşekva Efendi, Evram Seydi Efendi, Sandık Emni Nâtili Efendi, Menafi' Vekili Ali Efendi

Bergama hakkında verilen diğer bilgiler Hicri 1300 (Miladi 1883) senesindeki salnamede tekrarlandığından orada yer verilecektir.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1297 Hicri senesi (1880) Def'a 2¹⁰⁷

142 S. Taş Baskı, Sayfa Boyutu: 18x12, Yazı Boyutu: 14x9

BERGAMA KAZASI¹⁰⁸

Bu seneye ait salnamedeki bilgiler bundan öncekiyle benzerlik teşkil ettiğinden transkribe edilmemiştir.

---

¹⁰⁷ Bulunduğu yerler: Atıf Efendi Kütüphanesi (AEK), Arkeoloji Müzeler Kütüphanesi (AMK), Millet Kütüphanesi (MİL), İstanbul Üniversitesi 89364(İÜ), Topkapı saray Müzesi Kütüphanesi (TSK), Türk Tarih Kurumu (TTK), Süleymaniye Kütüphanesi (SK),

¹⁰⁸ 1297 Hicri senesi (1880) s.140-141

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1298 Hicri senesi (1881) Def'a 3¹⁰⁹

178 S. Matbaa, Yazı Boyutu: 18x11, Sayfa Boyutu: 14.5x8

BERGAMA KAZASI¹¹⁰

Kaymakam: Mahmud Bey

Nâib: Ali İrfan Bey

Müftü: İsmail Efendi

Evkaf Vekili: Süleyman Efendi

Tapu Kâtibi: Ahmed Efendi

Mütemeyyiz: İstanbul Müderrisi

Mal Müdiürü: Hasan Efendi

Tahrirat Kâtibi: Sami Bey

Tahrirat Kâtibi Muavini: Ali Efendi

Meclis İdare-i A'za-i Müntehabası

Mahmud Nuri Efendi, Atıf Efendi, Nikolani Efendi, Sandık Emni Mahmud Efendi

Mahkeme-i Bidayet

Reis: Nâib Efendi

Azalar: Hoca Yusuf Efendi, Kalusat Efendi, Başkâtip Şefik Efendi, Mustantik Muavini

Raif Efendi, Kâtibi Sani Yavuz Efendi

¹⁰⁹ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹¹⁰ 1298 Hicri senesi (1881) s.165-164

MECLİS-İ BELEDİYE

Reis: Hafız Hüseyin Efendi

Azalar: Hakkı Efendi, Pür Şekva Efendi, Kigurak Efendi, Avram Seydi Efendi, Kâtip Şerif Efendi, Sandık Emîni Nail Efendi, Komiser Halil Ağa

NEVAİH MÜDÜRLERİ VE TAHRİRAT KÂTİPLERİ

Nevahi-i Bergama Müdürü İbrahim Sabri Efendi, Kâtip Ali Rıza Efendi

Ilıca-i Bergama Müdürü Hüseyin Kamil Efendi, Kâtip Abdi Efendi

Ayazmend Müdürü Mahmud Bey Efendi, Katip Muhammed Şükrü Efendi

Çandarlı Müdürü Ahmed Enver Efendi, Kâtip Ahmed Nail Efendi

Kozak Müdürü Hacı Mahmud Efendi, Kâtip Ferhad Efendi

Dikili Nahiyesi Müdürü Abdulkadir Efendi, Kâtip Hafız Şerif Efendi

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1299 Hicri senesi (1882) Def'a 4¹¹¹

212 S. Matbaa, Defter Boyutu:18x12, Yazı Boyutu: 15x8

BERGAMA KAZASI¹¹²

MECLİS İDARESİ

Reis: Kaymakam Mahmud Bey Mütamayiz

Nâib: İrfan Bey Müderris

Müftü: Hacı Hakkı Efendi

Mal Müdürü: Tevfik Efendi

Tahrirat Kâtibi: Ali Efendi

Azalar: Halil Efendi, Nikolaki Ağa

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Bey Müderris

Azalar: Ahmed Efendi, Ekatusat Efendi, Serkâtip Mahmud Efendi, İkinciKâtip Mahmud Efendi, Müstantik Muavini Sadık Efendi, Mukavelat Muharriri Ali Efendi

MECLİS-İ BELEDİYE

Reis: Salim Efendi

Azalar: Mustafa Ağa, Hüseyin Efendi, Mustafa Ağa, İbrahim Ağa, Hristaki Efendi, Yani Efendi, Epistulaki Efendi, Kiğurak Efendi, Selman Efendi, Tabib Cürcani Efendi, Sandık Emimi Kâtip Kadri Efendi ve Komiser Halil Ağa

¹¹¹ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹¹² 1299 Hicri senesi (1882) s. 205-206

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1300 Hicri senesi (1883) Def'a 5¹¹³

232 S. Matbaa, Defter Boyutu:18x12, Yazı Boyutu: 15x8

BERGAMA KAZASI¹¹⁴

Reis: Kaymakam Mahmud Bey Mütemâyiz (albay)

Nâib: Mahmud Zebur Efendi

Müftü: Hacı İsmail Hakkı Efendi

Mal Müdürü: Hasan Tevfik Efendi

Tahrirat Kâtibi: Fehmi Efendi

Arazi Me'muru: Ahmed Efendi

Evkaf Vekili: Süleyman Efendi

MECLİS-İ İDARE

Reis: Kaymakam Bey

Aza-i Tabi'i: Nâib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi

Aza-i Müntahabe (seçilmiş): Vekil Metropolit Efendi, Ömer Lütfi Efendi, Halil Efendi, Hristaki Efendi

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Efendi

Azalar: Ahmed Efendi, Müstantik Hristaki Efendi, Başkâtip Mahmud Efendi, Kâtip Sani Sadık Efendi, Müstantik Mu'avini Raif Efendi, Mukavelat Maharriri Ali Efendi, İcra Mübaşiri Hayri Ağa, Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Yusuf Efendi, Mahkeme-i Şer'iyye Katib Muavini Nuri Efendi, Eytam Müdürü Hasan Efendi

¹¹³ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹¹⁴ 1300 Hicri senesi (1883) s.146-152

MAL KALEMİ

Mal Müdürü Hasan Tevfik Efendi, Sandık Emini Mahmud Efendi, Sertahsildar Ali Efendi

A'ŞAR İDARESİ

Me'mur Yahya Efendi, Serkâtip Salih Efendi, Kâtibi Sani (2.Kâtip) Hüsnu Efendi, Anbar Me'muru Halil Efendi, Odacı Tahir Baba, Mülazim Abbas Efendi

MEA TAHRİR VERGİ İDARESİ

Vergi Kâtibi Abidin Efendi, Vergi Kâtip Muavini Mahmud Efendi, Nevahi-i Bergama Kâtibi Hilmi Efendi, Ilıca-i Bergama Kâtibi Remzi Efendi, Ayazmend Kâtibi Mustafa Efendi, Dikili Kâtibi Şefik Efendi, Çandarlı Kâtibi Ferhad Efendi, Kozak Kâtibi Mustafa Efendi

ZABITA DAİRESİ

Polis-i Ahad Kamil Efendi, Diğeri (2.Polis) Mahmud Efendi

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Hafız Salim Efendi

Azalar: Mustafa Ağa, Hüseyin Efendi, Mustafa Ağa, Emin Ağa, Hıristaki Efendi, Yani Efendi, Epistolaki Efendi, Kiğurak Efendi, Solomon Efendi, Sandık Emini Kâtip Kadri Efendi, Tabib Cürcani Efendi, Komiser Halil Ağa

NAFİ'A ŞUBESİ MAARİF KOMİSYONU

Reis: Mahmud Nuri Efendi

Azalar: Lütfü Efendi, Salim Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Emin Ağa, Menafî' Sandık Vekili Mustafa Ağa, Mahmud Ağa, Epitolaki Efendi, Kâtip Mustafa Hamdi Efendi, Tahsildarı Mahmud Efendi

NEVAHİ-İ MÜDİRAN VE KATİBESİ

Nevahi-i Bergama Müdürü İbrahim Sabri Efendi, Kâtip Ahmed Hamdi Efendi, Sandık Emmini Ahmed Efendi, İlçe-i Bergama Müdürü Ahmed Raşid Efendi, Ayazmend (Altınova) Müdürü Mahmud Efendi, Kâtip Mahmud Efendi, Sandık Emmini Hayri Efendi, Dikili Müdürü Aziz Efendi, Kâtip Şerif Efendi, Sandık Emmini Me'nul Efendi, Çandarlı Müdürü Mahmud Bey, Kâtip Ahmed Efendi, Sandık Emmini Şefik Efendi, Kozak Müdürü Mahmud Efendi, Kâtip Mahmud Efendi, Sandık Emmini Psmen Ağa

RÜSUM-I SİTTE MÜDÜRİYETİ

Müdür İdris Fehmi Efendi, Serkâtip İbrahim Efendi, Kâtip Sani Ömer Efendi, Kâtip Salis Mahmud Efendi, Fabrika Me'muru İzzet Efendi, Muavini Mustafa Efendi, Çandarlı Me'muru Osman Efendi, Kâtip Süleyman Efendi, Vakıf Memliha Me'muru Muhammed Efendi, Nevahi-i Bergama Me'muru Ahmed Efendi, Kâtip Ahmed Hamdi Efendi, Ilıca-i Bergama Me'muru Espiraki Efendi, Dikili Me'muru Kadri Efendi, Kilise (Köy) Me'muru Mustafa Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDİYE

Muallim-i Evvel Halil Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Efendi, Rik'a Muallimi Ali Fehmi Efendi

Şakirdan (Öğrenci) sayısı 51

Mektebi İbtidaiye sayısı 2

Hoca sayısı 4

Şakirdan (Öğrenci) sayısı 115

Şakirdan (Öğrenci) sayısı 95

Toplam 210

BERGAMA HAKKINDA BİLGİLER

Bergama kasabasının ortasından Dabakhane Çayı namında bir nehir geçer iş bu nehrin iki tarafında altmışa müteceviz dabakhane vardır. Bergama kasabasında on bir tane

minareli cami, yirmi beş kadar mescid, sekiz medrese, iki Rum, bir Ermeni kilisesi, bir Yahudi havrası, yedi yüz otuz dokuz dükkân, kahvehane ve meyhane, ateş ile idare edilen dört hamam, dokuz adet penye fabrikası, iki dihan (yağ) fabrikası, on adet pamuk ipliği imaline mahsus fabrika, yedi adet su ile çalışan un değirmeni, on üç han, üç lonca, dört sabunhane ve altı sebil vardır. Bergama Hristiyan ahalesinin gureba hasta hanesi olduğu gibi, İslam hasta hanesi de muntazam surette inşa olunmuştur. Bergama kazasının nüfusu bu senesi otuz iki bin (32.000) kadar, bunların yirmi beş (25.000) bini Müslim, Altı bin (6.000) kadarı gayrimüslim ve otuz (30) kadarı da gayrimüslim kıptidir. Bütün kazada büyük küçük yüz (100) kadar erkek-kız mektepler vardır. Bu mekteplerdeki yaklaşık 2.500 talebenin 1.900 kadarı İslam, 600 kadarı gayrimüslim çocuktur. Bu mekteplerin en muntazamı Bergama İslam Rüştîyesi ile, Bergama Nevaihi-i Ayazmend ve Çandarlı Mekteb-i İbtidailerî ve Hristiyanların kız mektebidir. Bergama taburu merkezi olmakla muntazam bir redif ve bu askerlerin ikameti için dört bina inşa edilmiştir. Yeşilli ve Kocabaş medreselerinde iki bab kütüphane olup tahminen dört yüz elli (450) cild kitap vardır.

Bergama kazasının tamamında 1000 dönüm ekilebilen arazi mevcuttur. Bu mevcut araziler yağmur suyuyla beslendiği gibi sulanabilmektedir de. Bu arazilerden de 950 kile hububat hâsıl olmaktadır. Ayrıca sebzevat, zeytin ve palamut dahi husule gelir. Kaza dahilinde beş kaplıca vardır. Ayazmend, Mekarun, Necasun, Çandarlı, Dikili ve Kiliseköyü sahilindedir. Dikili ve Çandarlı'ya İzmir'den küçük vapurlar işler.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1301 Hicri senesi (1884) Def'a 6¹¹⁵

268 S. Matbaa Defter Boyutu 20x14 Yazı Boyutu 15,5x9

BERGAMA KAZASI¹¹⁶

ME'MURİN-İ KAZA

Kaymakam: Mahmud Tevfik Efendi, Nâib: Mahmud Ziver Efendi, Tahrirat Kâtip: Hacı Ahmed Efendi, Müftü: Hacı İsmail Hakkı Efendi, Tapu Kâtip: Ahmed Efendi, Mal Müdürü: Hasan Tevfik Efendi, Evkaf Vekili: Muhammed Rasih Efendi

MECLİS-İ İDARE-İ KAZA

Reis: Kaymakam Efendi

Azalar: Nâib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtip Efendi, Ömer Lütü Efendi, Halil Hilmi Efendi, Hıristaki Efendi

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Efendi

Aza: Hacı Mahmud Ağa, Müstantik: Hıristaki Efendi, Müstantik Muavini: Raif Efendi, Baş Kâtip: Mahmud Nuri Efendi, Kâtip Sani: Sadık Efendi, Mukavelatı Muharriri: Ali Efendi, İcra Mübaşiri: İbrahim Efendi, İcra Mübaşiri: Necip Ağa

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Salim Efendi

Azalar: Mustafa Ağa, Emin Ağa, Apulaki Ağa, Kâtip Kadri Efendi, Hüseyin Efendi, Engeli Efendi, Keğurak Efendi, Solomon Efendi, Tabib Curcani Efendi, Komiser Halil Efendi

¹¹⁵ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹¹⁶ 1301 Hicri senesi (1884) s. 107-112

A'ŞAR İDARESİ

Me'mur: Yahya Efendi, Başkâtip: Osman Efendi, İkinci Kâtip: Hüseyin Efendi, Anbar Me'muru: Halil Efendi, Çarşı Muharriri: İsmail Efendi, Odacı: Tahir Ağa

MA'ARİF KOMİSYONU

Reis: Mahmud Nuri Efendi

Azalar: Ömer Lütü Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Salim Efendi, Ali Ağa, Emin Ağa

VERGİ KOMİSYONU

Bergama Vergi Kâtibi: Abidin Efendi, Nevahi-i Bergama Vergi Kâtibi: Hilmi Efendi, Ilıca Vergi Kâtibi: Remzi Efendi, Ayazmend (Altınova) Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi, Refik: Mahmud Efendi, Dikili Vergi Kâtibi: Şefik Efendi, Çandarlı Vergi Kâtibi: Ferhad Efendi, Kozak Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi

MENAFİ' VE ÖŞR'ÜL-A'ŞAR İDARESİ

Menafi' Sandığı Vekili: Mustafa Efendi, Menafi' Sandığı Vekili: Mahmud Ağa, Menafi' Sandığı Vekili: Epostulaki Ağa, Menafi' Sandığı Vekili: Hacı Manul, Kâtip: İbrahim Hakkı Efendi, Kâtip: Hasan Aşkı Efendi, Kâtip: Mustafa Efendi, Kolcu: Aziz Ağa

MAHKEME-İ ŞER'İYYE

Kâtip Yusuf Efendi, Kâtip Nuri Efendi, Eytam Müdürü Zühtü Efendi, Muhtar Hafız Süleyman Efendi, Muhtar İbrahim Ağa

ZABITA

Yüzbaşı Salih Ağa, Polis Ahmed Efendi, Polis Mahmud Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDİYE

Muallim-i Evvel Halil Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Efendi, Rik'a Muallimi Hafız Ali Efendi, Bevvab (Hademe) Hacı Hafız Hüseyin Efendi: Talebe sayısı: 30

RÜSUMAT-I SİTTE İDARESİ

Müdür: İdris Efendi

Başkâtip: Ömer Lütfi Efendi, İkinci Kâtip: Mahmud Efendi, Ilıca-i Bergama Me'muru: Mustafa Efendi, Dikili Me'muru: Muhyiddin Efendi, Çandarlı Me'muru: Hafız Osman Efendi, Kâtibi: Süleyman Faik Efendi, Nevahi-i Bergama Me'muru: Ahmed Efendi, Kilise Nahiyesi Me'muru: Munis Efendi

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: Abdülaziz Efendi, Nâib: Ali Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Hamdi Efendi, Sandık Emni: Ahmed Efendi, Anbar Me'muru: Hasan Efendi

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: Ahmed Raşid Efendi, Nâib: Mahmud Efendi, Sandık Emni: Ömer Efendi, Anbar Me'muru: Hasan Efendi, Tahrirat Kâtibi: Raciz Efendi

DİKİLİ NAHİYESİ

Müdür: İbrahim Sabri Efendi, Nâib: Hacı Nuri Efendi, Tahrirat Kâtibi: Nuri Efendi, Sandık Emni: Dimitraki Efendi, Anbar Me'muru: Hüseyin Efendi

AYAZMEND (ALTINOVA) NAHİYESİ

Müdür: Mahmud Nuri Efendi, Nâib: Mahmud Efendi, Sandık Emni: İbrahim Efendi, Anbar Me'muru: Hasib Efendi, Tahrirat Kâtibi: Şükrü Efendi

KOZAK NAHİYESİ

Müdür: Mahmud Bey, Nâib: Muhammed Efendi, Sandık Emni: Osman Ağa, Anbar Me'muru: Nuri Efendi, Katib: Muhammed Efendi

ÇANDARLI NAHİYESİ

Müdür: Hasan Sabri Efendi, Nâib: Muhammed Emin Efendi, Sandık Emni: Şefik Efendi, Anbar Me'muru: Mahmud Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Nail Efendi

KİLİSE NAHIYESİ

Nâib: Yusuf Efendi, Zabıta Me'muru: Süleyman Ağa, Ambar Me'muru: Yorgaki Efendi

BERGAMA HAKKINDA BİLGİLER

Bergama kazası gerek kuvve-i enbatiye ve gerek cesamatça vilayet dahilinde bulunan kazalardan birincisidir. Her nev'i hububat ve fevakih ve tütün ve zeytin ve afyon ve palamut ve pamuk hasıl olunur. Daim cereyan (akan) birkaç nehre maliktir. Ma'mulâtı dahiliyesi ipekli ve ipeksiz gömlek, çarşaf, havlu, halı, heybe, seccade ve şayık-ı taklidi (bir çeşit kumaş) kaza dahilinde baharla tahrik olunur(çalışmaya başlayan) dokuz adet pamuk fabrikası vardır.

Merkezi kaza olan Bergama kasabasının Kurunu evveli tarihinde haiz olduğu şeref ve ehemmiyete muhtaç bahs olunmayıp eski Yunanlıların asar-ı medeniyetinden olmak üzere hariç kasabada (kasaba dışı) cesim bir kale vardır ki Sultan-ı Seniyye-i Cenab-ı Aliyesinden ihsan buyurulan müsaade üzerine Almanya Devleti tarafından hafriyat icraa edilmektedir. Şimdiye kadar ihraç edilen asar-ı atike Berlin müzesini ihya ettiği gibi Müze-i Hümayunu da tezyin etmiştir. (Zeus Sunağının Bergama'dan Berlin'e götürülmesinden bahsediyor.)

Kasabanın derununda halkın görebileceği cesamette (büyüklükte) bir bina olduğu gibi, kasabanın garbında (batı) ve cenubunda (kuzey) dahi mu'tad asar-ı atike-i cesime ve Yıldırım Beyazıd Han Hazretlerinin nam-ı nâmilerine mensup olarak sanai-i me'muriyeye gayet nefis bir cami-i şerif vardır.**

Bergama kasabasına marifçe (ilimce) da gıpta ile bakılmaktadır. Medreselerde tahsil ile meşgul 600 talebe ve mekteb-i ibtidaiyesinde (ilkokul) 300'den fazla öğrenci mevcuttur.

Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa ile Kocabaşzade Medresesi müderrisi Şakir Efendi Kütüphaneleri'nde 1.000 cilde yakın kitap vardır.

**Burada 1299 yılında Kale Mahallesi'nde Yıldırım Beyazıd tarafından yaptırılan Bergama Ulu Camii'nden bahselmektedir.

Bergama'nın mersa-i ticareti olan Dikili, Soma ve Kırkağaç kazalarının dahi ithalat ve ihracatına vasıta olmakla terk-i ve kesb-i umran etmektedir. Dikili'den Bergama'ya kadar tahminen 20 kilometre yolun bu sene tekdiden inşasına başlanmıştır

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1302 Hicri senesi (1885) Def'a 7¹¹⁷

279 S. Matbaa Boyut:20x14 Yazı Boyutu:16x9

BERGAMA KAZASI¹¹⁸

ME'MURİN-İ KAZA

Kaymakam: Muhammed Tevfik Bey

Nâib: Musa Kazım Efendi, Müftü: Hacı İsmail Hakkı Efendi, Mal Müdürü: Süleyman Sırrı Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Bey, Tapu Kâtibi: Sadettin Efendi, Evkaf Vekili: Muhammed Rasih Efendi

MECLİS-İ İDARE-İ KAZA

Reis: Kaymakam Bey

Azalar: Nâib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Metropolitan Vekili Yani Efendi, Mustafa Ağa, Halil Efendi, Hıristaki Efendi

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Efendi

Azalar: Hacı Mahmud Ağa, Hacı Agob Efendi, Mustantık Sadık Efendi, Mustantık Muavini Raif Efendi, Başkâtip Muhammed Nuri Efendi, Kâtibi Sani Mahmud Efendi, İcra Mübaşiri İbrahim Efendi, İcra Mübaşiri Hafız Efendi

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Halil Efendi,

Azalar: Hacı İbrahim Efendi, Mahmud Ağa, Mişon Efendi, Agob Efendi, Solomon Efendi, Tabib Levni Efendi, Komiser İbrahim Efendi

¹¹⁷ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹¹⁸ 1302 Hicri senesi (1885) s. 99-102

A'ŞAR İDARESİ

Memur: Yahya Efendi, Başkâtip: Osman Efendi, İkinci Kâtip: Hüseyin Efendi, Enbar Me'muru: Mustafa Efendi, Çarşı Muharriri: İsmail Efendi, Odacı: Tahir Efendi

VERGİ KOMİSYONU

Bergama Vergi Kâtibi: Abidin Efendi, Nevahi-i Bergama Vergi Kâtibi: Hilmi Efendi, Ilıca Vergi Kâtibi: Remzi Efendi, Ayazmend Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi, Refik: Mahmud Efendi, Dikili Vergi Kâtibi: Şefik Efendi, Çandarlı Vergi Kâtibi: Ferhad Efendi, Kozak Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi

MENAFİ VE ÖŞR'ÜL-İŞRA İDARESİ

Menafi' Sandığı Vekili: Mustafa Efendi, Menafi' Sandığı Vekili: Mahmud Ağa, Menafi' Sandığı Vekili: Kigurak Ağa, Menafi' Sandığı Vekili: Hacı Manul, Kâtip: Tahir Efendi

MAHKEME-İ ŞER'İYYE

Kâtip Nuri Efendi, Eytam Müdürü Zühtü Efendi, Muhtar Hafız Süleyman Efendi, Muhtar İbrahim Ağa

ZABITA

Yüzbaşı Mahmud efendi, Zabıat Kâtibi Mustafa Efendi, Polis Fuad Efendi, Polis Mahmud Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDİYE

Muallimi Evvel Halil Efendi, Muallimi Sani Mustafa Efendi, Rik'a Muallimi Hafız Ali Efendi, Bevvab Hacı Hafız Hüseyin Efendi: Talebe sayısı: 54

MUHACİRİN KOMİSYONU

Hacı Halil Efendi, Kadızade Halil Efendi, Bekir Ağa

Nevahi-i Bergama Nahiyesi

Müdür: Abdülaziz Efendi, Nâib: Ali Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Hamdi Efendi,
Sandık Emîni: Ahmed Efendi

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür Vekili: Hacı Atıf Efendi, Nâib: Muhammed Efendi, Sandık Emîni: Ömer Efendi,
Tahrirat Kâtibi: Raciz Efendi

DİKİLİ NAHİYESİ

Müdür: İbrahim Sabri Efendi, Nâib: Hacı Nuri Efendi, Tahrirat Kâtibi: Şerif Efendi,
Sandık Emîni: Dimitraki Efendi

AYAZMEND NAHİYESİ

Müdür: Mahmud Nuri Efendi, Nâib: Mustafa Efendi, Sandık Emîni: İbrahim Efendi,
Tahrirat Kâtibi: Şükrü Efendi

KOZAK NAHİYESİ

Müdür: Mahmud Bey, Nâib: Muhammed Efendi, Sandık Emîni: Osman Ağa, Katib:
Muhammed Efendi

ÇANDARLI NAHİYESİ

Müdür: Hasan Sabri Efendi, Nâib: Muhammed Emin Efendi, Sandık Emîni: Şefik
Efendi, Anbar Me'muru: Mahmud Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Nail Efendi

KİLİSE NAHİYESİ

Nâib: Yusuf Efendi, Zabıta Me'muru: Tevfik Efendi, Anbar Me'muru: Kazım Efendi

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1302 Hicri senesi (1886) Def'a 8¹¹⁹

173 S. Matbaa Boyut:20x14, Yazı Boyutu:16x9

BERGAMA KAZASI¹²⁰

ME'MURİN-İ KAZA

Kaymakam: Muhammed Tevfik Bey

Nâib: İbrahim Efendi, Müftü: Hacı İsmail Hakkı Efendi, Mal Müdürü: İbrahim Edhem Efendi, Sandık Emni: Abdulkadir Efendi, Tahrirat Kâtibi: Muhammed Emin Tahrirat Kâtibi Muavini: Muhammed Necip Efendi, Tapu Kâtibi: Sadettin Efendi, Evkaf Vekili: Rüştü Efendi

MECLİS-İ İDARE-İ KAZA

Reis: Kaymakam Bey

Azalar: Nâib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Metropolitan Vekili Yani Efendi, Mustafa Ağa, Halil Efendi, Hıristaki Efendi

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Efendi

Azalar: Hacı Mustafa Efendi, Hacı Agob Efendi, Mustantik Muavini Sadık Efendi, Başkâtip Muhammed Nuri Efendi, Kâtibi Sani Sâdık Efendi, İcra Mübaşiri Necip Efendi, Mukavelat Muharriri Yusuf Efendi

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Hacı İbrahim Efendi,

Azalar: Sandık Emni Süleyman Efendi, Halil Efendi (2 tane), Muhammed Ağa, Kigurak Efendi

¹¹⁹ Aydın Vilayeti için 8.Defa olarak saye-i terakkiyat piraye-i Hazreti Padişahide tertip olunan salnamedir. Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹²⁰ 1302 Hicri senesi (1886) s. 91-93

VERGİ KOMİSYONU

Bergama Vergi Kâtibi: Abidin Efendi, Nevahi-i Bergama Vergi Kâtibi: Hilmi Efendi, İlica Vergi Kâtibi: Remzi Efendi, Ayazmend Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi, Refik: Mahmud Efendi, Dikili Vergi Kâtibi: Hüseyin Efendi, Çandarlı Vergi Kâtibi: Ferhad Efendi, Kozak Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi

MENAFİ' VEKİLLERİ

Mustafa Efendi, Kâtip Tahir Efendi

MAHKEME-İ ŞER'İYYE

Kâtip Nuri Efendi, Eytam Müdürü Uşşaki Efendi, Muhtar Süleyman Efendi

MUHACİRÜN KOMİSYONU

Hacı Halil Efendi, Bekir Ağa, Kadızade Hasan Efendi

MA'ARİF MECLİSİ

Reis: Rüşdü Efendi (Müderriş)

Azalar: Halil Hilmi, Ahmed Vehbi, Hüseyin Uşşaki, Nuri, Ahmed ve Muhammed Efendiler; Kâtip ve Sandık Emni: Emin Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDİYE

Muallim-i Evvel Halil Efendi, Muallim-i Sani Nuri Efendi, Rik'a Muallimi Abidin Efendi

Telgraf Müdürü: Artin Efendi, Nüfus Me'muru: Muhammed Efendi, Muhabere Me'muru: Nuri Efendi, Muhabere Me'muru Muavini: İbrahim Efendi

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: Abdülaziz Efendi, Nâib: Ali Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Hamdi Efendi, Sandık Emni: Musa Efendi

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür :Mahmud Bey, Nâib: Mesud Efendi, Sandık Emîni: Recep Efendi, Tahrirat Kâtibi: Hamdi Efendi

DİKİLİ NAHİYESİ

Müdür: İbrahim Efendi, Nâib: Hacı Nuri Efendi, Tahrirat Kâtibi: Şerif Efendi,

AYAZMEND NAHİYESİ

Müdür: İbrahim Niyazi Efendi, Sandık Emîni: Tahir Efendi, Tahrirat Kâtibi: Şemsi Efendi

KOZAK NAHİYESİ

Müdür: Hasan Sabri Efendi, Nâib: Abdurrahim Efendi, Sandık Emîni: Osman Ağa, Katib: Muhammed Efendi

ÇANDARLI NAHİYESİ

Müdür: Ahmed Raşid Efendi, Nâib: Muhammed Efendi, Sandık Emîni: Tahir Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Nail Efendi

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1303 Mali Senesi (1887) Def'a 9¹²¹

196+4+168 S. Matbaa Boyut:20x14 Yazı Boyutu:17x9

BERGAMA KAZASI¹²²

Salnamede yer alan bu yıla ait bilgilerde hemen hemen hiç değişiklik olmadığı için, transkribe edilmemiştir.

---

¹²¹ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹²² 1303 Mali senesi (Hicri 1304-1305)(Miladi 1887) s. 94-97

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1304 Mali Senesi (1888) Def'a 10¹²³

4+391 S. Matbaa Boyutu:20x14 Yazı Boyutu:16x9

BERGAMA KAZASI¹²⁴

Bu yılki salnamede yer alan Bergama'ya ait bilgilerde hemen hemen hiç değişiklik olmadığı için, transkribe edilmemiştir.

---

¹²³ Tertip eden: Mektupçu Fehmi Efendi (İzmir Aydın Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹²⁴ 1304 Mali senesi (Miladi 1888) s. 294-297

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1305 Mali Senesi (1889) Def'a 11¹²⁵

Matbaa Boyutu:20x14 Yazı Boyutu:16x9

BERGAMA KAZASI¹²⁶

Bu salnamede sancak, kaza ve nahiyelerde sadece istatistiki bilgiler verilmektedir. Eyalet dahilindeki sancak, kaza ve nahiyelerde oturan şahısları ilk önce yerli, erkek-kadın şeklinde Müslüman, Rum, Yahudi ve Ermenilerin nüfusu ve daha sonra yabancı Müslüman, Rum ve Bulgar nüfusu erkek ve kadın sayısı da belirtilerek yazılmıştır. Şimdi bunları tek tek yazalım.

MERKEZİ KAZA

Yerli-Yabancı	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	6511	4481	10992
Yerli	Rum	1209	1932	3141
Yerli	Ermeni	165	145	310
Yerli	Yahudi	213	226	439
Yabancı	İslam	672	261	933
Yabancı	Rum	638	331	969
Yabancı	Bulgar	170	130	300
Toplam	-	9578	7506	17084

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	6222	5998	12220
Yerli	Rum	668	705	1373
Yerli	Ermeni	220	233	453
Toplam	-	7110	6936	14046

¹²⁵ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹²⁶ 1305 Mali senesi (Miladi 1889) s. 189-191

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	4607	4114	8721
Yerli	Rum	114	86	200
Toplam	-	4721	4200	8921

ÇANDARLI NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	1766	1573	3339
Yerli	Rum	366	315	681
Toplam	-	2332	1888	4020

KOZAK NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	2583	2525	5108

AYAZMEND (ALTINOVA) NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	2102	1924	4026
Yerli	Rum	64	62	126
Toplam	-	2166	1986	4152

DİKİLİ NAHİYESİ

	Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
Yerli	İslam	1606	1370	1976
Yerli	Rum	700	601	1301
Toplam	-	2306	1971	3277

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1306 Mali Senesi (1890) Def'a 12¹²⁷

4+219 S. Matbaa, Boyutu:20x14 Yazı Boyutu:17x9

BERGAMA KAZASI¹²⁸

Salnamede yer alan bu yıla ait bilgilerde önceki salnameye göre hemen hemen hiç değişiklik olmadığı için, transkribe edilmemiştir.

---

¹²⁷ Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹²⁸ 1306 Mali senesi (Miladi 1890) s. 131-134

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1307 Mali Senesi (1308 Hicri) (1891) Def'a 13¹²⁹

1.Cild 2+393, 2.Cild 399-393, 3.Cild 180 S. Matbaa, Boyutu:25x16.5 Yazı Boyutu: 22.5x11

BERGAMA KAZASI¹³⁰

Hududu (Sınırı): Şehrin kuzeyinde Karesi (Balıkesir) sancağı, doğusunda Soma kazası, güneyinde Menemen kazası ile Çandarlı körfezi, Batısında ise Adalar (Ege) Denizi vardır.

Bergama kazasında 170 köy vardır.

Şehir nüfusu: 34.621 erkek ve 31.060 kadın olmak üzere toplam 65. 681 olup bunun 28.235 erkek ve 25593'ü kadın olmak üzere toplam 53.928 Müslüman ve 5.371 erkek ve 5.467'si kadın olmak üzere 10.858'i cemaati muhtelif (farklı cemaatte) gayri Müslim'dir. Burada cemaati muhtelif gayri Müslim cemaati İslamiye'nin beşte bir (5 te 1) nispetindedir.

Şehir İzmir şehrinin Kuzey yönünde 39 derece 6 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 50 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 11.482'si erkek ve 9.715'i kadın olarak 21.197 nüfusa ve güzel bir hükümet konağıyla beraber 5.225 eve sahiptir. Ayrıca denizden 63 metre yüksekliktedir.

Sair kadim şehirler gibi Bergama da büyük ve münbit (verimli) ovaya nazır eski bir şehirdir.

Bergama Belediye'si 135.000 kuruş vurudat-ı seneviyeye (bütçe) malik olup, bu kasaba da kullanılan fenerlerin adedi 200 dür. Belediye bu fenerlerin masrafları için hizmet alımı yapmaktadır ki bu husul hiçbir zaman değişmez.

¹²⁹ Tertip eden: Cemiyeti Resmîye azasından İbrahim Cavid Efendi (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹³⁰ 1307 Mali senesi (Miladi 1891) s. 566-580

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

Mevki’: Bergama’nın kuzey-doğusunda teşkil etmiştir. Kuzeyinde Nefs-i Bergama

Nahiyesi, batısında Soma kazası, güneyinde İlçe-i Bergama nahiyesi, batısında Bergama ile sınırlıdır. Nahiye 37 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 14.146 olup, bunun 7.036’sı kadın ve 7.110’u ise erkektir.

Merkezi nahiye 39 derece 2 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 54 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 3.395 erkek ve 3.246 kadın olmak üzere 6,641 nüfusa ve 597 haneye sahiptir.

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Bergama kasabasının doğusunda olup, kuzeyinde Soma kazası ve Karesi sancağı, güneyinde Nevahi-i Bergama, batısında Bergama kazası ve doğu da yine Soma kazasıyla sınır olup toplam 39 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 8.917 olup, bunların 4.196’sı erkek 4.721’i kadındır.

Merkezi nahiye 39 derece 3 dakika kuzey paraleli ve 25 derece 1 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 97 erkek ve 83 kadın olmak üzere toplam 180 nüfusa ve 45 haneye sahiptir.

AYAZMEND (ALTINOVA) NAHİYESİ

Bergama kasabasının kuzey-batısında olup, kuzeyinde Ayvalık kazası, güneyinde Dikili nahiyesi, doğusunda Kozak nahiyesi, batısında Midilli boğazı olup, nahiye toplam 39 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 4.152 olup, bunların 1.986’sı erkek 2.166’sı kadındır.

Merkezi nahiye 39 derece 14 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 26 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 627 erkek ve 585 kadın olmak üzere toplam 1.212 nüfusa ve 380 haneye sahiptir.

KOZAK NAHİYESİ

Bergama kasabasının kuzeyinde olup, kuzeyinde Karesi sancağı, güneyinde Bergama ve Dikili, batısında Ayazmend nahiyesi olup, nahiye toplam 19 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 5.108 olup, bunların 2525'i erkek 2.583'ü kadındır.

Merkezi nahiye 39 derece 11 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 42 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 427 erkek ve 425 kadın olmak üzere toplam 852 nüfusa ve 104 haneye sahiptir.

DİKİLİ NAHİYESİ

Bergama kasabasının batısında olup, kuzeyinde Ayazmend ve Kozak, güneyinde Çandarlı, doğusunda Bergama, batısında Midilli boğazı olup, nahiye toplam 11 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 3.277 olup, bunların 1.971'i erkek 1.306'sı kadındır.

Merkezi nahiye İzmir'e 54 mil mesafede Bergama'ya 2.5 saat, Midilli şehri karşısında 39 derece 7 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 32 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 1.971 erkek ve 1.306 kadın olmak üzere toplam 3.277 nüfusa ve 380 haneye sahiptir.

KİLİSE NAHİYESİ

Bergama kazasının bir kısım güneyinde olup, kuzeyinde Nevahi-i Bergama ve Bergama kazası, doğusunda Manisa kazası, güneyinde Menemen kazası ve batısında Çandarlı nahiyesi olup, nahiye toplam 15 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 3.277 olup, bunların 1.971'i erkek 1.306'sı kadındır.

Merkezi nahiye 38 derece 57 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 46 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 1.030 nüfus ve 240 haneye sahiptir.

ÇANDARLI NAHİYESİ

Bergama kasabasının güneyinde olup, kuzeyinde Dikili, güneyinde Çandarlı Körfezi, doğusunda Ilıca-i Bergama, batısında Midilli boğazının olup, nahiye toplam 15 köye sahiptir.

Nahiyenin nüfusu 4.020 olup, bunların 1.888'i erkek 2.132'si kadındır.

Merkezi nahiye İzmir'e 50 mil mesafede Çandarlı Körfezi sahilinin kuzeyinde 38 derece 3 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 33 dakika doğu meridyenindedir. Şehir 970 erkek ve 806 kadın olmak üzere toplam 1776 nüfusa ve 460 haneye sahiptir.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1309 Mali Senesi (1311 Hicri) (1893) Def'a 14¹³¹

2+434 S. Matbaa, Boyutu:20x14 Yazı Boyutu: 17x9

BERGAMA KAZASI¹³²

ME'MURİN-İ KAZA

Kaymakam: Nizamedin Bey

Nâib: Mustafa Asım Efendi, Müftü: Münhal (Boş), Mal Müdürü: Halim Bey, Tahrirat Kâtibi: Mustafa İhsan Efendi, Tahrirat Kâtibi Muavini: Mustafa Hamdi Efendi, Tapu Kâtibi: Sadettin Efendi, Evkaf Vekili: Mustafa Efendi, Sandık Emni: Hilmi Efendi

MECLİS-İ İDARE-İ KAZA

Reis: Kaymakam Bey

Azalar: Nâib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Metropolitan Vekili Lianys Efendi, Mustafa Efendi, Halil Efendi, Buran Efendi

MAHKEME-İ BİDAYET

Reis: Nâib Efendi

Aza: Muhammed Rasih Efendi, Aza: Angali Efendi, Eytam Müdürü: Ethem Efendi, Şer'iyeye Kâtibi: Nuri Efendi, Başkâtip: Cevad Efendi, Kâtibi Sani: Sadık Efendi, Mustantik Muavini: Şükrü Efendi, Mukavelat Muharriri: Osman Hilmi Efendi, Mukavelat Muharriri Kâtibi: Mustafa Efendi, Mübaşirler: Halil, Necip ve Said Ağalar

¹³¹ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹³² 1309 Mali senesi (Miladi 1893) s.163-182

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Hüseyin Efendi

Azalar: Ahmed Rasih Efendi, Süleyman Efendi, Hüseyin Efendi, Nikolay Efendi, Yani Efendi, Kâtip: Mustafa Efendi, Tabib: Kamil Efendi, Komiserler: Hacı Mustafa

Bey, İbrahim Efendi

MA'ARİF KOMİSYONU

Reis: Halil Efendi

Azalar: Paşazade Mustafa Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Hacı Muhammed Efendi, Kâtip: Emin Efendi

BAZI MEMURLAR

Mal Müdürü Muavini: Abidin Efendi, Mal Müdürü Refiki: Mustafa Remzi Efendi, Duyun-ı Umumiye Me'muru: Ahmed Efendi, Duyun-ı Umumiye Kâtibi: Rıza Efendi, Nüfus Me'muru: Tahir Efendi, Nüfus Memuru Muavini: Şerif Efendi, Orman Suvari Memuru: Nuri Efendi, Orman Ondalık Memuru: Hafız Hamdi Efendi

ZİRAAT BANKASI İDARESİ

Reis: Ali Ağa, Muhasebe Kâtibi: Münhal (Boş), Azalar: Mihalaki Efendi, Kara Nikolayi Efendi, Balabanlı Süleyman Efendi, Belediye Kâtibi Mustafa Efendi, Mike Efendi, Tahsildar: Muhammed Ağa

ZİRAAT VE TİCARET ODASI

Reis: Hacı İbrahim Efendi, Azalar: Alaiyeli Hüseyin Efendi, Mike Efendi, Kara Nikolayi Efendi, Kâtip: Hüseyin Uşşaki Efendi

GURABA HASTAHANESİ

Azalar: Rıza Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Hakkı Efendi, Tabib: Kamil Efendi, Kâtip: Muhammed Efendi, Sandık Emni: Hacı Ömer Efendi

MEKTEB-İ RÜŞDİYE

Muallimi Evvel: Halil Efendi, Muallimi Sani: Muhammed Nuri Efendi, Rik'a Muallimi: Mustafa Remzi Efendi, Sülüs Muallimi: Şerif Ahmed Efendi, Bevvab: Hacı Hüseyin Efendi

MEKTEB-İ İBTİDAİYE

Muallimi Evvel: Ali Efendi, Muallimi Sani: İsmail Efendi, Muallimi Salis:

Mustafa Efendi, Muallimi Rabi': Muhammed ve Halil Efendi

BERGAMA KAZASI HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki'-i Coğrafi ve Nevahi: Bergama kazası; kuzeyinde Karesi Sancağı, doğusunda Soma ve Manisa kazaları, güneyinde Menemen kazası ve Çandarlı körfezi ve batısında Adalar (Ege) Denizi ile çevrilidir. Ayrıca kaza Nevahi-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Ayazmend, Kozak, Dikil, Çandarlı ve Kiliseköy adlarında yedi adet nahiyeye sahiptir.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	29040	25593	54633
Rum	4875	4290	9165
Ermeni	410	399	809
Yabancı Bulgar	142	116	258
Yahudi	243	352	605
Ecnebi	52	24	76
Kıpti	116	92	208
Toplam	34878	31261	65829

Bergama Kazasının Toplam ve Millete Göre Nüfusu

Merkezi kaza: Kaza İzmir şehrinin kuzeyinde ve 39 derece 2 dakika kuzey paraleli ile 24 derece 50 dakika doğu meridyenindedir. Şehirde 5139 hanede 11.330'u erkek ve 8.764'ü kadın olmak üzere toplam 20.094 kişi vardır.

Karye (köy) ve Haneler: Bergama kazasının 173 köyü, 69 mahallesi ve 15.400 hanesi vardır. Bunların 39 mahalle, 167 köyüyle 12.826 hanesi İslam, 17 mahalle, 6 köyüyle 2.294 hanesi Rum, 2 mahalle, 190 hanesi Ermeni, 1 mahalle ve 90 hanesi Yahudi'dir.

Panayır ve pazarlar: Bergama kazasında panayırlar olamayıp, yalnız nefsi Bergama'da (Bergama şehri) her hafta Pazartesi günleri umumi Pazar yapılır. Bu pazarda civar nahiye ve köylerden enva-i çeşit mahsulat-ı arzıyye (çeşit çeşit meyve ve sebzeler) ve hayvanlar getirilir.

Meskukat*: Bergama kazasında meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş ve Metâlik 17,5 Para i'tibar olunur.

Nüfus vukuatı: Bergama kazasında geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 52'si erkek ve 89'u kadın olmak üzere 141 nüfus müceddiden defteri nüfusa kaydolunmuştur.

Sene-i mezkurede 675 erkek ve 576 kız olmak üzere 1251 doğum, 568 nikâh, 183 talak (boşanma), 183 erkek ve 183 kadın olmak üzere 366 vefat, 204 erkek ve 220 kadın olmak üzere 464 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve ikyal: Bergama kazasında evzan-ı atike ikmal olunmaktadır. Her ölçęği dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret olan bir Bergama Kilesi yetmiş dört kıyye-i atike i'tibar olunur.

Kazanın ma'mula-i ticariyesi: Senevi (yıllık) her kilesi* 74 kıyye* itibariyle 154.000 kile(14.609.672 kg) hinta (buğday), 70 kıyye itibariyle 135.400 kile (12.150.796) şa'ir (arpa), 75.000 kantar palamut, 74.950 kantar pamuk kozası, 93,000 kantar bakla, 3.000 kantar nohuttan ibarettir.

Ormanlar: Bergama kazası ormanlarında gürgen, kayın, meşe, çam vs. ağaçlar bulunmakta ise de bu ağaçlardan kerestesi en iyi olan çam ağaçlarından sarfiyatı dâhiliye için Tahtacı Aşireti tarafından perakende surette çam kerestesi i'maledilmektedir. Ormanlarda hızarhane (kesim atölyesi) olmayıp kereste ihraç edilmemektedir. Yıllık 70.000 kuruş dolayında orman hasılatı vuku' bulmaktadır.

---

* Meskukat: Paralar, akçeler

* Kile: Ölçek

* Kıyye: 400 dirhemlik ya da 1282 gramlık ağırlık ölçüsü

Arazi: Bergama kazası dahilinde (Nahiyeler dahil) 50.000 parçada 1.000.000 dönüm tarla (ekili-dikili arazi) ve 123 parçada 60.000 dönüm mera vardır.

Vesait-i nakliye (Nakliye araçları): Bergama kazasında manda, öküz, beygir arabalarıyla, deve, beygir ve ester (katır) gibi vesai-ti nakliye mevcuttur.

İmarat-ı Belediye: 308 (1308) sene zarfında 3.500 arşın* döşeme ta'mir ve inşa olunmuştur.

Muamelat-ı Muhakeme: Bergama Kazası Bidayet Mahkemesi'nde 307 (1307) senesinden devrolunan 308 (1308) senesinde vürud eden (gelen) 358 mevad-ı hakikiyye ve 478 cezaiyyeki cem'an (toplam) 1517 ve sene zarfında ru'iyet ve hükmolunan: Mevad-ı Hakikiyye'den 94, İcraiyye'den 354 ve Cezaiyye'den 284 ki toplam 732 ve müddeti nizamiyesinde hitamına mebni iptal edilen 68 ve 309 (1309) senesine devrolunan: Mevad-ı Hakikiyye'den 196, İcraiyye'den 327, Cezaiyye'den 194 ki toplam 717 adettir.

DİKİLİ NAHİYESİ

Müdür: Muhammed Memduh Bey

Nâib: Hacı Nuri Efendi, Vergi Kâtibi: Ahmed Remzi Efendi, Tahrirat Kâtibi: Muhammed Şükrü Efendi, Zabıta Me'muru: Mülazım Muhammed Ağa

Nahiye Meclis Azaları: Hacı Muhammed Efendi, Ali Ağa, Melle Halil Efendi, Vasilaki Efendi

Belediye Dairesi: Belediye Reisi: Nikolaki Efendi, Belediye Kâtibi: Muhammed Faik Efendi, Azalar: Telma Huzihariye Efendi, Endonaki Efendi, Dimitri Torama Efendi, Belediye Tabibi: Tu'lu Yida Efendi, Komiser: Ahmed Ağa

Rusumat Dairesi: Rusumat Memuru: Hasib Efendi, Kâtip: Salih Ata Efendi, Mubassır (Gümrük Kâtibi): Hulusi Efendi, Kantarcı: Osman Ağa, Kolcu neferi 4 adet

Duyunu Umumiyye Memuru: İsmail Adil Efendi, Kolcu neferi 1 adet

Liman İdaresi Reisi: Binbaşı İsmail Efendi, Çavuş: Osman Efendi

---

* Arşın: 68 cm'lik bir uzunluk ölçüsü birimi

Telgraf ve Posta İdaresi: Memur: Antovan Halaciyen Efendi, Mevsul Muharrirati: Fehmi Efendi, Çavuş: Hacı Hüseyin Ağa

Fener İdaresi: Onbaşı Muhammed Ağa, Refiki (Yardımcısı) Mahmud Ağa

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Dikili Nahiyesi Bergama'nın batısında olup kuzeyinde Ayazmend ve kozak, doğusunda Bergama, güneyinde Çandarlı Nahiyesi, batısında Midilli Boğazı vardır. Nahiye 16 köye sahiptir.

Merkezi nahiye İzmir'e 54 mil mesafede, Midilli Adası karşısında ve sahilde 39 derece 7 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 32 dakika doğu meridyenindedir.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	1531	1461	2992
Rum	885	764	1649
Toplam	2411	2230	4641

Dikili Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Panayır ve Pazar Yerleri: Dikili Nahiyesi'nde panayır olmayıp yalnız Pazar günleri nahiyede umumi Pazar kurulmaktadır.

Meskukat: Dikili Nahiyesi'nde meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Dikili Nahiyesi'nde geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 41'i erkek ve 50'si kız olmak üzere 91 doğum, 34 nikâh, 10 talak (boşanma), 12 erkek ve 12 kadın olmak üzere 24 vefat, 17 erkek ve 15 kadın olmak üzere 34 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiyede evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçeği dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılmaktadır.

ÇANDARLI NAHİYESİ

Müdür: İsmail Hakkı Efendi

Nâib: Mustafa Şevki Efendi, Vergi Kâtibi: Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ali Rıza Efendi,
Belediye Reisi: Bekir Efendi

Meclis Azaları: Ali Ağa, Tevfik Bey, Mütcu Kehiyya Efendi

Belediye Azaları: Hacı Mahmud Efendi, Hacı Ömer Ağa, Hristaki Efendi

Bazı Memurlar: Rusumat Memuru: Osman Efendi, Ruusumat Kâtibi: Cemal Efendi,
Duyunu Umumiyye Müdürü: Salih Efendi, Duyunu Umumiyye Kâtibi: İbrahim Edhem
Efendi, Vakıf Memuru: Sıdkı Efendi

Liman İdaresi Reisi: Yüzbaşı Hacı Mahmud Efendi

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Çandarlı Nahiyesi Bergama'nın güneyinde olup kuzeyinde Dikili , doğusunda Kiliseköy, güneyinde Çandarlı Körfezi, batısında Midilli Boğazı'nın çıkış yeri vardır. Nahiye 15 köye sahiptir.

Merkezi nahiye İzmir'e 50 mil mesafede ve Çandarlı Körfezi'nin kuzey sahilinde 38 derece 3 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 33 dakika doğu meridyenindedir.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	1743	1666	3409	%76,7
Rum	534	502	1036	%23,3
Toplam	2277	2168	4445	%100

Çandarlı Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Panayır ve Pazar Yerleri: Çandarlı Nahiyesi'nde panayır ve pazar yoktur.

Meskukat: Çandarlı Nahiyesi'nde meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Çandarlı Nahiyesi'nde geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 10'u erkek ve 11'i kız olmak üzere 21 doğum, 86nikâh, 9 talak (boşanma), 23 erkek ve 27kadın olmak üzere 50 vefat, 43 erkek ve 43kadın olmak üzere 86 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiyede evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçęi dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılmaktadır.

İ'marat-ı Belediye: Merkezi nahiyede 1308 senesinde üç bin (3.000) arşın kaldırım belediye tarafından inşa olunmaktadır.

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: Abdülaziz Efendi

Nâib: Ömer Hulusi Efendi, Vegi Kâtibi: Ferhad Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Hamdi Efendi, Sandık Emni: Sadık Efendi, Azalar: Hacı Süleyman Ağa, Hacı Ali Ağa, Hacı Muhammed Ağa, Hacı Hüseyin Ağa, Zabita Memuru: Mustafa Çavuş

BELEDİYE DAİRESİ

Reis: Ahmed Nazif Efendi, Katib: Muhammed Azmi Efendi, Komiser: Muhammed Efendi, Azalar: Hacı Süleyman Ağa, Hacı Muhammed Ağa, Hüseyin Ağa, Yorgi Ağa

Duyunu Umumiye Dairesi Memuru: Ahmed Hamdi Efendi, Kolcu: Himmet Ağa

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Bu nahiyeye Bergama'nın doğusunda olup, kuzeyinde Ilıca-i Bergama, doğusunda Soma, güneyinde Manisa, batısında Bergama ile çevrili olup nahiyeye 39 köye sahiptir.

Merkezi nahiyeye Konak kasabasına bir çeyrek mesafede ve 39 derece 2 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 54 dakika doğu meridyenindedir.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	6269	5973	12242	%83,4

Rum	957	945	1906	% 13
Ermeni	260	268	528	% 3,6
Toplam	7486	7186	14672	% 100

Nevahi-i Bergama Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Panayır ve Pazar Yerleri: Nahiyede panayır olmayıp nahiyenin Konak kasabasında Cuma günleri pazar kurulmaktadır.

Meskukat: Nahiyede meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Nevahi-i Bergama Nahiyesi'nde geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 90'ı erkek ve 85'i kız olmak üzere 175 doğum, 150 nikâh, 45 talak (boşanma), 35 erkek ve 47 kadın olmak üzere 82 vefat ve 70 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiyede evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçeği dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılır.

Ziraat ve Ticaret: Bu nahiyede hububat çeşitleri, pamuk, susam, afyon, tütün, yağ, zeytin ve sair husule gelir ve alınır satılır.

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: İbrahim Efendi

Nâib: Mukim Efendi, Vergi Kâtibi: Halil Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Efendi, Azalar: İsmail Ağa, Papazoğlu Yusuf

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Ilıca-ı Bergama Nahiyesi Bergama'nın doğusunda olup, kuzeyinde Soma kazası ve Karesi sancağı, doğusunda Soma, güneyinde Nevahi-i Bergama, batısında Nefs-i Bergama ile çevrili olup nahiyeye 25 köye sahiptir.

Merkezi nahiyeye Bergama'nın doğusunda ve 39 derece 4 dakika kuzey paraleli ve 25 derece 1 dakika doğu meridyenindedir.

Panayır ve Pazar Yerleri: Ilıca-i Bergama Nahiyesi'nde panayır ve pazar yoktur.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	4570	4183	8753	%96.5
Rum	124	193	317	%3.5
Toplam	4694	4376	9070	%100

Ilıca-i Bergama Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Meskukat: Nahiyede meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Nahiyeye-i mezkûrede geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 55'i erkek ve 87'si kadın olmak üzere 142 nüfus müceddiden nüfus defterine kaydolunmuştur. Ayrıca bu senede 70'i erkek ve 57'i kız olmak üzere 128 doğum, 150 nikâh, 183 talak (boşanma), 50 erkek ve 75 kadın olmak üzere 125 vefat ve 30 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiyede evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçüğü dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılır.

Ziraat ve Ticaret: Bu nahiyede hububat çeşitleri, (penbe) pamuk, susam, afyon, tütün, yağ, zeytin husule gelir ve alınır satılır.

İ'marat-ı Belediye: Geçen sene Sarıcalar ile Çayır köyleri arasında üç yüz arşın kaldırım yapılmıştır.

AYAZMEND NAHİYESİ

Müdür: Emin Ali Efendi

Nâib: Muhammed Erselan Efendi, Müftü: Atai Efendi, Vergi Kâtibi: Sabri Efendi, Tahrirat Kâtibi: Mustafa Efendi, Azalar: Hacı Muhammed Ağa, Akhisarlı Nikolaki Ağa,

Duyunu Umumiye Memuru: Muhammed Efendi, Belediye Reisi: Hakkı Efendi, Belediye Kâtibi: Hakkı Efendi

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Ayazmend Nahiye'si Bergama'nın kuzeyinde olup, doğusunda Midilli Adası, güneyinde Emrud Abad Nahiyesi, batısında Kozak nahiyesi ile çevrili olup nahiye 18 köye sahiptir.

Merkezi nahiye Bergama'nın kuzeyinde ve 40 derece kuzey paraleli ve Bergama'ya on saat* mesafededir.

Panayır ve Pazar Yerleri: Ayazmend Nahiyesi'nde panayır ve pazar yoktur.

Milleti	Nüfus			Oran
İslam	4524			%96,9
Rum	149			%3,1
Toplam	Erkek 2333	Kadın 2340	Toplam 4774	%100

Ayazmend Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Meskukat: Nahiye meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 60'ı erkek ve 90'ı kız olmak üzere 150 doğum, 180 nikâh, 30 talak (boşanma), 75 erkek ve 80kadın olmak üzere 155 vefat ve 50 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiye evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçeği dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılır.

Ziraat ve Ticaret: Bu nahiye hububat çeşitleri, (penbe) pamuk, darı, bostan, tütün, zeytin, palamut vesaire husule gelir ve alınır satılır.

* Bir saatlik mesafe: 5 km'dir.

KOZAK NAHİYESİ

Müdür: Muhammed Şükrü Efendi

Nâib: Ayazmend Muhtarı Erselan Efendi, Vergi Kâtibi: Muhammed Raif Efendi, Tahrirat Kâtibi: Fahri Efendi, Azalar: Veysel Oğlu Süleyman Ağa, Melle Recep Efendi, Kabzmal: Hacı Muhammed Efendi

NAHİYE HAKKINDA BAZI MA'LUMAT

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Kozak Nahiye'si Bergama'nın batısında olup, doğusunda Zağtos ve Evrende nahiyeleri, kuzeyinde Göktepe Dağları ve Kemer kazası, batısında Ayvalık ve Ayazmend nahiyesi ile çevrili olup nahiye 21 köye sahiptir.

Merkezi nahiye Bergama'nın batısında ve Bergama'ya 4 (20 km) saat mesafededir.

Panayır ve Pazar Yerleri: Kozak Nahiyesi'nde panayır ve pazar yoktur.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	2900	2800	4700

Kozak Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Meskukat: Nahiye meskukatın derece-i kıymeti mütedavilesi Lira-i Osmaniye 178, Simi Mecidiye 33, İngiliz Lirası 195, Fransız Lirası 155 kuruş i'tibar olunur. (Bergama kazasıyla aynıdır.)

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz sekiz sene-i maliyesi (Mali 1308) zarfında 250'ı erkek ve 230'ı kız olmak üzere 480 doğum, 250 nikâh, 50 talak (boşanma), 45 erkek ve 70 kadın olmak üzere 115 vefat ve 50 tebdili mekân vuku bulmuştur.

Evzan ve İkyal: Bu nahiye evzan-ı atike (eski ölçü) isti'mal olunmaktadır. Hububatta her ölçeği dokuz atik kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret Bergama kilesi kullanılır.

Ziraat ve Ticaret: Bu nahiye hububat çeşitleri, darı, bostan, palamut, fıstık vesaire husule gelir ve alınır satılır.

KİLİSEKÖY NAHIYESİ

Zabıta Memuru: Süleyman Ağa, Tahrirat Kâtibi: Ahmed Efendi

Mevki', Coğrafyası ve Köyleri: Bu nahiye Bergama'nın kısmen güneyinde olup, doğusunda Manisa kazası, kuzeyinde Nevahi-i Bergama yani Konak kasabası ve Nefs-i Bergama, güneyinde Menemen kazası, batısında Çandarlı nahiyesi ile çevrili olup nahiye 17 köye sahiptir.

Merkezi nahiye Bergama'nın güneyinde, Çandarlı Körfezi'nin kuzeyinde ve sahile pek uzak olmayan mevkide ve 38 derece 57 dakika kuzey paraleli ve 24 derece 46 dakika doğu meridyenindedir.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	1878	1913	3791	%80,25
Rum	153	288	441	%19,75
Toplam	2031	2201	2232	%100

Kiliseköy Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Bu nahiye Nefs-i Bergama tımarının bir kısmı demek olup ahval-i sairesi (diğer şeyleri) Bergama gibidir.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1310 Mali Senesi (1312 Hicri) (1894) Def'a 15¹³³

5+611 S. Matbaa, Boyutu:24x16 Yazı Boyutu: 17x9

BERGAMA KAZASI¹³⁴

Bu ve bundan sonraki salnameler hemen hemen her bakımdan aynı oldukları için sadece değişen ya da eklenen bilgilere yer verdik.

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	31274	27611	58885	%82,8
Rum	5706	4852	10558	%14,85
Ermeni	334	438	772	%1,08
Yabancı Bulgar	142	116	258	%0,35
Yahudi	243	252	495	%0,7
Ecnebi	52	24	76	%0,1
Kıpti	116	92	208	%0,3
Toplam	37949	33181	71110	%100

Bergama Kazasının Genel Nüfus Tablosu

Nüfus vukuatı: Bergama kazasında geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 78'si erkek ve 52'si kadın olmak üzere 130 nüfus müceddiden defter-i nüfusa kaydolunmuştur.

Sene-i mezkurede 1105 erkek ve 842kız olmak üzere 1947 doğum, 1015 nikâh, 242 talak (boşanma), 355 erkek ve 452kadın olmak üzere 807 vefatvuku bulmuştur.

Merkezi kazaya bağlı köyler: Aşağıkırıklar, Bölcek, Demirci Boğazı (Kara Çetlemik), Tahtacı, Câber (Kaleardı), Sazçiftliği, Sarıcalar, Kalarga, Karadertipa, Kapıkaya, Göçbeyli, Muhacir Hamzalı, Narlıdere İskanı, Yalnızev (Yayasağır), Nepar, Yağcıbedir, Çakıroğlu, Yağcıbedir (Göde), Yanigöde ve Yukarı Kırıklar.

¹³³ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹³⁴ 1310 Mali senesi (Miladi 1894) s.240-260

ILICA-İ BERGAMA NAHİYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	4706	4302	9008	%96,6
Rum	124	193	317	%3,4
Toplam	4830	4495	9325	%100

İlica-i Bergama Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 161 erkek ve 129kız olmak üzere 290 doğum, 166 nikâh, 147 talak (boşanma), 78 erkek ve 94 kadın olmak üzere 172 vefat vuku bulmuştur.

İlica-i Bergama nahiyesine bağlı köyler: Oruçlar, Doğanç, Ürkütler, Akçenger, Alhatlı, Örenli, Ahmetbeyli, Ayas, Baklalak, Karakeçili, Bölcek, Paşa, Tahtacı, Caber (İlgindere), Çit, Çaltıkoru, İğneşir, Çamavlu, Çeltikçi, Çürükbağlar, harstıyan, Doğanç, Dere, Zağnos, Sarıcaoğlu, Tırmanlar, Alibeyli, Ferizler, Gözelliçe, Karakeçeli (Yoğurtdöken), Çobanlar, Katrancı, Göçenderesi, Hamidiye, Yortanlı ve Yalnızdam.

AYAZMEND NAHİYESİ

Milleti	Nüfus	Oran
İslam	4424	%96,75
Rum	149	%3,25
Toplam	2333 (E), 2240 (K)= 4573	%100

Ayazmend Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 69 erkek ve 46kız olmak üzere 115 doğum, 68nikâh, 41 talak (boşanma), 16 erkek ve 24kadın olmak üzere 40 vefat vuku bulmuştur.

Ayazmend Nahiyesine Bağlı Köyler: Otaburnu, Ağılderesi, Üç Kayağağaç, Bulutçeşme, Beşiktepe, Çukureleği, Çakmak, Dibekderesi, Salihler, Arablar, Kansızlar, Kırccalar (Mezarardı), Kıratlı Peskaya, Karakuyu (Tahtacı), Kavak Alanı, Kemente, Muhacir Osmaniye.

ÇANDARLI NAHIYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	1756	1680	3436	%76,9
Rum	534	502	1036	%23,1
Toplam	2290	2182	4472	%100

Çandarlı Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 72 erkek ve 59 kız olmak üzere 131 doğum, 71nikâh, 7 talak (boşanma), 10 erkek ve 34kadın olmak üzere 44 vefat vuku bulmuştur.

Çandarlı Nahiyesine Bağlı Köyler: Aşağı Çaltan, Uzunburun, Albedri, İncenus (Yenice), Tilki Tepesi, Timurtaş, Hasanağa, Hamidiye, Dörtkarın, Dikilitaş, Sultaniye, Kataralanı, Nerdebanlı, Yukarı.

DİKİLİ NAHIYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	1549	1476	3025	%64,8
Rum	885	864	1649	%35,2
Toplam	2434	2245	4679	%100

Dikili Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 57 erkek ve 51kız olmak üzere 108 doğum, 81 nikâh, 10 talak (boşanma), 12 erkek ve 10kadın olmak üzere 22 vefat vuku bulmuştur.

Dikili Nahiyesine Bağlı Köyler: İsmailler, Bakırdamı, Çağlan, Çamtepe, Samanlık, Abdalcelil, Arapşehri, Kabakum, Koca Oba, Gezilçurku, Karaağaç Nebiler, Mâdili, Yenice.

KOZAK NAHIYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	2916	2813	5729	%100

Kozak Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 89 erkek ve 80 kız olmak üzere 169 doğum, 86 nikâh, 17 talak (boşanma), 29 erkek ve 31kadın olmak üzere 60 vefat vuku bulmuştur.

Kozak Nahiyesine Bağlı Köyler: Okçular, Aşağı Cumalı, Ayvazlar, Aşağıbey, Bağyüzü, Demirci Deresi, Terzi Haliller, Teke, Çamçulu, Hisar, Hacı Hamzalar, Solaklar, Tıfillar, Kıranlı, Kara Veliler, Kaplan, Göbeller, Yukarı Cuma.

KİLİSEKÖY NAHIYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	1897	1928	3825	%88,3
Rum	190	316	506	%11,7
Toplam	2087	2244	4331	%100

Kiliseköy Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Bu nahiye Nefs-i Bergama'nın bir kısmı olup ahvali sairesi Bergama gibidir.

Kiliseköy Nahiyesine Bağlı Köyler: Akragül, Aşağı Şakran, Büz, bağcadere, Beş Kıyı (Özlemiş), Beş Kıyı (Öküz), Teke Çaçan, Tekke Deresi, Cevablı, Çolhalar İskanı, Çallı Bahçe, Sarı Dere, Kurfalı, Koyuneli, Kilimalanı, Yukarı Şakran.

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHIYESİ

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	6445	6116	12561	%83,20
Rum	1033	1005	2038	%13,45
Ermeni	190	316	506	%3,35
Toplam	7750	7398	15148	%100

Nevahi-i Bergama Nahiyesinin Nüfus Tablosu

Nüfus Vukuatı: Nahiye-i mezkurede geçen üç yüz dokuz sene-i maliyesi (Mali 1309) zarfında 324 erkek ve 270 kız olmak üzere 594 doğum, 268 nikâh, 69 talak (boşanma), 110 erkek ve 124kadın olmak üzere 234 vefat vuku bulmuştur.

Nevahi-i Bergama Nahiyesine Bağlı Köyler: İnceoğlan Burhan, İbrahimoglu, Örtülü, Alacalar, Akalanı Tahtacı, Armağanlar, Esenli, Balabanlı, Bağalanı, Tekeli,

Bademalanı, Büyükoba Çetmi, Çiftlik, Çak,Çam, Hamza Hoca, Dünderlı, Değirmeneli, Sucahlı, Soğancı, Cumalı, Dağıstan, Aşıkviran, Işıklar, Karacaali, Köselere, Mısdıklar (Mısdaklar), Musacalı (Gök Meryem), Yayakebir, yaylacık Hardal, Yayalar.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1311 Mali Senesi (1313 Hicri) (M.1895) Def'a 16¹³⁵

3+1+277 S. Matbaa, Boyutu:23x15 Yazı Boyutu: 17x9

BERGAMA KAZASI¹³⁶

Bu salnamede dikkatimizi çeken şey Bergama ile ilgili olarak verilen bilgilerin bir önceki salnamedekilerle birebir aynısı olmasıdır. Öyle ki nahiyelerin nüfus, doğum, ölüm, boşanma vs. bilgiler bile aynıdır. Bundan dolayı bu salnamedeki Bergama ile ilgili bilgileri tekrarlamaktan kaçındık.

---

¹³⁵ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹³⁶ 1311 Mali senesi (Miladi 1895) s.216-235

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1312 Mali Senesi (1314 Hicri) (M.1896) Def'a 17¹³⁷

3+517 S. Matbaa, Boyutu:23x15 Yazı Boyutu: 17x9

BERGAMA KAZASI¹³⁸

Bu salnamede Bergama'yla ilgili olarak bundan öncekilerden (def'a 16 ile def'a 17) esas olarak farklı bir bilgi bulunmadığı için transkribe edilmemiştir.

---

¹³⁷ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹³⁸ 1312 Mali senesi (Miladi 1896) s. 208-228

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1313 Mali Senesi (1315 Hicri) (M.1897) Def'a 18¹³⁹

3+573 S. Matbaa, Boyutu:23x15 Yazı Boyutu: 16.5x9

BERGAMA KAZASI¹⁴⁰

Bu salnamede diğerleri gibi ilk önce kazada bulunan bazı memurların isimleri verilmiş ardından da şehrin ve nahiyelerin nüfusu –milletleri de dahil- en sonunda da kazaya bağlı nahiyelerin ve köylerin nahiyeye ve kazaya uzaklıkları belirtilmiştir. Biz fuzuli bilgiden kaçınmak için salnamenin hepsini değil de daha öncekilerden farklı olanları yazmaya çalışacağız.

Milleti	Okul Türü	Öğretmen	Öğrenci
İslam	İlkokul	6	474
İslam	Ortaokul	3	75
Rum	İlkokul	6	429
Rum-kız	İlkokul	5	297
Musevi	İlkokul	5	97

Bergama Kazasında Okulların Türü ve Mevcudları

Askeri Memurlar: İkinci Ordu-yu Hümayuna Mensup Redif* yirmi İkinci Alayın Üçüncü Bergama Taburu Asker Listesi

Binbaşı: Ali Rıza Efendi(Tabur Komutanı)

Kolağası (Kurmay Başkanı): Osman Efendi, Tabu Kâtibi: Edhem Efendi

1. Bölük: Yüzbaşı Hayreddin Efendi, Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Tevfik Efendi, Mülazım-ı Sani (Üsteğmen) Nazif Efendi

2. Bölük: Yüzbaşı Muhammed Efendi, Mülazım-ı Evvel Ahmed Ağa, Mülazım-ı Sani Hüseyin Efendi

¹³⁹ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁴⁰ 1313 Mali senesi (Miladi 1897) s.185-206

* Redif: İhtiyatta tutulan kur'a askeri

3.Bölük: Yüzbaşı Şükrü Bey, Mülazım-ı Evvel Muhammed Efendi, Mülazım-ı Sani Muhammed Efendi

4.Bölük: Yüzbaşı Bekir Efendi, Mülazım-ı Evvel Hakkı Efendi, Mülazım-ı Sani Selim Bey

Tüfençî (Tüfekçi) Mustafa Usta, Memur. Mülazım Sani Alı Rıza Efendi, Yardımcısı: İdris Çavuş, Misafir Mülazım Sani İdris Bey

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	32271	28870	61141	%82,34
Rum	5099	4218	9317	%12,55
Ermeni	340	447	787	%1,06
Yahudi	243	252	495	%0,67
Uyruksuz	52	24	86	%0,11
Yabancı	1609	826	2435	%3,28
Toplam	39614	36637	74251	%100

Bergama Kazasının Genel Nüfus Tablosu

KASABANIN MEKÂNLARI VE MEVCUDLARI

Hane: 3761, Dükkan: 827, Han: 13, Hamam: 5, Fabrika: 4, Un Değirmeni: 8, Ta'sirhane* : 6, Hükümet Konağı: 1, Telgrafhane: 1, Ziraat Bankası: 1, Cami-i Şerif: 14, Mescid: 10, Kilise: 2, havra: 1, Gureba Hastanesi: 1, Ortaokul: 1, İlkokul (Müslim-Erkek): 5, Medrese: 1, Gayrimüslim Mektebi: 6

Çeşidi	Kuruş	Para*
Emlak Vergisi	1.351.535	10
Temettü'(Kar) Vergisi	361.298	-
Askerlik Bedeli	229.790	10
Aşar Vergisi	2.360.900	-
Ağnam Vergisi	692.567	20

* Ta'sirhane: Tohumdan yağ çıkarma tesisi

* Para: Kuruşun 40'ta biri

Orman ve Maden Hasılatı	104.651	20
Emlak ve Tapu Vergisi	94.674	30
Mahkeme Harçları	44.888	20
Rüsum ve Hasılat-ı Müteferrika	177.212	20
Ma'ruf-u Hassa-i İa'nesi	249.457	-
Menafi' Hassa-i İa'nesi	113.030	-
Toplam	5.780.005	10

Bergama Kazasının 312 Senesi Gelirleri

Nahiyeler	Hane Sayısı	Müslim	Gayr-i Müslim	Toplam	Merkeze Uzaklık
Nevahi-i Bergama	669	2531	-	2531	3 saat*
Ilıca-i Bergama	45	135	45	180	3 saat
Kozak	227	445	-	445	4 saat
Ayazmend	380	1342	149	1491	8 saat
Dikili	445	467	1214	1681	6 saat
Çandarlı	464	1107	664	1771	6 saat
Kiliseköy	240	610	475	1085	4 saat

Kazaya Bağlı Nahiyelerin Hane, Nüfus ve Merkeze Uzaklık Tablosu

Köy İsimleri	Merkeze Uzaklık		Köy İsimleri	Merkeze Uzaklık	
	Saat	Dakika		Saat	Dakika
Muhacir Hamzalı	1	-	Narlidere	2	15
Yukarı Kırıklar	1	30	Pınar	2	30
Yanı Göde	2	-	Kara Çanlıcak	3	-
Çayır	1	-	Aşağı Kırıklar	3	-
Çakırlar	1	15	Kalarga	2	30
İncecikler	1	30	Saz Çiftlik	2	30
Yerli Tahtacı	1	30	Bölcek	5	-
Yaya Sağır	1	-	Sarıcalar	6	-
Yalnız Ev	1	15	Göçbeyli	6	-

* 1 saatlik mesafe = 5 km'dir.

Tepeköy	1	30	Avunduruk	2	30
---------	---	----	-----------	---	----

Bergama Kazasına Bağlı Köylerin İsimleri ve Merkeze Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyyeye		Kazaya			Nahiyyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkez Nahiye	-	-	3	-	Yaylacık	1	30	3	-
Konak	-	35	3	15	Musacalı	2	20	3	-
Hamza Kocalı	2	-	5	-	Yaylalar	3	30	3	30
Cumalı	2	30	6	-	Balabanlı	2	30	3	30
Değirmenci	1	30	4	30	Sucahlı	1	30	3	30
Koca Ömerli	1	30	4	30	Büyük Yay	-	30	2	25
Çebni Büyük Oba	3	-	6	-	Dündarlı	-	30	2	15
Çak	3	-	6	-	Dağistan	1	30	3	-
Aşıkviran	2	30	5	30	Bağ Alanı	2	30	4	-
Musdaklar	2	-	5	-	Burhan	3	-	2	20
Köseler	2	15	5	15	Kara Hıdırlı	4	-	2	-
Evrenveli	4	-	5	30	Armağanlar	2	-	1	20
Badem Alanı	1	20	5	-	Kaşıkcı	2	20	1	30
Muzuk Burunu	-	45	3	45	Moğancı	6	-	2	30
Aşıklar	-	30	3	-	Çam Köy	5	-	2	-
Tekeli	1	-	4	-	Alacalar	4	-	2	-
Çiftlik	2	-	4	-	Tiğelti	3	30	-	30
Ak Alanı	2	25	4	-	Esenli	3	30	-	30
Karaçalı	2	20	3	20	Sindel	3	-	1	-
İbrahimoğlu	2	-	4	-					

Nevahi-i Bergama Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyyeye		Kazaya			Nahiyyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	3	-	Çaltıkoru	2	-	3	30
Ayas	-	15	2	45	Dar	2	-	3	30
Hamidiye	-	15	2	45	Karalar	3	-	5	-
Doğancı	-	45	3	-	Kırcalar	3	15	5	15
Ferizler	1	-	2	30	Akçenger	3	-	5	-
Çit	1	15	2	-	Karacalar	3	-	5	-
Ahmetbeyler	1	15	2	-	Ürkütler	5	-	7	-
Paşa	1	30	3	-	İğneşir	4	-	6	-
Örenli	2	-	2	-	Sarıcaoğlu	3	30	5	30
Göçendere	2	15	3	15	Alhatlı	3	-	5	-
Tahtacı	3	-	3	-	Çamoba	3	-	4	-
Yoğurt Döken	2	30	2	30	Çayır Ilgındere	3	-	7	-
Çürükbağlar	3	-	3	30	Karakeçili	1	30	4	-
Pireveliler	3	-	5	-	Yalnız Dam	4	-	5	-
Yotanlı	2	20	4	-	Güzellice	2	30	6	-
Tırmanlar	3	-	4	-	Alibeyli	1	-	4	-
Çobanlar	4	-	5	-	Rum	-	30	3	30
Katranlı	4	-	5	-	Kıyıkabatahtacı	2	30	4	-

Ilıca-i Bergama Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy isimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyyeye		Kazaya			Nahiyyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	4	-	Bağyüzü	2	30	7	-
Karaveliler	1	30	5	-	Solaklar	4	-	8	-
Karaklı	2	-	5	30	Tıfillar	5	-	9	-
Çamavlu	2	15	6	-	Demircidere	3	30	6	30
Teke	2	20	7	-	Aşağibey	3	-	7	-
Yukarı Cuma	2	-	5	-	Kaplan	3	30	7	30

Terzi Haliller	1	-	5	-	Ayvadlar	2	30	6	30
Hahamzalar	1	30	5	30	Hazar	2	-	6	-
Aşağı Cuma	1	30	5	30	Gövelller	1	30	5	30
Okçular	2	30	6	30					

Kozak Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyeye		Kazaya			Nahiyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	8	-	Kansız	1	45	8	-
Arablı	2	20	10	-	Salihler	2	30	6	-
Osmaniye	2	-	10	-	Kimse	3	30	6	-
Mezarardı	1	30	9	-	Yaskaya	2	30	6	30
Orta Burunu	1	30	9	-	Dibek Deresi	3	30	9	30
Bulut Çeşme	1	45	9	30	Kavak Alanı	4	-	9	-
Çakmak	1	15	9	-	Karakıyı Tahtacı	4	-	9	-
Üçkaya Ağaç	1	15	9	-	Ağıl Deresi	2	45	8	-
Pestebek Tepe	1	45	9	-	Çukur Alanı	4	-	10	-

Ayazmend Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyeye		Kazaya			Nahiyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	6	-	Mahbele	2	-	5	-
İsmailler	-	10	5	45	Çaklan	4	-	4	-
Hamidiye	-	10	5	45	Samanlık	3	30	4	-
Kayakum	-	30	6	30	Yenice	3	-	3	30
Benili	3	-	6	-	Koca Oba	2	30	4	-
Bükeller	2	30	6	-	Karye	2	-	4	30
İslamlar	2	-	5	30	Demirciler	1	30	5	-
Güzelce Göz	1	30	5	-					

Dikili Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyyeye		Kazaya			Nahiyyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	6	30	Uzun Burun	2	45	6	-
Dert Kadın	-	30	6	30	Hasan Ağa	3	-	7	-
Delikli Taş	-	45	6	-	Nerdebanlı	3	-	7	-
Buhur Taş	1	-	5	-	Elidir	3	20	7	-
Çaltan	2	-	5	-	Eyi Yunus	4	-	7	-
Sultaniye	2	15	5	-	Kıta Alanı	3	-	6	-
Rotki Tepe	2	-	6	30					

Çandarlı Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

Köy İsimleri	Mesafe				Köy İsimleri	Mesafe			
	Nahiyyeye		Kazaya			Nahiyyeye		Kazaya	
	S.	D.	S.	D.		S.	D.	S.	D.
Merkezi Nahiye	-	-	4	-	Eğriköy	2	30	3	-
Aşağı Şakran	2	-	6	-	Bozköy	2	-	3	30
Yukarı Şakran	2	10	6	-	Körkaleli	1	30	4	-
Bahçe Dere	2	30	4	-	Hekim Alanı	1	45	3	30
Oğuz Köy	3	-	4	-	Çallıbahçe	1	30	4	-
Urlamış	1	15	5	-	Tekkedere	1	-	5	-
Çölmeler	1	30	5	30	Tekkeçeçen	-	30	5	30
Koyuneli	4	30	4	30	Çetmi Sarıdere	1	30	4	-
Cevaplı	2	30	4	30					

Kilise Nahiyesine Bağlı Köylerin Nahiyyeye ve Bergama'ya Uzaklıkları

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1314 Mali Senesi (1316 Hicri) (M.1898) Def'a 19¹⁴¹

3+552 S. Matbaa, Boyutu:23x15 Yazı Boyutu: 16.5x9

BERGAMA KAZASI¹⁴²

Bu salnamede yer alan Bergama ile ilgili bilgiler bundan önceki (def'a 18) ile hemen hemen aynıdır. Bundan dolayı bu kısmın transkribini yapmadık.

---

¹⁴¹ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁴² 1314 Mali senesi (Miladi 1898) s.172-193

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1315 Mali Senesi (1317 Hicri) (M.1899) Def'a 20¹⁴³

3+490 S. Matbaa, Boyutu:23x15 Yazı Boyutu: 16.5x9

BERGAMA KAZASI¹⁴⁴

Bu salname de daha öncekiler gibi Bergama ile ilgili olarak hemen hemen aynı bilgileri ihtiva etmektedir.

---

¹⁴³ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁴⁴ 1315 Mali senesi (H.1318)(Miladi 1898) s.172-184

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1317 Mali Senesi (1319 Hicri) (M.1901) Def'a 21¹⁴⁵

426 S. Matbaa, Boyutu: 23x15 Yazı Boyutu: 17x9.5

BERGAMA KAZASI¹⁴⁶

Bu salname de daha öncekiler gibi Bergama ile ilgili olarak hemen hemen aynı bilgileri ihtiva etmektedir.

---

¹⁴⁵ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁴⁶ 1317 Mali senesi (H.1319)(Miladi 1901) s.126-138

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1318 Mali Senesi (1320 Hicri) (M.1902) Def'a 22¹⁴⁷

2+433 S. Matbaa, Boyutu: 23x15 Yazı Boyutu: 17x9.5

BERGAMA KAZASI¹⁴⁸

Bu salnamede ki Bergama ile ilgili kısım bundan önceki salnameyle tıpa tıp aynı olduğundan transkribe edilmemiştir.

---

¹⁴⁷ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁴⁸ 1318 Mali senesi (H.1320)(Miladi 1902) s. 128-137

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1319 Mali Senesi (1321 Hicri) (M.1903) Def'a 23¹⁴⁹

2+420 S. Matbaa, Boyutu: 23x15 Yazı Boyutu: 17x9.5

BERGAMA KAZASI¹⁵⁰

Bu salname kaza hakkında bilgilerin verildiği son salname olduğu için bu salnameyi baştan sona yazmayı uygun gördük.*

Me'murin-i Kaza: Kaymakam: Rasih Bey, Nâib: Yusuf Ziya Efendi, Müftü: Hacı İzzet Efendi, Mal Müdürü: Mustafa Hamdi Efendi, Tahrirat Kâtibi: Rasih Beyefendi

Meclis İdaresi: Reis: Kaymakam Bey, Azalar: Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Metropolit Kavayavas Efendi, Ahmed Efendi, Abdülkadir Efendi, Hiristo Efendi

Mal Kalemi: Mal Müdürü Muavini: Ahmed Efendi, Yardımcısı: Emin Efendi, sandık Emni: Ömer Lütfü Efendi

Bidayet Mahkemesi: Reis: Nâib Efendi, Başkâtip: Faik Bey, Kâtibi Sani (2. Kâtip): Hüseyin Efendi, Müstantik (Sorgu Hakimi) Muavini: Mustafa Efendi, Mukavelat Muhariri: Osman Efendi

Ticaret Mahkemesi: Reis: Nâib Efendi, Kâtip: Faik Bey, Azalar: Mustafa Efendi, Hüseyin Efendi, İstimad Efendi, Yuda Efendi

Ziraat Bankası: Reis: Hacı Tevfik Efendi, Azalar: İsa Bey, Yurağaki Efendi, Yuriki Efendi, Muhasebat Kâtibi: Hüseyin Avni Bey, Refiki Sani: Münhal (Boş) Refiki Salis: İbrahim Efendi, Banka Sermayesi: 5.549.896 kuruş

Diğer Memurlar: A'şar Memuru: Ömer Efendi, A'şar Başkâtibi: Davud Efendi, A'şar İkinci Kâtip: Hüseyin Efendi, Nüfus Memuru: Hasan Efendi, Nüfus Kâtibi: Şerif Efendi, Tapu Kâtibi: AbduhEfendi, Posta Müdürü: Mustafa Efendi, Duyunu Umumiye

¹⁴⁹ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁵⁰ 1319 Mali senesi (H.1321)(Miladi 1903) s.125-134

* Bundan sonraki kalan iki salname sadece kazanın ahvali tarihçesini ve şehre gidiş ücretlerini gösterdiği için şehrin o zamanki bilgilerini içermemektedir.

Memuru: İbrahim Efendi, Reji Memuru: Mavruyane Efendi, Orman Tezkire Memuru: Yohannes Efendi, Hapishane Gardiyanı: Ahmed Dede, Evkaf Vekili: Mustafa Efendi, Muhabere Memuru: Muhammed Efendi, Tahrirat Kâtibi Muavini: Hüseyin Efendi, Orman Suvarisi: Muhammed Efendi, Zabıta Memuru Mülazım: Ramazan Efendi, Polis Komiseri: Hüseyin Efendi, Polis: Galib Efendi

Belediye Dairesi: Reis: Hacı Hüseyin Efendi, Azalar: İsa Bey, Mihalaki Efendi, Hacı Tevfik Efendi, İstavri Efendi, Kâtip ve Sandık Emni: Osman Efendi. Belediye Geliri: 85.000 kuruş

Mekteb-i Rüşdiye: Muallim-i Evvel: Hilmi Efendi, Muallim Sani: Muhammed Efendi, Hüsnü Hat Muallimi: Mustafa Efendi. Öğrenci sayısı: 60

Mekteb-i İbtidaiyye (İlkokul): Muallim-i Evvel: Ali Efendi, Muallim-i Sani: İsmail Efendi, Muallim-i Salis: Mustafa Efendi, Muallim-i Rabi': Halil Mustafa Efendi, Muavin: Muhammed Yusuf Sülüs Muallimi: Şerif Ahmed Efendi. Öğrenci sayısı: 511

Okul Türü	Derecesi	Muallim	Öğrenci Sayısı
Rum Mektebi	İbtidai (İlkokul)	8	280
Rum Kız Mektebi	İbtidai (İlkokul)	5	247
Musevi Mektebi	İbtidai (İlkokul)	5	97

Gayri Müslim Mektebi

Tedarik-i Vesait-i Nakliyat-ı Askeriyye Komisyonu: Reis: Kaza Kaymakamı, Azalar: Ali Ağa, Muhammed Efendi, Abdulkadir Efendi, Muhammed Ağa, Kâtip: Hamdi Efendi

Maarif komisyonu: Reis: Azmi Efendi, Azalar: Muhammed Efendi, Ömer Ağa, Halil Efendi, İbrahim Efendi, Mustafa Efendi, Halil Efendi, Kadri Efendi, Kâtip ve Sandık Emni: Mustafa Efendi

Askeri Memurlar: Redif (İhtiyat Kuvvet) 22. Alayın 3.Bergama Taburu

Tabur Komutanı: Binbaşı Ali Rıza Efendi (Yunan Madalyası), Kurmay Başkanı: Osman Efendi (Girid, Yunan ve Karadağ Madalyası), Tabur Kâtibi: Bekir Efendi

1.Bölük: Yüzbaşı: Mustafa Efendi, Mülazım-ı Evvel: Mustafa Efendi, Mülazım-ı Sani: (Münhal)

2.Bölük: Yüzbaşı: Muhammed Efendi (Yunan Madalyası), Mülazım-ı Evvel: Ahmed Ağa, Mülazım-ı Sani: Hüseyin Efendi

3.Bölük: Yüzbaşı: Şükrü Bey, Mülazım-ı Evvel: (Münhal), Mülazım-ı Sani: Muhammed Efendi (Gümüş İmtiyaz ve Yunan Madalyası)

4.Bölük: Yüzbaşı: Bekir Efendi (Gümüş İmtiyaz ve Yunan Madalyası), Mülazım-ı Evvel: Hakkı Efendi (Gümüş İmtiyaz ve Yunan Madalyası), Mülazım-ı Sani: İbrahim Edhem Efendi

Tüfenkçi: Osman Efendi, İlave Taburiyye-i Memur-u Mülazım-ı Saniler: Rahmi Efendi, Hilmi Efendi, Ziya Efendi, İlave Taburiyye-i Memur-u Süvari Mülazım-ı: Talat Efendi

Mekân-ı Umuriyye ve Hayriyye: Hükümet Konağı: 1 adet, Telgrafhane: 1 adet, Ziraat Banka İdaresi: 1 adet, Cami-i Şerif: 14 adet, Mescid: 10 adet, Kilise: 2 adet, Havra: 2 adet, Gureba Hastanesi: 1 adet

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	9742	7397	17139	%72,65
Rum	2235	1250	3585	%15,20
Ermeni	150	131	281	%1,20
Yahudi	234	252	495	%2,10
Uyruksuz	52	22	74	%0,31
Yabancı	1661	850	2551	%10,81
Toplam	13890	9750	23590	%100

Bergama Merkezi Kazanın Nüfus Tablosu

Kasabanın Mekân-ı Mevcudiyesi: Hane: 3761 adet, Dükkan: 767 adet, Han: 13 adet, Hamam: 5 adet, Fabrika: 1 adet

Okullar: Rüşdiye: 1 adet, İbtidaiyye: 5 adet, Medrese: 5 adet, Gayri Müslim Mektebi: 6 adet

Çeşidi	Kuruş
Emlak Vergisi	1.350.920
Temettü'(Kar) Vergisi	168.951
Askerlik Bedeli	251.375
Aşar Vergisi	2.450.000
Ağnam Vergisi	773.080
Orman ve Maden Hasılatı	39.058
Emlak ve Tapu Vergisi	79.855
Mahkeme Harçları	44.214
Rüsum ve Hasılat-ı Müteferrika	114.892
Ma'ruf-u Hassa-i İa'nesi	22.975
Menafi' Hassa-i İa'nesi	11.666
Aşar Menafi' Hassa-i İa'nesi	233.334
Bedeli Aşr Menafi' Hassa-i İa'nesi	14.740
Emlak ve Temenniatla Bedeli Askeri Techizatı	109.296
Canvar Vergisi	495
Toplam	5.673.825

Bergama Kazasının 318 Senesi Gelirleri

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam	Oran
İslam	33178	29595	62723	%82,54
Rum	5118	4280	9397	%12,36
Ermeni	340	447	877	%1,15
Yahudi	243	252	495	%0,65
Uyruksuz	52	22	74	%0,10
Yabancı	1661	950	2511	%3,30
Toplam	40541	3546	75987	%100

Bergama Kazasının Genel Nüfusu

NEVAHİ-İ BERGAMA NAHİYESİ

Müdür: Memduh Bey, Nâib: Ali Rıza Efendi, Tahrirat Kâtibi: Ali Rıza Efendi, Vergi Kâtibi: İsmail Efendi

KOZAK NAHİYESİ

Müdür: Şaban Fehmi Efendi, Nâib: Ahmed Muhtar Efendi, Tahrirat Kâtibi: Fahri Efendi, Vergi Kâtibi: Rıfat Efendi

AYAZMEND NAHİYESİ

Müdür: İsmail Hakkı Efendi, Nâib: Ali Rıza Efendi, Tahrirat Kâtibi: Nuri Efendi, Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi

DİKİLİ NAHİYESİ

Müdür: Kamil Efendi, Nâib: Celaleddin Efendi, Tahrirat Kâtibi: Sezai Efendi, Vergi Kâtibi: Mustafa Efendi

ÇANDARLI NAHİYESİ

Müdür: Muhammed Şükrü Efendi, Nâib: Tahir Efendi, Tahrirat Kâtibi: Galib Efendi

KİLİSE NAHİYESİ

Nâib: Hacı Nuri Efendi, Rusumat Memuru: İbrahim Efendi, Tahrirat Kâtibi: Hüseyin Efendi, Zabıta Memuru: Mustafa Çavuş, Vergi Kâtibi: Şerif Efendi

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (SALNAME-İ VİLAYETİ AYDIN)

1321 Mali Senesi (1323 Hicri) (M.1905) Def'a 24¹⁵¹

2+404 S. Matbaa, Boyutu: 23x15 Yazı Boyutu: 17x9.5

BERGAMA KAZASI¹⁵²

Bu salnamenin diğer salnamelerden farkı şehre nasıl ve ne kadara (fiyata) gidildiği dışında sadece şehrin tarihini almıştır. Aynı durum bundan sonraki son salnamede de olduğundan dolayı, biz bu salnamede sadece şehre gidiş ücretlerinin verildiği kısmın transkriptini yapacağız. Şehrin tarih transkriptini yaparken de daha açık ve anlaşılır olan diğer salnameden yararlanacağız.

Nereden	Nereye	Ne ile	Nasıl	Sınıf	Kuruş*	Para*
İzmir'den	Soma'ya	Tren	Tek Yön	1.sınıf	76	-
İzmir'den	Soma'ya	Tren	Tek Yön	2.sınıf	60	30
İzmir'den	Soma'ya	Tren	Tek Yön	2.sınıf	42	20
Soma'dan	Bergama'ya	Fayton	Tek Yön	Hususi	80	-
Soma'dan	Bergama'ya	Karûça*	Tek Yön	-	50	-
İzmir'den	Bergama'ya	Tren	Gidiş-Dönüş	1.sınıf	114	-
İzmir'den	Bergama'ya	Tren	Gidiş-Dönüş	2.sınıf	90	-
İzmir'den	Bergama'ya	Tren	Gidiş-Dönüş	3.sınıf	66	30
Soma'dan	Bergama'ya	Fayton	Gidiş-Dönüş	-	140	-
Soma'dan	Bergama'ya	Karûça	Gidiş-Dönüş	-	90	-
İzmir'den	Menemen'e	Tren	Tek yön	1.sınıf	13	-
İzmir'den	Menemen'e	Tren	Tek yön	2.sınıf	10	10
İzmir'den	Menemen'e	Tren	Tek yön	3.sınıf	7	20
İzmir'den	Bergama'ya	Fayton	Tek yön	-	150	-
İzmir'den	Bergama'ya	Karûça	Tek yön	-	100	-

¹⁵¹ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁵² 1321 Mali senesi (H.1323)(Miladi 1905) s.125-134

* 1 Lira-i Osmaniye= 100 kuruş

* 1 Kuruş = 40 para

* Karûça: Bir çift at tarafından çekilen üstü kapalı ve yaylı bir binek arabası.

İzmir'den	Menemen'e	Tren	Gidiş-Dönüş	1.sınıf	19	20
İzmir'den	Menemen'e	Tren	Gidiş-Dönüş	2.sınıf	15	25
İzmir'den	Menemen'e	Tren	Gidiş-Dönüş	3.sınıf	11	10
İzmir'den	Bergama'ya	Fayton	Gidiş-Dönüş	-	250	-
İzmir'den	Bergama'ya	Karûça	Gidiş-Dönüş	-	160	-
İzmir'den	Dikili'ye	Vapur	Tek yön	-	40	-
Midilli'den	Dikili'ye	Vapur	Tek yön	-	30	-
Dikili'den	Bergama'ya	Fayton	Tek yön	-	60	-
Dikili'den	Bergama'ya	Karûça	Tek yön	-	40	-
İzmir'den	Dikili'ye	Vapur	Gidiş-Dönüş	-	80	-
Midilli'den	Dikili'ye	Vapur	Gidiş-Dönüş	-	60	-
Dikili'den	Bergama'ya	Fayton	Gidiş-Dönüş	-	100	-
Ayvalık'tan	Dikili'ye	Vapur	Tek yön	-	40	-
Ayvalık'tan	Dikili'ye	Vapur	Tek yön	-	80	-
Ayvalık'tan	Bergama'ya	Karûça	Tek yön	-	160	-
Ayvalık'tan	Bergama'ya	Karûça	Tek yön	-	300	-

Bergama'ya deniz ve kara yoluyla geleceklerin şimendifer (tren), araba, vapur vs. ücretleri

Not: Bir kişi hususi olmak üzere fayton veya karûça tutacak olursa yukarıda gösterilen ücreti ödemesi gerekir. Eğer bir fayton ya da karûçaya iki veya üç kişi binecek olursa yukarıdaki ücret kaç kişi binerse ona göre bölüştürülür.

AYDIN VİLAYET SALNAMESİ (Salname-i Vilayeti Aydın)

1324 Mali Senesi (1326 Hicri) (M.1908) Def'a 25¹⁵³

776+5 S. Matbaa, Boyutu: 25x17 Yazı Boyutu: 21x11.5

BERGAMA KAZASI¹⁵⁴

Bu salnamede sadece şehrin tarihçesi anlatılmıştır. Başka bir bilgi de verilmemiştir. Şimdi biz bu salnamenin transkriptini yapmaya çalışacağız.

BERGAMA KAZASI'NIN AHVALİ TARİHÇESİ

Bergama kazasının sahilde Agamnos isminde küçük bir kasaba vardır. Burası kadim (eski) Kanai beldesidir. Dikili yakınında Kal'a ismiyle bir yer vardır. Burası da eski Atarna şehridir. Buranın arazisi geniş ve kuvve-i enbatiyesi (bitkilerin verimliliği) darb-ı mesel hükmünde idi. Amcası Hermiyes şehrin hakimi olduğu zaman Büyük İskender'in hocası meşhur hekim Aristo burada ikamet etmiş ve şehir bu suretle şöhretlenmiştir. Bu Hermiyes, tavâşiden (harem ağası) olup bir bankerin hizmetinde bulunuyordu. Atina'ya vuku' bulan seyahatinde Aristo ve Platon'un derslerinde bulundu ve geri döndüğünde efendisiyle ortaklık yaptı. Cebr ve kuvvetle Atarna şehrine hakim olmuş olan efendisinin vefatı üzerine mülküne ve şehrine bu varis oldu. Aristo ile Henocrate'yi yanına aldirarak pek büyük riayet ve ihtiram gösterdi ve kardeşinin kuzenini Aristo'ya nikâhladı.

İran hizmetinde bulunan Memnon ile Khodien nesline zahiren Hermiyes ile akd-i müddet eyleyip bit-takrib Hermes'i kendi hanesine celbeyledi (getirtti). Ve hemen ahz-u girift ettirip (yakalatıp) İran hükümdarına gönderdi. Eğer Hermiyes şehre hakim iken vefat etmiş olsaydı Aristo kendisine halef olarak hükümdarlık makamına terfi' edecekti. Fakat filazof Aristo ile dostu Henocrate Metikzan'a hareket ederek Atarna'dan ayrıldılar ve İranlılar buraya muzaffer bir şekilde girdiler.

¹⁵³ (İzmir Vilayet Matbaası) Bulunduğu yerler: AEK, AMK, MİL, İÜK, TSK, TTK, SK

¹⁵⁴ 1324 Mali senesi (H.1326)(Miladi 1908) s. 826-832

Eski Pitane şehri Çandarlı ismiyle anılmaktadır. Sahilde olup iki limana sahiptir. Bergama Krallığı'nın te'sisinde Bergama şehri için ticaretgah bir liman hükmünde idi. Zaman-ı memuriyetine Pitane'de denizde batmayıp suyun üzerinde yüzmek hasasına sahip bir çeşit tuğla i'mal olunurdu. 1883 tarihinde Baltacı İzzetli Damustan Beyefendi sa'y ve himmeti ile burada kazı çalışması yapılarak bulunan eşyalar mevzu-u hümayunda özel bir yere konmuştur.

Clea şimdi Bakkal İskelesi denilen yerdedir. Bergama Kralları ve Atarlar zamanında burası Bergama'nın tersanesi olmuştur. Antikos aleyhine savaşa teşebbüs ettiği sırada Scipion hastalanarak bu şehirde kalmış ve zikredilen hükümdar tarafından gayet kıymetli bir hediyeye sahip olmuştur. Bu hediye Yunan sularında deniz seferi ettiği sırada esir düşmüş olan oğlunun hürriyetidir.

Makdama liman olup şimdi toprak ve bataklık halde bulunan mahallelere kadar girip tahariyat icra etmek (araştırmalar yapmak) gayet müşküldür. Kaikos nehrine yani şimdiki Bakırçay diye isimlendirilen suyun mecrasından gelen topraklar yığılarak sahil deniz içinde birkaç mil mesafe ilerlemiş ve nehrin mecrasında kum yığınının bir set husule gelmiştir.

Bu civar tamamen gayri meskundur. Bu da bataklıklardan hasıl olan taaffun (pis koku) sebebiyle havasının ihlal olunmasından ve sıhhate zararlı olmasından ileri gelmektedir.

Harabelerin halini tarif esbab-ı meşruhaya binaen gayet müşküldür. Kaledekiler memleketlerinin su ve havası katırların doğumlarına mani olacak kadar gayri saf oldukları zannında bulunarak ve döl almak için başka bir yere gönderirlerdi bu hale başkaca bir sebep bulmadıklarından ihtimal ki bir beddua bulunduğunu sanmışlardı. Çünkü şehir Heredot'a göre ne derece-i hararetiyle (sıcaklığı) ne de ahval-i havaiyece (hava durumu) ve sâirece bir sebep-i zahir yok idi. 1885 senesinde Avusturya ve Macaristan hükümeti tarafından hafriyat icraası için izin alınmış ve burada mermerden, züccacdan (şişe, cam) ve topraktan yapılmış hayli eşya bulunmuş ise de çalışma kırk günden fazla sürmemiştir.

Çandarlı ile Bergama arasında Kalarga isminde bir Rum kasabası vardır. Bu da eski Teutrenie Akropol şehridir. Bu mevkiden Bergama'ya gitmek için biraz uzakta Kaikos (Bakırçay) takip edilir ve Bergama'nın (İç Kalesi) 20 kilometre mesafeden fark edilir.

Bergama Pyrhus ve oğlu Pergamos ile Andromaque tarafından tesis olunmuştur (kurulmuştur). Bergama'nın kuruluşundan sonra takip eden ilk asırlar emine-i kadimenin zulmeti arasında kaybolup gitmektedir. Büyük İskender'in vefatından sonra Bergama Kalesi'nin mevkiindeki fevkaladelik ve ehemmiyet İskender'in generallerinden ve varislerinden kral Lysimachos'un nazar-ı dikkatini celb eylediğinden (dikkatini çektiğinden) burasını zamanımızda 47.000.000 Frank tahmin olunan hazinenin muhafazası için emin bir mahal olmak üzere seçti ve emri muhafazası için gayet güvenilir bulunan Phileteros verdi. Pespayelikten büyük bir mevkiye geçen, iktidar ve nüfuz kazanan bu zat Boa isminde birinin oğlu idi. Çocuklukta bir kaza sonucu kısır kalmış idi. İdare ve tasrif cihetinde mahareti ve istidadıyla kral Lysimakos'un tevcihini ve muhabbetini kazandı. Kral bu sebeple kendisine hazinedarlığı verdiği gibi bu kıymetli hazinenin mahfuz bulunduğu Bergama Akropolü'nün Bergama Kalesi'nin muhafızlığı ve kumandanlığını da verdi. Bir müddet kral, kethüdasının kemali sadakatiyle iftihar etti. Fakat bu kethüda Lysimakos'un zevcesi Arasinuna'nın bir takım desise ve hudaileri (hile) sebebiyle yakında bir kahra uğrayacağını anlayınca kendini korumak için başka bir çare ve vasıta düşünmeksizin hemen i'lan-ı istiklal eyledi (bağımsızlığını ilan etti). Suriye hükümdarı Slevkos bu zatın yaptığı işi teşvik ettiğinden ve Lysimakos ise Sard civarında Slevkos ile yapılan bir muharebede öldüğünden Philetere gayet desisekarane kurduğu tuzaklar sayesinde başka bir vasıtaya müracaata mahal kalmaksızın düşmanlarından kurtulup bir yüce mevki kazanmaya ve yirmi (20) sene boyunca kemal-i debdebe ile devletin başına geçmeye muvaffak oldu. Evvelce Slevkos'a Lysimakos hazinenin tamamının kendisine ait olduğunu kabul edip sonra bunu kabul etmediğinden birbirlerine te'lifi kabul olunmaz bir düşman kesilmişlerdi. Fakat talih bu defa da Philetere yaver oldu (güldü). Yedi ay kadar husumetten sonra Slevkos'un Mısır hükümdarı Patalema'nın ihanetine uğrayarak öldürüldü. Bu andan itibaren Philetere teşkil ettiği hükümetin idaresiyle kemali sükûn ve rahat içinde meşgul ve müstefid civar hükümdarlarla ittifak yaparak onlardan da müsterih kaldı. Phileteros Bergama hükümetini yeğeni Eumenes'e terk etti. Evsaf-ı metine ile muttasıf olan bu prens ise iktisap ettiği mirası kemal-i şiddet ve defaatle muhafazaya muktedir oldu. Antikos Philetere tarafından imzalanan anlaşmanın icrası hakkında ısrar ettiğinden nihayet savaş ilanına mecbur görünüp yine Sardes civarında muharebe meydanına daha doğrusu Bergama Krallığı'nın istikbali hakkında

bir netice hasıl edecek bir mahal oldu. Antikos mağlup olarak mağlubiyetinden bir müddet sonra vefat etti. Eumene 22 sene krallık yaparak M.Ö. 241 tarihinde vefat etti.

Eumenes, amcazadesi ve halefi olan I.Attalos'u Galatlar üzerine büyük muzafferiyetine müteakip ilk defa kral ilan etti.

Muharebede hiçbir prens Attal'ın yardımına gelmemiş idi. Sadece Galatlar ismi bile Asya Kavimlerini fazlasıyla korkutmakta idi ve bunlar Bergama üzerine yürüdüler. Attal'ın ordusu korku ve dehşet içinde kalmış idi. Bunun üzerine Attalos bir tedbir düşündü. Elinin içine ters olarak 'Nika' yani muzafferiyet (zafer) kelimesini yazarak bir kurbanın ciğeri üzerine yapıştırdı ve askerlerine bunu gösterdi. Askerler bunu muavenet-i Rabbaniyeye (Tanrının Yardımı) işaret bilerek cesaretlerini topladılar. Gayet dehşetli bir savaş vukua geldi. Galatlar nihayet kaçmaya mecbur oldu. O vakte kadar yenilmez gözüyle bakılan bir kavmi bu suretle hezimete uğratmak ve onları yenmek Asya Kavimleri'nin dikkatini çekmişti.

Bu galibiyet üzerine Attal'ın iktidarı ve şöhreti arttığından ayrıca tabi' düşmanları olan Suriye hükümdarının hasedi ve gururu tahrik edildiğinden Slevkos, Bergama kralı üzerine yürüdü. Bergama kralı ise bu yeni düşmanın elinden kolayca kurtulmanın bir çaresini buldu. Selevkos bir suikast sonucu öldürüldü. Attalos Adramistium'a kadar uzanan araziye hüküm ve nüfuzunu ve kuvvetini icra ederek 44 sene krallık yaptı.

Ondan sonra II.Eumene babasının yerine hükümdar geçti ve Antihos aleyhine vukua gelen savaşta Romalılarla müttefik oldu. Her muzafferiyette arazisini bir miktar genişletti. Bu suretle krallığını daima genişletmeye çalışması şaibeye yol açmış ve Romalıların düşmanlarını gizliden gizliye teşvik etmekle itham olunmuş ve Romalılar bir komiserle bu hükümdarın hareketini teftiş etmişlerse de aleyhine şahadet edecek hiçbir hareketi görmediklerinden Romalılar Eumene karşı yine eski dostluklarını muhafaza etmişlerdir.

Bergama şehri Eumene sayesinde ilerlemiş ve büyümüştür.

Sonra muharebelerde harap olan yerleri tamamen tamir ettirdiği gibi gayet mükellef bir takım binalarda inşa etti. Yaklaşık 200.000 cildlik kitabı bulunan muazzam ve büyük bir kütüphane meydana getirdi. Müstensihlerin asar-ı edebiyeye (edebi eserlere) kolayca

istinsah edebilmeleri için üzerine yazı yazılabilecek surette deriler tedarik ve i'mal ettirdi. Bunlar ile olan bu sanatın vücuda geldiği şehrin adıyla anılır. O vakte kadar muharrirat için terbiye ve tedariki gayet müşkil olan Papirüs i'mal olunurdu. Mısır'da icra-i hüküm ve nüfuz eden Yunan prensleri yalnız bu kıtada neşv-u nema bulan (yetişen) Papirüs bitkisinin hasılatı için bir takım engeller çıkarırlardı.

Hâlbuki papirüs yapımı günden güne artardı. Parşömen yapımı meydana çıkınca az zaman içinde fevkalade terakki edip bunun bile Bergama şehri sahtiyan (boyalı parlak deri) imali hususunda maharetiyle bilinirdi. Eumenes 49 sene hükümdarlık ettikten sonra vefat etti ve hükümdarlığı küçük ve genç oğluna ve devletin idaresini de kardeşine bıraktı. Oğlu daha sonra III. Attal adıyla hükümdarlık edecektir.

Eumenes'in kardeşi II. Attalos fazlasıyla gayret göstermekle beraber yine krallığın elinden gitmesine ramak kaldı. Bitinya kralı Prusias tarafından büsbütün krallığından mahrum oluyordu. Prusias Bergama'yı ele geçirip tahribata başlamış idi fakat Romalılar Prusias'ı Bergama kralı ile barış antlaşması yapmaya ve şehre verdiği zararı ve ziyanı ödetmeye mecbur ettirdiler.

Attalos bu düşmandan intikam almak için kendi ve oğlu Nicomede'ye babası aleyhine tahrik etti ve Prusias oğlu tarafından öldürüldü.

Bu III. Attalos'un zamanı bir takım i'tisafat (yolsuzluklar) içinde geçti. Romalılar'ın yardımı ve himayesiyle düşmanları Bitinyalılar'a karşı zafer elde edilmiş ve Nicomede'yi mağlup ederek bir daha Bergama aleyhine çalışmasına set çekilmişti.

III. Attalos kalan ömrünü münzeviyane ve fakat bir azap vicdanı içinde geçirmiş ve nihayet M.Ö. 132 yılında bir vasiyetname yazarak bütün Asya hükümdarlarına imza ettirmiştir. Bu vasiyetname gereğince kendi mal ve mülklerine Roma Milleti varis tayin ediliyordu. Mamafih vefatından sonra Roma Cumhuriyet Komitesi kolaylıkla bu mirası aldı.

III. Attal'ın oğlu Aristonik Romalılar'a karşı isyan ederek silaha sarıldı. Fakat Romalılar tarafından mağlup edilerek esir olarak Roma'ya nakil edildi. Burada vefat etti. Bergama krallarının bütün hazineleri Roma'ya nakledildi. Bir Roma konsolosu Roma milleti

namına Bergama Krallığı idaresinde bulunan bütün memleketi M.Ö. 126 tarihinden itibaren idareye başladı.

Roma imparatorları Bergama şehrini gayet güzel tanzim ederek Roma'nın yeni Asya Eyaleti'nin merkezi yaptılar.

Bergama M.S. 1302 senesinde Selçuklular tarafından ele geçirilip Emir Karesi bu eyaleti idaresine aldı.

1336 tarihinde ise Bergama Sultan Orhan tarafından muhasara ve zapt olundu ve işte bu suretle Bergama şehri Memalik-i Şahane'nin eline geçti.

Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın edebi ilimlere ve sanatlara fevkalade istidat ve merakı bulunduğundan bu yeni zapt olunan şehri tezyin eden asar-ı atikeye hayran olmuştu. Fakat sonraları layıkıyla korunamadığından rüz-i garın (zamanın) tahribine uğramıştı.

1879 tarihinde Alman hükümeti Bergama'da kazı çalışması için müsaade istedi. 6 sene boyunca bu kazı devam etti gayet kıymetli ve çok eser bulundu ve Osmanlı Hükümeti'ne ait hisse de Almanya'ya verildiğinden bu sayede Almanya müzesi en birinci Avrupa müzeleri sırasına geçmiştir.

Bergama'dan Menemen'e kadar yol takip edildiğinde bugün Sahran adıyla bilinen Myrina'nın tersanesi olan eski Garinyum şehrine varılır. Bu şehirde Gariniya Apollon'un gayet meşhur bir mabedi mevcut idi. Müzehane-i amire tarafından buralarda bazı kazı çalışmaları yapılmaktadır.

HAŞİYE

Kazıya başlandığı zaman Bergama Akropoliyesi'nde meydana çıkan eski eserler yukarıda da bir nebze bahs olunduğu vecihle Berlin Müzesine ulaştırılmıştır. Almanya tarafından kazıyı yapmakla görevlendirilen Musevi Umaman tarafından mabed kazısında meydana çıkan eserler ve yapılar dahi Bergama Akrapolü'nün medeniyet ve memuriyetindeki zamanını gösteren gayet güzel bir resmi yanımızda mevcut ise de vaktin darlığı bu resimleri salnameye koymamızı engelledi.

Bergama şehri içinde yan yana binalar heybetini gösteren ve Kibele'nin ortası delik bulunan eski binalar ve büyük kütüphane binasının kalanı ile Akrapol'de bugün bulunduğu tepenin batı yakasında bulunan tiyatro ve onun karşısında şehrin kuzeyinde diğer bir tepecik üzerinde Anfitiyatro Akrapol'ün üzerindeki sarayların ve kalelerin kalıntıları şimdi görenleri hayret ve tutkuyla kendisine baktırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:
SALNAMELER IŞIĞINDA BERGAMANIN İDARİ,
SİYASİ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL
TARİHİ

A) İDARİ VE SİYASİ DURUM

Burada birinci bölümde transkriptini yaptığımız Aydın Vilayet Salnameleri'nin Bergama kazasıyla ilgili kısmında verilen bilgileri çeşitli açılardan inceleyeceğiz. Bir dönem büyük bir krallığa başkentlik yapmış olan Bergama'nın Osmanlı'nın son dönemlerindeki idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel durumunu özetleyeceğiz.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, idari yönden eyaletlerden oluşmaktadır. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmıştır. Eyaletin başında beylerbeyi, sancaklarda sancak beyi, kazalarda ise kaymakam, nahiyelerde ise nahiyeye müdürü bulunurdu.

Bergama, Aydın Vilayeti teşkil edilmeden önce 1841 yılında kaza müdürlüğü haline getirilip 1844 yılında Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti'nin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlanmış, 1867'de kaymakamlık olup 1868'de yeni teşkil edilen Aydın Vilayeti'ne bağlı Saruhan (Manisa) sancağına bağlanmış ve en sonunda da 1881 yılında İzmir'e¹⁵⁵ bağlanmıştır.¹⁵⁶

1841 yılında kaza müdürlüğü haline getirildikten 1867'de kaymakamlık kuruluncaya değin Bergama'da kaza müdürlüğü yapan kişiler şunlardır.

Kaza Müdürü Yılı

Mehmet Salih Efendi	1841
Mehmet Şerif Efendi	1842
Esseyit Mehmet Efendi	1843
Ömer Efendi	1855
Hacı Mehmet Ağa	1860

¹⁵⁵ Bergama tarihi hakkında kaynak olabilecek hemen her kitapta bu şehrin 1875 yılında İzmir'e bağlandığı belirtilmektedir. Hâlbuki bize en sağlam bilgileri veren 1879 ve 1880 yılına ait Aydın Vilayet Salnameleri'nde Bergama kazası hakkındaki bilgiler aynı salnamenin Saruhan (Manisa) sancağı kısmında anlatılmaktadır. Biz de o yüzden Bergama'nın İzmir'e bağlanma yılını 1875 değil de 1881 olarak yazmayı uygun gördük. Bu tarihte Bergama dışında İzmir sancağına bağlı 9 adet kaza daha bulunmaktadır. Bunlar: Bayındır, Çeşme, Foça, Kuşadası, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Tire ve Urla'dır.

¹⁵⁶ EMECEN, Diyanet İslam Ansiklopedisi 5.cild "Bergama" maddesi s.493

İzzet Efendi	1862
Salim Bey	1863
Mehmet Bey	1867 ¹⁵⁷

1)İdari Yapı

Bergama, 1864 tarihinde kaza müdürlüğünden kaymakamlığa dönüşmüştür. İlk kaymakam da Mehmet Bey'dir. Bergama kazası bu tarihte merkez kaza ve yedi nahiyeden oluşmaktadır. Kazanın başında kaymakam, nahiyelerin başında ise nahiye müdürleri bulunmaktadır.

Salnamelerde belirtilen Bergama kaymakamları ve görev süreleri şöyledir.

KaymakamGöreve Başlangıç Yılı

Mahmud Raci Bey	1879
Mahmud Tevfik Beyi	1884
İsmail Hakkı Bey	1886
Muhammed Said Bey	1888
Ata Efendi (Nâib)(Vekil)	1890
Nizameddin Bey	1893
Cavid Bey	1897
Ali Rasih Bey	1902

Salnamelerdeki kayıtlara göre Kaymakam Cavid Bey 6 yıl ile en uzun süre kaymakamlık yapan kişidir.

Kazada kaymakamın emri altında kazanın idaresinde ona yardımcı olan bir çok üst düzey memurları da vardır: Bunlar;Nâib (kaymakam vekli), müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibi, tapu kâtibi ve evkaf vekili idiler.¹⁵⁸

¹⁵⁷ ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygurluk Tarihi Bakırçay Üçlemesi, s.100

Kaza kaymakam başkanlığında bir idare meclisi tarafından idare edilirdi. Nâib, müftü, mal müdürü, tahrirat kâtibi bazen de metropolitan efendi idare meclisinin tabi üyeleri idi. Ayrıca seçimle gelen üç ila dört kişiden oluşan üyeler de bulunmaktadır ki bunlardan da biri veya ikisi gayrimüslim olmaktadır.¹⁵⁹

Kaza idare meclisi dışında görev yapan diğer resmi kurumlar şunlardır. Bidayet mahkemesi; nâib efendi başkanlığında, bir veya iki üye, mustantik (sorgu hakimi), mustantik muavini, başkâtip, ikinci kâtip, mukavelat muharriri, icra mübaşiri, şeriyeye kâtibi ve eytam müdüründen oluşmaktadır.¹⁶⁰

Belediye dairesine: Belediye reisi, kâtip, tabib, komiser ve yıllara göre üç ila yedi arasında değişen üyelerden oluşmaktadır. Ayrıca bu üyelerin biri veya ikisi de gayrimüslim olabilmektedir.¹⁶¹

A'şar idaresi:Başında bir memur olmak üzere, başkâtip, kâtip, anbar memuru, çarşı muharriri ve odacıdan oluşmaktadır.¹⁶²

Ma'rif komisyonu: Bir başkan olmak üzere üç ila beş üyeden oluşmaktadır.

Vergi komisyonu: Başta Bergama vergi kâtibi olmak üzere, Nevahi-i Bergama(Kınık), Ilıca-i Bergama(Turanlı), Ayazmend(Altınova), Dikili, Çandarlı, Kozak ve Kilise(Zeytindağ) vergi kâtiplerinden oluşmaktadır.¹⁶³

Şer'i mahkeme: Kâtip, eytam müdürü ve muhtardan oluşmaktadır.

Ticaret mahkemesi: Ticaret mahkemesi de tıpkı bidayet mahkemesi gibi nâib başkanlığında üç veya dört üyeden oluşmaktadır.¹⁶⁴

Yukarıda sayılan kurumların dışında kazada nüfus memuru, tapu kâtibi, posta kâtibi, duyunu umumiye müdürü, orman muhafaza memuru gibi memurlar da görev yapmaktadır.

¹⁵⁸Bkz.Aydın Vilayet SalnamesiDef'a 1, s.127, vd.

¹⁵⁹Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 1, s.127, Def'a 10, s.295, vd.

¹⁶⁰Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 1, s.127, vd.

¹⁶¹Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 1, s.127, vd.

¹⁶²Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 5, s.147, vd.

¹⁶³Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 5, s.147, vd.

¹⁶⁴Bkz.Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 10, s.296, vd.

Ayrıca kaza merkezi ve çevresinde asayişî sağlamak için jandarma -ki başında binbaşı rütbesinde biri bulunmaktadır- ve emniyet teşkilatı da bulunmaktadır –ki belediye dairesinin asli üyelerinden biridir.

Bergama’ya bağlı yedi nahiyede ise nahiyeye müdürü başkanlığında, nâib, tahrirat kâtibi ve vergi kâtibi görev yapmaktadır.

İncelenen dönemde Bergama kazasına bağlı 173 köy ve 69 mahalle vardır. Bunlardan 39 mahalle ve 167 köy İslam, 17 mahalle ve 6 köy Rum, 2 mahalle Ermeni ve 1 mahalle ise Yahudi’dir.¹⁶⁵

Yukarıda zikrettiğimiz 173 köy ise idari bakımdan nahiyelere bağlanmıştır. Bunların; 37’si Nevahi-i Bergama’ya, 39’u Ilıca-i Bergama’ya, 39’u Ayazmend’e, 19’u Kozak’a, 11’i Dikili’ye, 15’i Çandarlı’ya 15’i de Kilise nahiyesine bağlıdır.¹⁶⁶

2)Yargı Faaliyetleri

1308 senesine ait salnameye baktığımızda Bergama Kazası Bidayet Mahkemesi’nde 1307 senesinden devrolunan 1308 senesinde meydana gelen 358 mevad-ı hakikiyye ve 478 cezaiyye ki toplam 1517 ve sene zarfında görülen ve karara bağlanan: Mevad-ı hakikiyye’den 94, icraiyye’den 354 ve cezaiyye’den 284 ki toplam 732 ve müddet-i nizamiyesinde hitamına mebni iptal edilen 68 ve 309 (1309) senesine devrolunan: Mevad-ı hakikiyye’den 196, icraiyye’den 327, cezaiyye’den 194 ki toplam 717 adet adli olayın vuku bulunduğunu görmekteyiz.¹⁶⁷

B) SOSYAL YAPI

Tezimizin birinci bölümünde transkriptini yaptığımız Bergama kazasının bu dönemdeki sosyal ve ekonomik yapısını şu şekilde özetleyebiliriz. Bergama şehri krallık döneminde -bilhassa güçlü bir devletin başkenti olması ve bölge kara ve deniz ticaret yollarının kesişim noktasında olması sebebiyle- 100 bini geçkin nüfusuyla Anadolu’da zamanının en kalabalık şehirlerinden birini teşkil ediyordu.¹⁶⁸ Ancak Roma hâkimiyetine

¹⁶⁵ Aydın Vilayet Salnamesi Def’a 14, s. 167

¹⁶⁶ Aydın Vilayet Salnamesi Def’a 13, s.567,568,569

¹⁶⁷ Aydın Vilayet Salnamesi Def’a 14, s.169

¹⁶⁸ EMECEN, Feridun, Diyanet İslam Ansiklopedisi 5.cild “Bergama” maddesi s.493

girmesi ve bölgede yaşanan istikrarsızlık sebebiyle zamanla bu ihtişamını kaybeden şehrin nüfusu 15. yüzyılın sonlarına doğru 6.000'lere kadar inmişti.¹⁶⁹

Batı Anadolu yöresinde yaşayan Çepni, Kubaş, Kılaz, Derici, Yağcıbedir, Hardal, Kaan ve Karakeçilil gibi göçer aşiretleri yazın yaylalara, kışın deniz kıyılarına ve çukurlara konup göçüyorlardı. Bu dalgalanmadan yerleşik köy ve kasabalar huzursuz oluyor, ekili-dikili alanların çiğnenip yağmalanması gibi çeşitli olaylar, sorunlar yaşanıyordu. Osmanlı Devleti bu sorunu çözmek için 1842 yılında bir emirname yayınladı. Bu emirnameye göre bölgede yaşayan aşiretlerin ya sabit yaylak-kışlak hareketine katılmaları, ya bağımsız köy kurlmaları ya da diğer köylere yerleşmeleri önerildi. Ayrıca 1862 tarihinde Karasi vilayeti mutasarrıfı Ahmet Süleyman Paşa tarafından Bergama kazası müdürü İzzet Bey'e gönderilen emirnamede konar-göçer aşiretlerin düzeni bozdukları ve soygunculuk yapıldığı, bunu önlemek için zorunlu iskan yaptırılmasından söz ediliyordu. Hatta hemen aşiretlerin buldukları yere köy kurlmaları emredildi. Bunun sonucunda Kubaşlar 28, Karakeçili 14, Yağcıbedirler 15, Çepniler 36, Akçakoyunlular 11 köy haline gelmişlerdir.¹⁷⁰ Ilıca-i Bergama, Dikili ve Kozak nahiyelerine bağlı bir çok köy aslında bu emirname sonrasında oluşmuş köylerdir.

Aydın VilayetSalnameleri'ne baktığımızda 1879'den 1908 yılına kadar ki dönem içerisinde Bergama'nın nüfusunun genellikle arttığı görülmektedir. 1879 yılında yayımlanan –ki ilk salnamedir- Aydın Vilayet Salnameleride yer alan kayıtlara göre Bergama şehri beş nahiye ve üç kasabasıyla beraber müslim ve gayrimüslim 8500 hane ve 22.000 nüfusa sahipti.¹⁷¹ Bu ilk salnamede nüfusun ayrıntısına girilmemiş sadece toplam nüfus verilmekle yetinilmiştir. Ancak sonraki yıllara ait salnamelerde ise örneğin def'a 5 te –ki bundan öncekilerde şehir hakkında bilgi yoktur- nüfusun yaklaşık 32.000 kişi olduğu, bunun yaklaşık 25.000'nin müslim, yaklaşık 6.000'nin gayrimüslim ve 30 kadarının da gayri müslim Kıpti olduğu belirtilmektedir.¹⁷²

¹⁶⁹ EMECEN, Feridun, Diyanet İslam Ansiklopedisi 5.cild "Bergama" maddesi s.493

¹⁷⁰ ERİŞ, s.101

¹⁷¹ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 1, s.128

¹⁷² Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 5, s.150,151

Son yıllara ait salnameler incelendiğinde Bergama'nın demografik yapısı çeşitlilik ve renklilik kazandığı görülmektedir. Mesela 14. def'a da yayınlanan Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre Bergama'nın nüfusu şu şekildedir.¹⁷³

Milleti	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	29040	25593	54633
Rum	4875	4290	9165
Ermeni	410	399	809
Yabancı Bulgar	142	116	258
Yahudi	243	352	605
Milleti Belli Olmayan	52	24	76
Kipti	116	92	208
Toplam	34878	31261	65829

Burada da gördüğümüz üzere on yıl zarfında Bergama kazasının nüfusu yaklaşık iki kat artmıştır.

Nüfus verilerinin yer aldığı en son Aydın Salnamesin'e (def'a 23) göre Bergama nüfusu 75.987'e ulaşmıştır. Bu nüfusun 23.590'ı merkezde olup geri kalanlar ise nahiye ve köylerde yaşamaktadır.¹⁷⁴

Aydın Vilayet Salnamelerine baktığımızda Bergama şehir merkezinde ve ona bağlı ve birçok nahiyede müslim ve gayrimüslim vatandaşların birlikte yaşadığı hatta belediye dairesinde bir veya iki gayrimüslim üyenin bulunduğunu aralarında husumete ve kavgaya sebep olacak hiçbir olay olmadığı görmekteyiz.

Aydın Vilayet Salnameleri bize sadece Bergama nüfus verilerini aktarmakla kalmayıp bunun yanı sıra kaza dâhilindeki evlenme, boşanma, doğum, ölüm ve göç bilgilerine de yer vermektedir.Örneğin 1308 senesine ait salnamede su bilgileri görüyoruz;

Bergama'da 675 erkek ve 576 kız olmak üzere 1251 doğum, 568 nikâh, 183 talak (boşanma), 183 erkek ve 183 kadın olmak üzere 366 vefat, 204 erkek ve 220 kadın olmak üzere 464 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁷⁵

¹⁷³ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 166,167

¹⁷⁴ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 23, s.130

Aynı salnamede nahiyeler bazında ise şu bilgiler verilmektedir;

Dikili nahiyesinde 41'i erkek ve 50'si kız olmak üzere 91 doğum, 34 nikâh, 10 talak (boşanma), 12 erkek ve 12 kadın olmak üzere 24 vefat, 17 erkek ve 15 kadın olmak üzere 34 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁷⁶

Çandarlı nahiyesinde 10'u erkek ve 11'i kız olmak üzere 21 doğum, 86nikâh, 9 talak (boşanma), 23 erkek ve 27kadın olmak üzere 50 vefat, 43 erkek ve 43kadın olmak üzere 86 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁷⁷

Nevahi-i Bergama'da 90'ı erkek ve 85'i kız olmak üzere 175 doğum, 150nikâh, 45 talak (boşanma), 35 erkek ve 47kadın olmak üzere 82 vefat ve 70 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁷⁸

Ilıca-i nahiyesinde 70'i erkek ve 57'i kız olmak üzere 128 doğum, 150 nikâh, 183 talak (boşanma), 50 erkek ve 75 kadın olmak üzere 125 vefat ve 30 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁷⁹

Ayazmend nahiyesinde 60'ı erkek ve 90'ı kız olmak üzere 150 doğum, 180 nikâh, 30 talak (boşanma), 75 erkek ve 80kadın olmak üzere 155 vefat ve 50 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁸⁰

Son olarak Kozak nahiyesinde ise 250'ı erkek ve 230'ı kız olmak üzere 480 doğum, 250 nikâh, 50 talak (boşanma), 45 erkek ve 70 kadın olmak üzere 115 vefat ve 50 tebdil-i mekân vuku bulmuştur.¹⁸¹

Diğer nahiye olan Kilise (Kiliseköy) nahiyesi ise Bergama tımarının bir kısmına bağlı olduğundan bu nahiyenin istatistiki bilgileri Nefs-i Bergama içinde gösterilmiştir.

¹⁷⁵ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.168

¹⁷⁶ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.171

¹⁷⁷ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.174

¹⁷⁸ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.176

¹⁷⁹ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.177

¹⁸⁰ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.179

¹⁸¹ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.180-181

C) EKONOMİK YAPI

1) Tarım ve Hayvancılık

Bergama şehri Bakırçay nehrinin adını verdiği Bakırçay Ovası'nın etrafında verimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla şehrin ana geçim kaynağı tarımdır. Bunun yanında yüksek yerlerde yaşayan yörükler ise daha çok hayvancılıkla uğraşmaktaydı.

Bu dönemde Bergama kazası dahilinde (Nahiyeler dahil) 50.000 parçada 1.000.000 dönüm tarla (ekili-dikili arazi) ve 123 parçada 60.000 dönüm mera vardı.¹⁸² Bu arazilerde mesela 1893 yılındaki salnameye göre yıllık 154.000 kile (14.609.672 kg) buğday, 135.400 kile (12.150.796) arpa, 75.000 kantar palamut, 74.950 kantar pamuk kozası, 93.000 kantar bakla, 3.000 kantar nohut üretilmiştir. Ayrıca aynı salnameye göre şehrin ormanlarında gürgen, kayın, meşe, çam vs. ağaçlardan kereste imal edilmekte ve bu keresteden yıllık 70.000 kuruş dolayında orman hasılatı elde edilmektedir.¹⁸³

2) Sanayi ve Ticaret

1884 tarihli Aydın Vilayet Salnamesinde kaydedildiğine göre, Bergama kasabası'nın ortasından geçen Dabağhane Çayı'nın her iki tarafında 60'ı aşkın dabağhane (deri işleme atölyesi) vardır. Ayrıca şehirde 739 dükkân, kahvehane ve meyhane, buharlı 9 adet çırçır fabrikası, 2 yağ fabrikası, 10 iplik imalathanesi, 7 su değirmeni, 13 han, 3 lonca, 4 sabunhane vardır. Buna göre Bergama sanayi bakımından bölgenin gelişmiş şehirleri arasında yer almaktadır.¹⁸⁴

Bergama'nın büyük bir çarşısı vardı. Çukurhan bölgesinde 40 dükkânlı kapalı çarşı, 6 kubbeli bedesten, kapalı ve açık loncalar, urgan ve koza loncaları vardı. Ayrıca şehrin pazarı olan Pazartesi günleri bal, pekmez, yağ, peynir pazarları, bahçıvan pazarları, tuz pazarları, hayvan pazarları kurulurdu. Ayakkabıcılar arastası çok işlekti. Saraç, semerci, nalband esnafı han çevrelerinde etkindi. Keçeci, demirci, helvacı, leblebici, çilingir,

¹⁸² Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 169

¹⁸³ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 168

¹⁸⁴ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 6, s. 111

kavaf, nalbur, zahire işleri çok geçerliydi. Esnaf arastaları ahilik örgütü içinde, usta-kalfa-çırak aşamalı ve kurallarına sıkı bağlıydı.¹⁸⁵

Pazartesi günleri Bergama'da kurulan pazardan başka Dikili'de Pazar, Nevahi-i Bergama'da Cuma, günleri umumi pazar kurulur. Bu pazarlarda civar nahiyeye ve köylerden çeşit çeşit meyve ve sebzeler ve hayvanlar getirilir. Çandarlı, Ilıca, Ayazmend, Kozak ve Kilise nahiyelerinde ise pazar kurulduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁶

Şehirdeki meskûkâtın (para, akçe) kıymeti ise Lira-i Osmaniye için 178, Simi Mecidiye için 33, İngiliz Lirası için 195, Fransız Lirası için 155 kuruş ve Metâlik için 17,5 Para i'tibar olunur. Ayrıca bu değer bütün nahiyeler için de aynıdır.¹⁸⁷

Şehirdeki ölçü birimi olarak eski ölçü kullanılmakta olup her ölçeği dokuz eski kıyye ve yüz dirhem hesabıyla sekiz ölçekten ibaret olan bir Bergama Kilesi yetmiş dört kıyye-i* atikei'tibar olunur ki bu değer kazaya bağlı bütün nahiyeler için de geçerlidir.¹⁸⁸

Şehirde genellikle işler el emeğine dayanırdı. Bundan dolayı fabrikalara rağbet edilmez dokumacıların işini elinden alacağı endişesiyle kurulmasına da izin verilmezdi. Bunun en büyük delili de şu olaydır:

1875 yılında Üçkemer Köprüsü'nün sağ yakasında ikinci çırçır fabrikası açılacaktı. İzmirli bir Rum tarafından yapılan bu fabrika, el tezgâhı ile geçinenlerin tepkisine yol açtı. Halk bu sorunlarını hükümete duyurmuş, fakat "el çırkırları başka, fabrika başka" diye olumsuz yanıt almışlar. Bunun üzerine halk direnişi geçmiş, öbek öbek olarak toplanıp hükümet konağına yürümüşlerdi. Kaymakam Mehmet Bey'in yanında müftü Veliyyüddin Efendi, Kasapoğlu Halil Ağa, Müderris Dericili Mehmet Efendi, Kulaksız Cami İmamı Müftüzade Hasan Efendi de bu sorunu tartışmak için bulunuyorlardı. Halkın büyük bir gürültü ile hükümet konağına saldırması üzerine herkes bir tarafa kaçmıştı. Topluluktan bir grup da yeni fabrikaya giderek, kazma-kürekle fabrikayı yıkıp içindekileri yağmalamıştı. Halkın bu ayaklanması karşısında vilayet merkezinde

¹⁸⁵ ERİŞ, s.106

¹⁸⁶ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 167

¹⁸⁷ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 168

* 400 dirhemlik ya da 1282 gramlık ağırlık ölçüsü

¹⁸⁸ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s. 168

Binbaşı Ethem Bey komutasında bir tabur asker gelmiş ve durumu yatıştırmıştı. 10 gün kadar şehirde kalan Ethem Bey sıkı bir soruşturmadan sonra 20-30 kadın ve erkeği tutuklayıp götürmüştü. Tüm bunlara karşın fabrika yeni baştan yapılmış, makinaları onarılmış, ancak halk, iş ve işçi vermediğinden kapanmak zorunda kalmış ve bir süre sonra da yanmıştır.¹⁸⁹

Aynı şekilde 1888 yılında Soma'dan Bergama'ya demiryolu inşası için karar alınmış, kazıklar çakılıp çalışmalar başlamıştı, bu sırada İzmir belediye başkanı Yahya Hayati Paşa'nın İzmir'den Dikili'ye vapurları işliyordu, dikili Bergama arasında da develerle yük taşınıyordu. İzmir'den kara yoluyla Bergama'ya geliniyordu. İşte tren Bergama'ya geldiği takdirde deveci, katırcı, mekkare, kervan, nakliyecisi, hancı, hamamcı, tatar, kayıkçı, vapurcu, mavnacı işinden olabilirdi. Şehrin daha önceki fabrika olayından dili yandığı için itidalli yaklaşmışlar buna karşın halk ve kent ileri gelenleri “Bergama'ya demiryolu gelirse, düzenin bozulacağı” gerekçesiyle saraya birçok başvuruda bulunmuşlar ve İstanbul, bunlara bağlı kalarak, demiryolu projesinden vazgeçmişti. Bunun üzerine Fransız şirketi de Dikili'ye işleyen vapurlara rekabet için İzmir-Soma tren ücretlerini yarıya indirmiş ve Bergama-Soma arası araba yolculuğunun tutarı olan 12 kuruşu da ödemeyi yüklenmişti.¹⁹⁰

3)Mali Sistem

Bergama'da ticari faaliyetlerin daha iyi şekilde yürütülmesi için 1893 yılında Ziraat ve Ticaret odası kurulmuş ve başkanlığını da Hacı İbrahim Efendi yapmaktaydı. Aynı yıl Ziraat Bankası'nın Bergama şubesi açılmış ve müdürlüğüne de Ali Ağa getirilmiştir.¹⁹¹ 18. def'a yayınlanan Aydın Salnamesi'nde kaydedildiği üzere bankanın 4.480.000 kuruş sermayesi bulunmaktaydı.¹⁹² Bu rakam 1905 senesinde 5.549.896 kuruşa ulaşmıştır.¹⁹³

1897 yılında belediye geliri toplam 5.780.005 kuruş 10 para idi ve bu gelirler de emlak vergisi, temettü' vergisi, askerlik bedeli, a'sâr vergisi, ağnam vergisi, orman ve maden hasılatı, emlak ve tapu vergisi, mahkeme harçları, rüsüm ve hasılat-ı müteferrika,

¹⁸⁹ ERİŞ, s.101-102

¹⁹⁰ ERİŞ, s.103-104

¹⁹¹ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 14, s.165

¹⁹² Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 18, s.186

¹⁹³ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 23, s.126

ma'ruf-u hassa ianesi ve menafi' hassa ianesiden oluşmaktaydı.¹⁹⁴ Memur maaşları, şehir için yapılan yol, ışıklandırma harcamaları bu bütçeden karşılanmaktaydı.

4)Ulaşım

Bergama, coğrafi olarak merkezi yolların kesişim noktasında bulunduğu ve ayrıca arazisi ulaşımaya elverişli olduğundan incelenen dönemde çevre nahiye, kaza ve sancaklara tren, fayton, karûça ve vapur gibi her türlü ulaşım araçlarıyla seyahat yapılmaktaydı. Aynı zamanda İzmir, Menemen ve Soma'dan Bergama'ya tren seferleri de mevcuttu. Bunun yanında Bergama'nın nahiyesi olan Dikili'ye İzmir, Ayvalık ve Midilli'den vapur işlemekteydi. Nitekim 24. def'a yayınlanan Aydın Vilayet Salnamesi'nde Bergama ve diğer şehirlere nasıl ve ne ile gidileceği ve gidiş ücretleri (eğer trenle gidilecekse 1. 2. ve 3. sınıf ücretleri) belirtilmektedir.¹⁹⁵ Mesela İzmir'den Bergama'ya trenle 3. mevkide yolculuk bedeli 33 kuruş 15 para idi. En pahalı yolculuk ise faytonla olup 125 kuruştur. 1. ve 2. mevki tren ücretleri ise sırasıyla 57 ve 45 kuruş idi. Karûça ile yolculuk yapılacaksa ücreti ise 80 kuruş idi. Eğer fayton ve karûçaya birden fazla kişi binecek olursa bu ücret kaç kişi binerse ona göre bölüştürülürdü.¹⁹⁶

D)KÜLTÜREL DURUM

Daha önce belirtildiği üzere Bergama İlk Çağ'da Toroslar'a kadar uzanan bir krallığın başkentliğini yapmış, M.Ö. III. yüzyıl başlarında 120.000 nüfusa ulaşan büyük ve zengin bir şehirdi. Dolayısıyla tarih boyunca Anadolu'da önemli bir kültür merkezi olmuştur. Bergama birçok alanda olduğu gibi kültürel gelişmeye de öncülük etmiştir. Her kral kendi hükümdarlığında devasa tapınaklar inşa etmişti.

Bergama'nın nüfusu İlk Çağ'da ünlü Hekim Galenos'un bildirdiğine göre 120.000 idi ve şehirde yaklaşık 100.000 kişi kapasiteli tiyatrolar mevcuttu. (Anfityatro 50.000, Hellenistik tiyatro 25.000, Akropol tiyatrosu 15.000, Asklepion tiyatrosu 3.500)¹⁹⁷. Bergama kralı Eumenes yaklaşık 200.000 cildlik kitabı bulan muazzam bir kütüphane inşa ettirmiştir. Müstensihlerin edebi eserlere kolayca istinsah edebilmeleri için üzerine

¹⁹⁴ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 18, s. 193

¹⁹⁵ bkz. Bergama'ya kara ve deniz yoluyla gideceklerin fayton, karuça ve vapur ücretleri tablosu. Sayfa 98-99

¹⁹⁶ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 24, s. 323,324

¹⁹⁷ ERİŞ, s. 135

yazı yazılabilecek surette deriler tedarik ve i'mal ettirdi. O zamana kadar kitaplar Mısır'da imal edilen Papirüs kâğıdından yapılıyor ama Mısır'dakiler de zaman zaman kâğıt tedarikinde zorluk çıkartıyorlardı. Eumenes zamanında bu güçlük karşısında Bergamalılar ileride şehrin kendi adıyla anılacak olan Parşömen kâğıdını buldular. Böylece kâğıt tedariki hem kolay oldu hem de kısa sürede on binlerce cildi bulan bir kütüphane meydana geldi.¹⁹⁸ İşte ilk çağlarda büyük tiyatroların ve kütüphanenin varlığı şehrin kültürel alandaki yüksek seviyesini göstermektedir.

Bu hareketlilik Roma dönemine geçiş sürecinde biraz duraklansa da M.Ö. I. yüzyıldan sonra da devam etti. Çünkü bu zamanda hem İmparator Hadriyanos'un burada tedavi olması, hem de Hristiyanlık dünyasının yedi metropolitinden birinin burada olması dolayısıyla Bergama bir inanç ve sağlık merkezi haline gelmiştir. Fakat bu parlak dönem Bizans çağında giderek sönmüş ve ünlü Arap gezginİbn. Batuta'nın bildirdiğine göre XIII. yüzyılda Bergama, bir baykuş yuvasına dönmüştü. Ancak şehir Osmanlı Devleti döneminde kaza merkezi olarak yeniden gelişmeye başlamış, Türk nüfusunun yanında azınlıklar da yerini almıştır.¹⁹⁹

Aydın Vilayet Salnameleri'ne baktığımızda ilk yıllarda kültürel gelişmeyle ilgili fazla bilgi bulamasak da daha sonraki yıllarda kazadaki okul sayıları ve öğrenci mevcutlarıyla ilgili daha ayrıntılı malumat görebiliyoruz.

1883 tarihli salnamede Bergama kazasının nüfusu otuz iki bin (32.000) olarak kaydedilmiştir. Bunla rakamın yirmi beş (25.000) bini Müslüman, altı bin (6.000) kadarı gayrimüslim ve otuz (30) kadarı da gayrimüslim Kıpti'dir. Bütün kazada büyük küçük yüz (100) kadar erkek-kadın mektepleri vardır. Bu mekteplerdeki öğrencilerin yaklaşık 2.500 talebenin 1.900 kadarı da İslam, 600 kadarı gayrimüslim çocuklardır. Bu mekteplerin en muntazamı Bergama İslam Rüştüyesi ile (Lise),Bergama Ayazmend ve Çandarlı Mekteb-i İbtidailer (İlkokul) ve Hristiyanlara ait kız mektebidir. Yeşilli ve Kocabaş medreselerinde iki bab kütüphanemevcut idi ve bunlarda tahminen dört yüz elli (450) cild kitap vardır.²⁰⁰

¹⁹⁸ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 25, s. 830

¹⁹⁹ ERİŞ, s.135

²⁰⁰ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 5, s. 151

Görüldüğü üzere bu dönemde Bergama kazasında Yeşilli ve Kocabaş adında iki medresenin bünyesinde sadece 450 adet kitap bulunmaktadır. Oysa yaklaşık iki bin sene önce şehrin kütüphanesindeki kitap sayısı 200. 000 kitap mevcut idi. Bu da bir zamanlar her türlü bilimsel ve kültürel gelişmenin öncülüğünü yapan şehrin içler acısı halini göstermektedir.

Aynı yılda Bergama Lise (Mekteb-i Rüştîye) ve İlkokul(İbtidaiye)'a ait bilgiler sırasıyla şöyledir;

Lise; Muallim-i Evvel Halil Efendi, Muallim-i Sani Mustafa Efendi, Rik'a Muallimi Ali Fehmi Efendi. Bu okuldaki öğrenci sayısı 51 idi.

İlkokul sayısı 2 idi. bu okullardaki hoca sayısı ise 4 idi. Birindeki öğrenci (şakirdan) sayısı 115, diğerinde öğrenci (şakirdan) sayısı ise 95 olup toplam 210 öğrenci okumakta idi.²⁰¹

Bir yıl sonra ise (1884) Bergama'nın kültür seviyesi daha da yükselmiştir.

Artık Bergama kasabasına maarifçe (ilimce) gıpta ile bakılmaktadır. Bu tarihte medreselerde tahsil ile meşgul talebe sayısı 600 ve ilkokulda ki (mektebi ibtidaiyesinde) öğrenci mevcudu ise 300'den fazla idi. Lise (Rüştîye) deki öğrenci sayısı ise 30'dur.

Karaosmanzade Hacı Hüseyin Ağa ile Kocabaşzade Medresesi müderrisi Şakir Efendi Kütüphanelerinde 1.000 cilde yakın kitap vardır.²⁰²

1897 tarihinde ise kazanın eğitim durumuyla ilgili karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır;²⁰³

Milleti	Okul Türü	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
İslam	İlkokul	6	474
İslam	Ortaokul	3	75
Rum	İlkokul	6	429
Rum-Kız	İlkokul	5	297
Musevi	İlkokul	5	97

²⁰¹ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 5, s. 150

²⁰² Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 6, s. 112

²⁰³ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 18, s. 188

Burada dikkatimizi çeken bir husus gayrimüslim cemaatin nüfusu az olmakla birlikte Müslümanlara nazaran okullardaki öğrenci sayılarının çok oluşudur. Bu tarihte kaza merkezinde 16.000 kûsur Müslüman varken öğrenci sayısı ilkokul ve lise toplam 549 öğrenci, 3.000 kûsur Rum varken öğrenci sayısı 728, yaklaşık 500 Yahudi varken öğrenci sayısı 97'dir. Bunun sebebi de muhtemelen Müslüman çocukların daha çok medreseye gitmeleri, okullara rağbet etmemeleridir. Ama şu da bir gerçek ki gayrimüslim cemaat günümüzde de olduğu gibi eğitim ve öğretime daha çok önem vermektedir. Yukarıdaki tablo da bunun açık bir örneğidir.

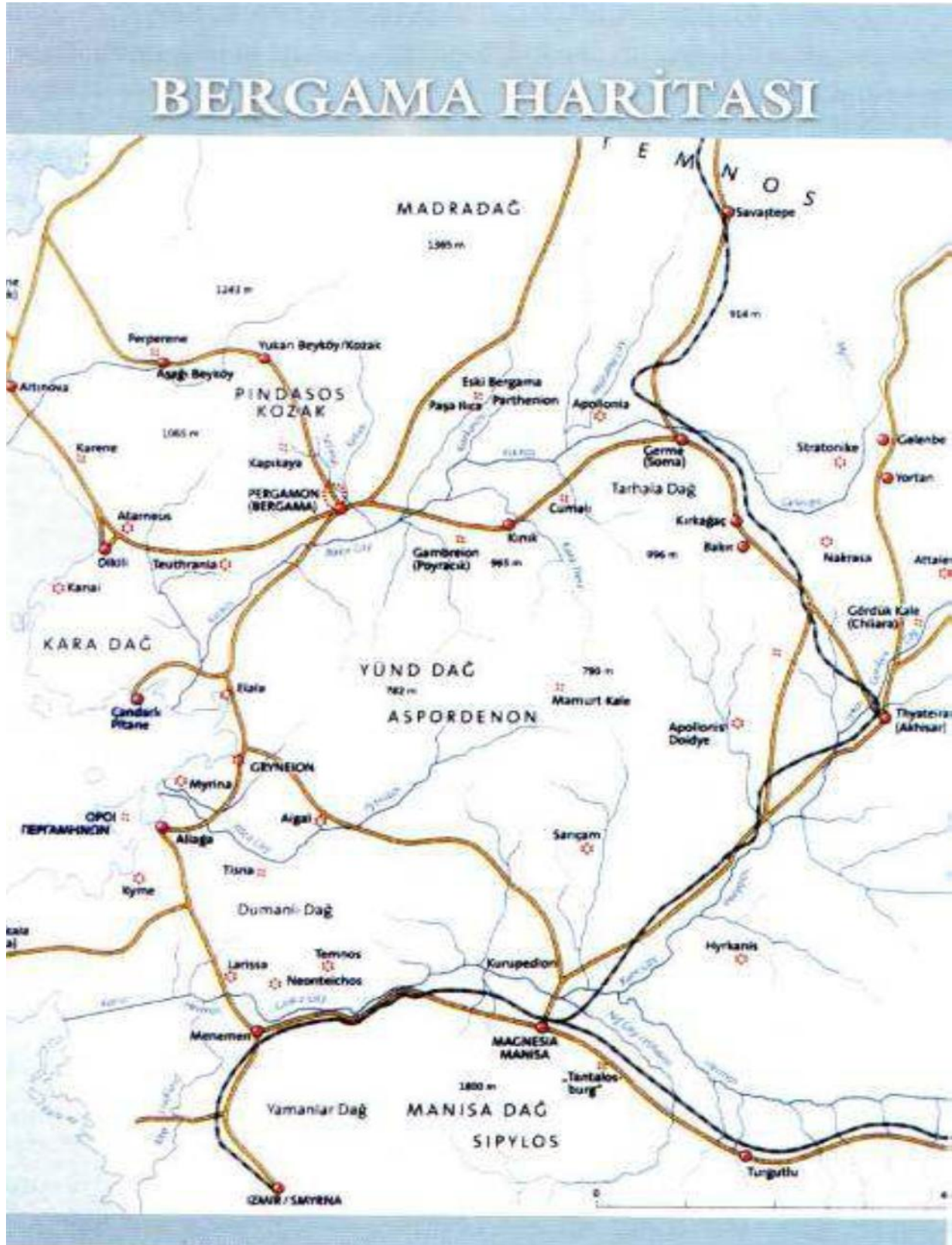
1903 yılına gelindiğinde Bergama'da eğitim faaliyeti veren okulların sayıları şöyledir: Lise (Rüştiye): 1 adet, İlkokul (İbtidaiyye): 5 adet, Medrese: 5 adet, Gayri Müslim Mektebi: 6 adet idi.²⁰⁴Yukarıda da gördüğümüz gibi şehir genelinde okullaşma oranı yıldan yıla artmıştır.

Bu bölümü bitirirken Bergamalı olan veya Bergama tarihinde iz bırakan ünlü şahsiyetlerden bazısının isimlerini anarak bitirmek istiyoruz. Hoca Ali Efendi (Müderri), Doktor Mehmet Paşa (Ö.1897), Doktor Ziya Bey (Ö.1897), Müderri Kozaklı Emin Efendi (Ö.1901), Hukukçu-Öğretmen Mustafa Fehmi Efendi (Ö.1903), Doktor-Subay Ali Efendi (Ö.1905), Belediye Kâtibi-Gazeteci İdris Şinasi Efendi (Ö. 1917), Müderri Ahmet Hulusi Efendi (Ö.1926), Belediye Başkanı-Müderri-Müftü Mustafa Hulusi Efendi (Ö.1929), Müderri-Müfettiş-Tefsir Tarihi Öğretim Üyesi Ahmet Cevdet Efendi (Ö.1928), Meclis-i Mebusan Vekili-Milletvekili-Ticaret Bakanı Rahmi Köken.²⁰⁵

²⁰⁴ Aydın Vilayet Salnamesi Def'a 23, s. 130

²⁰⁵ ERİŞ, s. 186-187

EK -1-

EK -2-

1301Hicri (M.1884) (Def'a 6) Aydın Salnamesinde İzmir Sancağı Haritası

EK -3-

۱۲۷

برغم قضای

مأمورین	
<p>مدیر نایب علی سعید افندی دوتی نویسنده برغمناحیدمدیر عثمان نور افندی ایلیجه ناحیه مدیر حسین کامل افندی ایاز مند مدیر ابراهیم آدهم افندی جاندار لوم مدیر احمد انور افندی قوزاق مدیر حاجی محمد افندی ضابطه مأمور احمد انانیشی صندوق امینی حاجی محمد افندی</p>	<p>فائز مقام محمود حاجی بک مال مدیر سلیمان افندی تحریرات کاتبی حافظ سامی بک رسوما مأمور عبدالغفر افندی اوقاف و کتب حواله لیسری افندی مال مدیر معتمد حسن افندی طایپو کاتبی حاجی احمد افندی</p>
مجلسین از اول	
<p>رئیس نایب افندی حواجه یوسف افندی حواجه حسن افندی خرشناکی افندی کاتب محمد نوری افندی ایتام مدیر حواله اسماعیل افندی</p>	<p>رئیس فائز مقام بک مفتی ولی الدین افندی مال مدیر افندی تحریرات کاتبی افندی حاجی حافظ محمد نور افندی عمر عاطف افندی بنقولانی نیکولای افندی</p>
مجلسین از اول	
<p>اسماعیل حو افندی پراشکوه افندی اورام سیدی افندی صندوق امینی حافظ ناتلی افندی منافع و کیلی علی افندی</p>	<p>رئیس حسن زهد افندی حافظ حسین افندی کفورق اعنا کاتب حافظ شریف افندی طیب جورجی ربانی افندی قومیسر خیری اعنا</p>

بر غم فضا سی بش ناخیز و اوج قصبر سیله برابر مسلم و غیر مسلم (۸۰۰) خاندان
 خاندان (۷۰۰۰) نفوس و مزروع و غیر مزروع بر میلیون دود و نم
 اراضی و بر معور عناکر شاهها د بوی و بیوک کوچک یوز فدر
 جامع و مساجد و یوز صبیامکتی و طقوز پنبه و برد قیق و در دختا
 فابریقی و ایکی غم باخسند خاندانی و درون شهرده بش باب چفته
 و در طاشلی استیارقیق و در رنضا بوخانی و اداره سی فوجین و یوز
 محله لرنیه مربوط صالح متعدد دی طویدر بر غم نیک جهت جنوبی سنده
 کاش عتیق و مرتفع خراب قلعه در رننده دولت علی و المانیاد و لغی
 موزه خانلری لچون مرحدن مصنوع و مصور انواع آثار عتیق خضر
 و لخرای و انجاج اولمغه و قلعه و شهر در رننده و بیروننده شایان
 سیر و نماشا آثار عتیق جسمه و غریبه اولدیغی کی ایاز مندا ناخیز
 بانور سننده تخرابیش طاشاشار بولمغه در نفس بر غم اها ایسنک
 شهرک قبله جهننده باغدر در رننده کوزل کاشانلری اولوب ایام
 صیفی لری اوج آیمقداری باغدرده امرزاید لر بر غم سیر یاز مندا مساجد
 اوزری اوزنولی کو کردنلی ر باغدر و اوج عشا بعدنده ساز کوی حورند
 اوزر تورسانا خوری و ایاز مندا داخلنده اوزری اورنولی توکلر
 قوز او داخلنده کذلاک اورنولی کیس و ایلیجه بر غم داخلنده اوزر ایچوق
 پاشا ایلیجه لردیمکله مغر و بش قطعه قابلیجه بولتور هر برینک امرضد خلیس
 و جلد سیر خواص کثیره و باغدر مشهور در بر غم ده کسئل و صبغاتی و نولید قفقر
 و ایلیجه بر غم ده خزیستیا کونی و ایاز منده دیکلی نام محله بهر سنایام مخصوص سنده
 بنایر کتک اولور ماده و فوزلق و قیوقیا و ایلیجه بر غم ده قره لری باشی و ایاز منده
 سیتی نام جبال جانب میرند مضبوط اورمانلغدر بر غم ده قیوقیا نام محله دور غاری
 محود خاینده بر کوش معد خفر و اعمال اولمش ایسنده قلنجوهر دناشی ترک اولمشد

EK -4-

(۹۴)

املاك قوميسيونى	
اسماعيل افندى	يائى افندى رهبان . « نسيم »
مكتب رشديه	مكتب ابتدائيه
معلم اول على رضا افندى	معلم اول عثمان افندى
« ثانى يسىن »	« ثانى هاشم »
مأمورين سائرہ	
ظاپو کاتي نظامى افندى	نفوس مأمورى اسماعيل افندى
تاغراف مأمورى سامى »	صندوق امينى كاهل »
برغمه قضاسى	
مأمورين قضا	
قائم مقام	اسماعيل حقى بك
نائب ابراهيم افندى	تحريرات كاتى على افندى
مفتى حاجى اسماعيل حقى افندى	معاونى محمد نجيب »
مال مديرى ابراهيم ادهم » رابعه	ظاپو کاتي سعدالدين »
صندوق امينى عبدالقادر »	اوقاف و كلى مططفى « مدرس
مجلس اداره قضا	
رئيس	قائم مقام بك
نائب و مفتى افنديلر	حافظ سالم اغا
مال مديرى افندى	مصطفى اغا
تحريرات كاتى »	يورداناكى اغا
اعضای طبيعىه	اعضای مستخدمه

H.1304 (M.1887) (Def'a 9) Yılında Basılan Aydın Vilayet Salnamesinde Bergama Kazası

(۹۰)

محکمہ ہدایت

باش کاتب محمد نوری افندی	رئیس نائب افندی
» کاتب ثانی صادق	» اعضا حاجی مصطفی
» مستنطق معاونی صالح	» ملازمی حسن
» مقالات محوری یوسف	» مستنطق کیغورق
» ایتم مدیری عشقی	» شرعیہ کاتبی نوری

دائرہ ہدیہ

اعضا خلیل دیکر خلیل افندی محمد	رئیس حاجی ابراہیم افندی
» اغا و کیغورق اغا عنکلی افندی	» صندوق امینی سایمان
» حاجی مانول افندی	» کاتب حسین حلمی
	» طبیب کامل افندی

ویر کو قومسیونی

ایاز مند دیکلی یوقلمہ کاتبی رضا افندی	رئیس نوری افندی
» چاندار » » محمد باقی	» اعضا عنکلی ویانی افتدیلر
» نواحی و ایلدیجه » » حاجی محمد	» حاجی یوسف وزهدی
» قوزاق » » احمد	» حاجی بغوض افندی
» کلیسا » » محمد	» باشکاتب عابدین

معارف مجلسی

منافع و کیلاری

رئیس مصطفی افندی مدرس	حاجی مصطفی افندی
» اعضا خلیل حلمی افندی	» کاتب طاہر
» سالم افندی	» مصطفی اغا
» عشقی واحد افتدیلر	» حاجی مانول افندی
» کاتب و صندوق امینی امین افندی	» کیغورق

(۹۶)

مہاجرین قومیسینوئی

قاضی زادہ حسن افندی	حاجی خلیل افندی بکر اغا
---------------------	-------------------------

مکتب رشیدیہ

رقمہ معلمی عالی فہمی افندی	معلم اول خلیل افندی
ثالث معلمی احمد افندی	» ثانی نوری

تلغرافخانہ

مخبرہ مأموری نوری افندی	تلغراف مدیری ارتین افندی
» معاوینی ابراہیم	» نفوس مأموری محمد
» کاتبی اغوب	» دیون عمومیہ مأموری توفیق

غربا خستہ خانہ سی

تجارت اوٹھسی

مدیر حاجی ابراہیم افندی	رئیس نائب افندی
اعضا فتاح و قدری افندی	اعضا حاجی مصطفی افندی
» مصطفی و عثمان و فیض اہ افندی	» کینورق و دیمترا کی افندی
» یوسف و محمد و احمد اغالر	» محمد و جوان مورقیان اغالر
کاتب محمد افندی	» چتی پائی اغا

ایلیجہ برغمہ ناحیہ سی

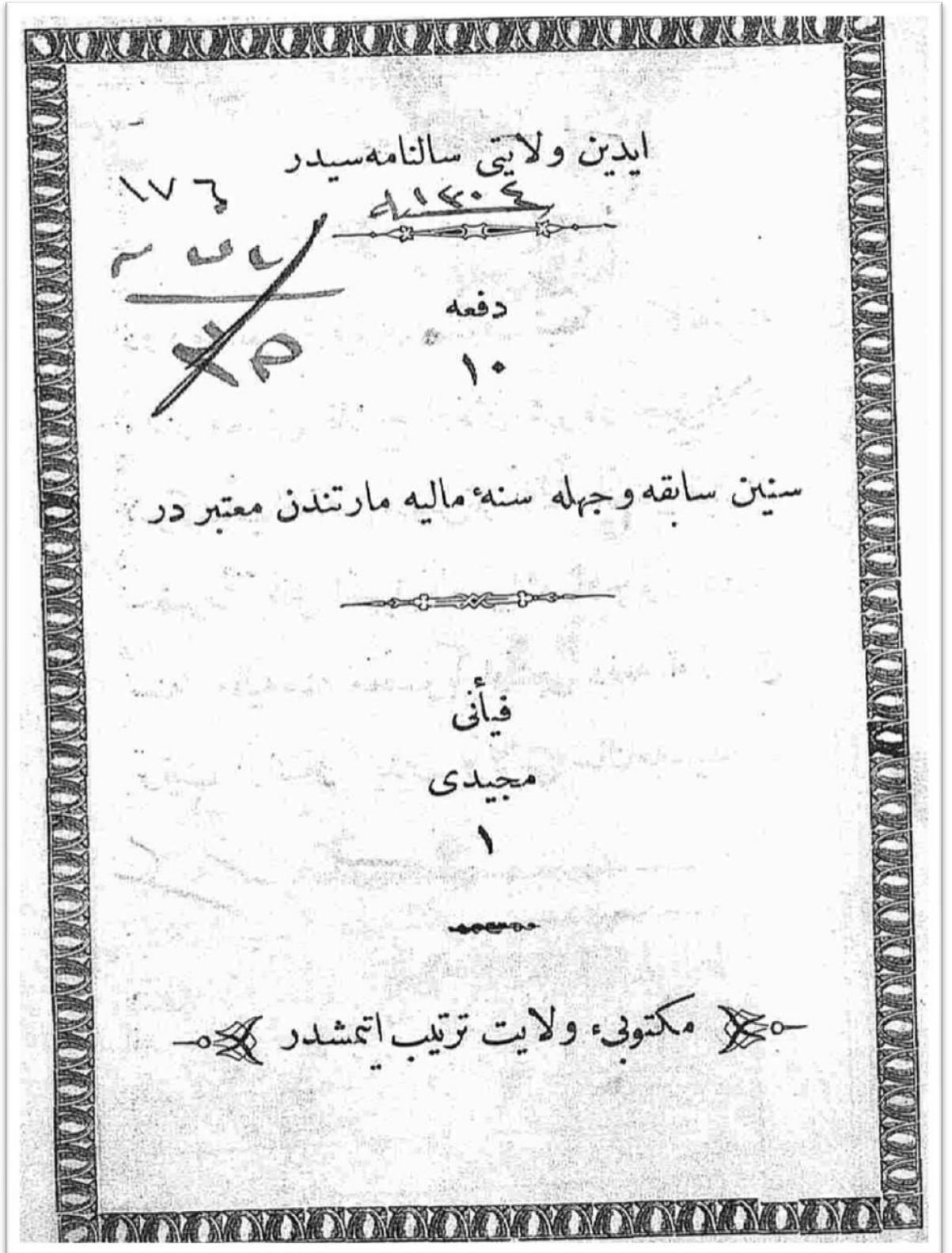
نواحی برغمہ ناحیہ سی

مدیر محمود بک	مدیر عبدالعزیز افندی
نائب محمد عصمت افندی	» نائب حاجی علی
» تحریرات کاتبی حمدی	» تحریرات کاتبی احمد
» صندوق امینی رمزنی	» ویرکو » حلمی

(۹۷)

ایازمند ناحیه سی	دیگیلی ناحیه سی
مدیر محمد راشد افندی	مدیر حسنی افندی
» نائب مسعود	» نائب حاجی محمد
» تحریرات کاتبی مصطفی	» تحریرات کاتبی ممش
» ویر کو » مصطفی	» ویر کو » حسین
چاندارلی ناحیه سی	قوزاق ناحیه سی
مدیر احمد راشد افندی	مدیر حسن صبری افندی
» نائب حاجی نوری	» نائب احمد
» تحریرات کاتبی احمد نائل	» کاتب محمد
» ویر کو » فرهاد	» ویر کو کاتبی مصطفی
کلیسا ناحیه سی	
ضابط سلیمان اغا	نائب لطفی افندی

EK -5-

H.1305 Senesine Ait Aydın Vilayet salnamesi'nin Orijinal Kapağı (Def'a 10)

BİBLİYOGRAFYA

- AYDIN VİLAYET SALNAMESİ, Def'a 1-25, İzmir Vilayet Matbaası, İzmir, 1879-1908
- BAYATLI, Osman, Bergama Tarihinde Krallık Devri, Anıl Basımevi, İstanbul, 1950
- BİLGE, Umar, Türkiye’de Yer Adları,İnkilab Kitabevi, Ankara, 1996
- BİLGİN, Aydın, “Salname”, DİA (Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi), C: 34. (İstanbul, 2007), s: 51-54
- CEBECİ, Mustafa, “Bergama”,BergamaBelleten. Sayı:6,Berksav Yayınları, Bergama ,1995, s:73-82
- CENKER, Atilla ve Münteha Sahan, “Bergama Tarihi”, Bergama Belleten Sayı:1 Berksav Yayınları, Bergama,1989, s:14-16
- DUMAN,Hasan; Osmanlı Sâlnameleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Katoloğu, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, C.I, Ankara, 2000
- EMECEN, Feridun, “Bergama” Diyanet İslam Ansiklopedisi C:5, İstanbul, s:492-495
- ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi Bakırçay Üçlemesi, Bergama Ticaret Odası Vakfı Yayınları, Bergama, 2003
- ERİŞ, Eyüp, Bergama Uygarlık Tarihi, Bergama,1979
- ERTUĞ, H.Refik, “Eski Harflerle Özel Yıllıklar” Hayat Tarih Mecmuası I/4, İstanbul, 1984
- ERTUĞ, Halit Refik, “Osmanlı Devrinde Salnameler”,Hayat Tarih Mecmuası II/7 İstanbul, 1973
- GERÇEK, Selim Nüzhet, Belleten I/25, “Vilayet ve Nezaret Salnameleri”, İstanbul, 1963
- GÜNALTAY, Şemsettin, Yakın Şark IV, Bl.1, Ankara

- GÜNGÖR, Yüksel, Bergama'da Krallık Kültü, Berksav Yayınları, Bergama,2005
- HEYET, "Bergama",Meydan Laorousse, C.5 "Bergama", İstanbul, 1994
- HEYET; "Salnama", İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yayınları, Ankara, 1968
- İBN Batuta, Seyahatname I.Cild, İstanbul
- İNAN, Süleyman, "Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre Denizli (1890-1900)" PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:5, Denizli, 1999, s:27-31
- İNCİL, "Tanrı'dan Yuhanna'ya Gelen Esinleme" , Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1982
- KEKEÇ, Tevhid, Bergama, Hitit Color, İstanbul,2001
- MALAY, Hasan, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması",Bergama Belleten Sayı: 3,Berksav Yayınları Bergama, 1993, s:7-27
- ÖZDEMİR, Hatice, Bergama'da Türk İslam Mimarisi, İzmir İl Özel İdaresi Yayınları, İzmir, 2009
- TÜKOĞLU, Ömer; Salnamelerde Çankırı (1869–1903), Çankırı, 1993
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Anadolu Beylikleri Tarihi, Ankara, 1937